

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΕΙΣ ΤΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ

Υπό του κ. ΧΡ. Ν. ΑΓΑΛΛΟΠΟΥΛΟΥ

§ 1

Κοινωνιολογικαὶ προϋποθέσεις. Ἱστορικὴ ἐξέλιξις

1. Οὐδεμία κοινωνία δύναται νὰ ζήσῃ καὶ νὰ προσδεύσῃ, ἄνευ τῆς ἐργασίας τῶν μελῶν τῆς. Ὁ καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας λίαν ἐνωρὶς ἐμφανισθεὶς συνεπάγεται τὴν παροχὴν ἐργασίας δι' ἄλλον καὶ ἡ ὑπαρξὶς ἐννόμου βίου ἐπιβάλλει τὴν νομικὴν ρύθμισιν τῆς σχέσεως ταύτης. Διὰ τοῦτο οἱ κανόνες οἱ ρυθμίζοντες τὴν παροχὴν ἐργασίας εἶναι ἀρχαιότατοι (1). Παρὰ τὴν βασικὴν σημασίαν τῆς ἐργασίας, δὲν ἀπεδόθη ἐν τούτοις κατὰ τὴν ρύθμισιν ταύτης πάντοτε ἡ προσήκουσα σημασία. Ἡ ἐργασία ἐπεσικιάσθη ἀπὸ ἄλλα στοιχεῖα, περισσότερον ἰσχυρὰ καὶ θορυβώδη, περισσότερον θαρραλέα, ἅτινα καὶ ἐπαιζαν ἐπὶ μακρὸν τὸν πρῶτον ρόλον εἰς τὸν κόσμον καὶ τὴν ἱστορίαν του (2). Μόλις κατὰ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνος ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν τεχνικὴν, ἥτις ἐπέφερε καὶ ριζικὰς οἰκονομικὰς καὶ κοινωνιολογικὰς μεταβολὰς ἀρχίζει ἡ ὑπὸ νέαν μορφήν ἀντιμετώπισις τοῦ προβλήματος τῆς ἐργασίας καὶ ἡ θέσπισις νέων κανόνων δικαίου. Τοῦτο ἐξηγεῖ, διατί, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς ἄλλους κλάδους τοῦ δικαίου, εἶναι μικροτάτη ἡ ἐπίδρασις τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως ἐπὶ τῆς σημερινῆς μορφῆς τοῦ ἐργατ. δικαίου, παρ' ὅλην τὴν μακρὰν ἱστορίαν τῆς ἐργασίας (3). Ἡ θέσπισις τῶν νέων κανόνων παρηκολούθησε τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὰς προόδους τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς, τοῦ κλάδου δηλ. ἐκείνου τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης (4), ὅστις ἐξετάζει τὸ κοινωνικὸν πρόβλημα ἐν τῇ συνόλῳ του, ὡς πρὸς τὴν αἰτίαν, μορφήν ἐμφανίσεως, δυνατότητα λύσεως ἐν τῇ ἀδιακόπῳ ἐξελιξεί τοῦ καὶ ὑποδεικνύει τὸν σκοπὸν καὶ τὴν κατεύθυνσιν τῆς κοινωνικῆς δράσεως τοῦ κράτους ἐπὶ τῇ βάσει τῆς θεωρητικῆς ἐρεῦνης καὶ αἰτιώδους ἀναλύσεως τῶν κοινωνικῶν γεγονότων. Οἱ ἐργατ. κανόνες εἶναι τὸ καταστάλαγμα τῆς κοινωνικοπολιτικῆς ἐρεῦνης ὠρισμένης ἐποχῆς καὶ ἀναποκρίνονται εἰς τὰς ἀνάγκας ἐκάστου λαοῦ, ἐν συνδυασμῷ μὲ κοσμοθεωρητικὰς ἀπόψεις, ἱστορικὰς προϋποθέσεις, τὴν δύναμιν καὶ ἰδιορρυθμίαν τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος, τὴν λαϊκὴν μόρφωσιν καὶ ἀνατροφὴν καὶ τὴν διάρθρωσιν καὶ ἐθνικὴν σύνθεσιν τοῦ λαοῦ. Οὗτοι ἀποβλέπουν σήμερον εἰς τὴν πραγματοποίησιν ἐνὸς ἐλαχίστου ὅριου κοινωνικῆς προστασίας, τὴν ὁποίαν ἐπιβάλλει «τὸ αἰσθημακοινωνικῆς δικαιοσύνης», ὅπερ δὲν ἀνέχεται τὴν ὑπαρξὶν συνθηκῶν ἐργασίας, αἵτινες ἐπιβάλλουν εἰς μεγάλον ἀριθμὸν προσώπων τὴν ἀθλιότητα καὶ τὰς στερήσεις. Συνεχῶς ἐπεκτείνεται ἡ λήψις μέτρων, διὰ τῶν ὁποίων ἀμβλύνεται

1) Hueck — Nipperdey. Lehrbuch des Arbeitsrechts, τ. I. 1956, σελ. 6

2) Pergolesi ἐν Borsi—Pergolesi. Tratt. di diritto del lavoro. τ. I, 1955, σελ. 3 ἐπ.

3) Durand — Jausaud. Droit du travail, τ. I, 1947, σελ. 30.

4) Albrecht. Sozialpolitik, 1955, σελ. 30 ἐπ. Kaskel — Dersch, Arbeitsrecht, 1957, σελ. 3 ἐπ.

ή ταξική αντίθεση και εξασφαλίζεται ή δλονέν εις μεγαλύτερον βαθμόν συμμετοχή των έργαζομένων εις τὸ κοινωνικόν εισόδημα και εις τὰ ἀγαθὰ τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ. Ἐκ τῶν λόγων τούτων τὸ ἔργατ. δίκαιον ἔχει λάβει σήμερον σημαντικὴν ἔκτασιν, ἐμφανίζει, δὲ τοῦτο δλονέν και πληρέστερον τὴν κοινωνικὴν στροφὴν τοῦ δικαίου και τὴν προσπάθειαν τῆς κοινων. ἰσορροπίας.

2. Τὴν ἱστορίαν τοῦ ἔργατ. δικαίου δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν εις δύο μεγάλας περιόδους : τὴν προκεφαλαιοκρατικὴν και τὴν κεφαλαιοκρατικὴν.

Ἡ πρώτη περίοδος ἀρχίζει ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα μετὰ τὰς ἀτελεῖς τεχνικὰς μεθόδους· κατ' αὐτὴν ἔπαιξε σημαντικώτατον ρόλον ἡ δουλεία. Ὁ δούλος ἐθεωρεῖτο πρᾶγμα, ἐστερεῖτο προσωπικότητος και ἡ σύμβασις χρησιμοποιοῦσῶς αὐτοῦ, ὁσάκις δὲν ἀνήκεν εις τὸν χρησιμοποιουντα κατηρτίζετο, οὐχὶ μετ' αὐτοῦ, ἀλλὰ μετὰ τοῦ κυρίου του. Παρὰ τὴν δουλείαν ὑπῆρχε και ἡ ἐλευθέρω σύμβασις ἐργασίας. Οὕτως εις τὰς Ἰνδίας, Ἀσσυρίαν, Βαβυλώνα και Αἴγυπτον. Εἰς τὸν κώδικα τοῦ Hammurabi συναντῶνται διατιμήσεις τῆς ἐργασίας διὰ τὸν ἐργάτην, βοσκόν, βοικόλον, σπορέα. Ἡ μίσθωσις κατηρτίζετο δι' ὠρισμένον χρόνον ἢ δι' ὠρισμένον σκοπόν. Ὁ μισθὸς συνίστατο συνήθως εις δημητριακά, ἀλλὰ και εις τρόφιμα, ποτά, ἐνδύματα. Ἡ δουλεία ἦτο ἡπία και οἱ δούλοι ἐλάμβανον μισθόν, παραλλήλως πρὸς τὸ εις τὸν ἰδιοκτήτην καταβαλλόμενον ἐνοίκιον (*). Εἰς Νεοβαβυλωνία καὶ ἔγγραφα ἀναφέρονται σχέσεις ἐργασίας ἐν τῇ ναυτιλίᾳ, τῇ στρατῷ κλπ. πρὸ παντὸς δὲ συμβάσεις μαθητείας, καθ' ἃς παρεδίδετο ὁ δούλος εις τὸν διδάσκαλον πρὸς μόνρρωσιν ἔναντι τῆς παροχῆς τῆς ἐργασίας του και μικρᾶς πληρωμῆς. Παρὰ τοῖς Ἰσραηλίταις ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῆς μωσαϊκῆς - ραβδινιστικῆς διδασκαλίας, στηριζομένης ἐπὶ ἐνὸς ἠθικοθρησκευτικοῦ μυστικισμοῦ και διεπομένης ὑπὸ ἀντικεφαλαιοκρατικοῦ πνεύματος εἶχον διαμορφωθῆ πολλοὶ κανόνες προστατευτικοὶ τῶν δούλων, ἀλλὰ και δίκαιον τῆς ἐλευθέρως ἐργασίας. Συμφώνως πρὸς τὴν Ταλμουδιστικὴν νομικὴν παράδοσιν ὑπῆρχον κανόνες ἐπιβάλλοντες τὴν τακτικὴν πληρωμὴν τῶν μισθῶν, τὴν πληρωμὴν τῶν ἡμερῶν ἀργίας, τὴν τήρησιν προθεσμίας καταγγελίας τῆς συμβάσεως ἐργασίας, τὴν τήρησιν τῆς Σαββατιαίας ἀργίας διὰ λόγους κοινωνικοῦς (*Εξ. κγ' 12), τῆς ἀρχαιοτέρως ἐν τῇ κοινωνικῇ ἱστορίᾳ κλπ. (*). Εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα, τῆς ὁποίας ἡ ἱστορία εἶναι πλήρης κοινωνικῶν ἀγῶνων και μεταρρυθμίσεων, ὑπετιμᾶτο ἡ σωματικὴ ἐργασία (Πλάτων, Ἀριστοτέλης), ἀν και δὲν ἔλειψαν και οἱ ὕμνηται αὐτῆς (Ἡσίοδος, Σωκράτης). Παρὰ τὴν μεγάλην ἔκτασιν τῆς δουλείας, ἣτις ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς Στωϊκῆς διδασκαλίας εἶχεν ἡπία μορφήν ὑπῆρχον και ἐλεύθεροι ἐργαζόμενοι. Εἰς τὰς Ἀθήνας ἐκράτει ἐλευθέρω οἰκονομία. Οὐδὲν ἐπάγγελμα ἀπηγορεύετο· ὑπῆρχεν ἐλευθερία συμβάσεων, ἀνευ οὐδεμιᾶς ἐπεμβάσεως τοῦ κράτους. Παρὰ τὴν κατ' οἶκον ἐργασίαν ἐλειτούργουν «ἐργαστή-

5) M o m b e r t. Geschichte der Nationalökonomie, 1926. Διὰ τὴν μαθητείαν ἐν ἀρχαίᾳ Αἰγύπτῳ κατὰ τὸ δίκαιον τῶν παπύρων, πρβλ. Ἀφ. Τόση ἐν ΕΕΔ τ. 13, σελ. 4.

6) S i l b e r s c h m i d t r. Das deutsche Arbeitsrecht, 1926, σελ. 31 ἐπ. R u b i n. Das talmudische Recht, I, 1920.

ρια», κυρίως μικρά, αλλά και μεγάλα (ἀσπιδοποιεῖα, μαχαιροποιεῖα κλπ.), ὅπου ὄργανοῦτο ἡ ἐργασία διὰ δούλων καὶ πτωχῶν «ἐλευθέρων» μισθωτῶν ἐκμισθούτων τὴν ἐργασίαν των. Οὗτοι εἰργάζοντο 11 ὥρας κατὰ μέσον ὄρον ἡμερησίως ἀντὶ ἀττικῆς δραχμῆς.

Εἰς τὰς ἀρχὰς δὲν ἔλειψαν κατ' ἀπομίμησιν τῆς μισθώσεως τῶν δούλων καὶ αἱ μορφαὶ τῆς μισθώσεως ἢ καὶ τῆς πωλήσεως μάλιστα ἐλευθέρων ἀνθρώπων—πρᾶγμα, ὅπερ ἐνεφανίσθη κυρίως εἰς τοὺς ἀνατολικοὺς λαοὺς, Βαβυλωνίους κλπ—ὕπ' αὐτῶν τῶν ἰδίων. Οὕτως ἐδημιουργεῖτο μία προσωρινὴ δουλεία διὰ τῆς αὐτοῦποδουλώσεως («παραμονή»). Ὁ ἐλεύθερος μισθωτὸς ἐλάμβανε «δάνειον», ὅπερ ἐξῶφλει διὰ τῆς ἐργασίας του. Ἡ μορφή αὕτη τῆς «παραμονῆς», ἣτις ἀντικατεστάθη βραδύτερον διὰ τῆς αὐτομισθώσεως, ἀπετέλεσε τὸν πρόδρομον τῆς ἐλευθέρως μισθώσεως ἐργασίας, ἀν καὶ ζῆνηρῶς ἀμφισβητεῖται, ἀν τὸ φαινόμενον τῆς «παραμονῆς» ὑπῆρξε πράγματι ὁ πρόδρομος. Ἄξια ἰδιαίτερας μνείας εἶναι ἢ εἰς τὰς Ἀθήνας ἐκτεταμένη πρόνοια διὰ τοὺς πτωχοὺς καὶ ἀνέργους, ὡς καὶ τοὺς πάσχοντας. Τὸ κράτος ἐμερίμνα περὶ τῆς παροχῆς συντάξεως εἰς τὰ θύματα πολέμου, ἀκόμη δὲ ἀνελάμβανε καὶ τὴν ἱκανοποίησιν τῶν πνευματικῶν καὶ καλλιτεχνικῶν ἀναγκῶν τοῦ πληθυσμοῦ(?). Εἰς τὴν Ρώμῃ ὑπῆρχε παρὰ τὴν δουλείαν καὶ ἐλευθέρως σύμβασις. Ἡ ἐν τῇ ἐλληνικῇ δικαίῳ θέσις τῶν δούλων εὐρίσκει πλουσίαν ἐξέλιξιν ἐν Ρώμῃ ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν patria potestas. Ἡ ἐπὶ μισθῷ ἐργασία τῶν ἐλευθέρων ἀνθρώπων δὲν ἐθεωρεῖτο, ὡς ἐνέργεια συμβιβασζομένη μετὰ τὴν ἐλευθέρως προσωπικότητα καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἀξιοπρέπειαν. Ἐπετρέποντο εἰς τοὺς ἐλευθέρους μόνον ὠρισμέναι ἀνώτεραι ὑπηρεσίαι (operae liberales), διὰ τὰς ὁποίας ὁ νόμος κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ἐπέτρεπε μόνον τὴν προαιρετικὴν τιμητικὴν ἀποζημίωσιν. Ἡ χρησιμοποίησις ἐλευθέρων εἰς «βαναύσους» ἐργασίας ἐθεωρεῖτο, ὡς locatio - conductio operarum, μὴ διαφέρουσα τῆς μισθώσεως πράγματος παρὰ μόνον ἐμπειρικῶς εἰς τὸ ἀντικείμενον καὶ οὐχὶ δογματικῶς εἰς τὴν διάρθρωσιν. Ὑπῆρχεν ἐξομοίωσις τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως πρὸς τὸ πρᾶγμα. Τοῦτο ἐξηγεῖ καὶ τὴν πενιχρότητα τῶν διατάξεων, τὰς ὁποίας περιέχει τὸ Ρωμαϊκὸν δίκαιον. Ἡ ἀντίληψις, ὅτι ἡ ἐργασία εἶναι ἐμπόρευμα ἀνάγεται εἰς τὸ Ρωμ. δίκαιον, ὅπερ, ὅπως καὶ ὄλη ἡ ἀρχαιότης δὲν ἐγνώρισε μίαν περσοναλιστικὴν φιλοσοφίαν τῆς ἐργασίας, στηριζόμενον εἰς τὴν μέχρι τοῦ ἡμίσεως τοῦ 19ου αἰῶνος κρατήσασαν ματεριαλιστικὴν ἀντίληψιν. Σημειωτέον, ὅτι εἰς τὸ Ρωμ. δίκαιον ὑπῆρχε ποιά τις προστασία τοῦ μισθωτοῦ· οὕτω καθωρίζετο ἡ διάρκεια τῆς ὑποχρεώσεως, ἐρρυθμίζετο τὸ ὄρος τῶν κινδύνων, ἀπηγορευόντο αἱ αὐθαίρετοι ἀπολύσεις, κλπ. (8).

7) G l o t z. Le travail dans la Grèce ancienne, 1920. G l o t z — C o e n. Histoire grecque, 1948. Σ ί δ ε ρ ι. Ἱστορία τοῦ οἴκον. βίου, 1950, σελ. 134 ἐπ. Ἀ ν δ ρ ε ἄ δ ο υ. Ἱστορία τῆς δημοσ. οἰκονομίας, 1918, σελ. 212.

8) S i n a g r a. Diritto del lavoro, 1947, σελ. 5 ἐπ. P e r g o l e s i ἐν Borsi-Pergolesi, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 11 ἐπ. L o u i s. Le travail dans le monde romain, 1929. P a l u m b o. L'organizzazione del lavoro nel mondo antico, 1942. D e R o b e r t i s. I rapporti nel lavoro nel dir. romano, 1948. P i e r r o. Diritto del lavoro, τ. I. 1947, σελ. 85 ἐπ. Διὰ τὴν Ἀ ἱ γ υ π τ ο ν ἐνδιαφερούσας πληροφορίας περιέχει M o n t e v e c c h i. I contratti di lavoro et di servizio nell' Egitto greco-romano et bizantino, 1950.

Εἰς τὸ Βυζάντιον ὁ χαρακτήρ τῆς οἰκονομίας δηλ. ὁ περιορισμὸς τοῦ ἀστικοῦ βίου καὶ ἡ ἐκτεταμένη χρησιμοποίησις τῶν δούλων δὲν ἠνύνησαν τὴν δημιουργίαν μεγάλης ἐργατ. τάξεως, ἔναντι τῆς ὁποίας ἄλλως τε ἐξεδηλοῦτο περιφρόνησις, παρὰ τὴν ἀντίθετον γνώμην τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἰδιαίτερός τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσσοστόμου⁹⁾. Οἱ «χειροτεχνάριοι ἢ χειρομάχοι ἢ προσχεράριοι, οἱ ἀσκούντες ἀγοραίας καὶ χειρουργικὰς τέχνας» ἐθεωροῦντο ταπεινοὶ καὶ θάναυσοι. Εἰς τούτους δὲ ὑπῆγοντο, κατὰ τὸν Θεόδωρον Στουδίτην καὶ «οἱ ὑφάνται, ραφεῖς, σκυτοτόμοι, οἰκοδόμοι, κανοποιοί, μαλακουργοὶ καὶ οἱ διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου κατασκευάζοντες σκεύη». Αἱ ἀντιθέσεις μεταξὺ ἐργοδοτῶν καὶ ἐργαζομένων ἦσαν ἀσθενεῖς καὶ ἡ δυσζαντινὴ νομοθεσία εἶναι ἐξαίρετως πενιχρά. Οἱ μισθοὶ τῶν ἐργατῶν ἦσαν κρατικῶς καθωρισμένοι. Οὕτως ἀναφέρεται ὁ Ἰουστινιανὸς ὡς ὀρίσας τοὺς μισθοὺς· διὰ τῆς Νεαρᾶς 122 ἀπηγόρευσε «εἶνα οἱ τὰς πραγματείας καὶ τὰς μεθοδείας μετερχόμενοι καὶ οἱ τῶν διαφόρων τεχνῶν καὶ οἱ περὶ τὴν γῆν ἐργάται, ἔτι γε μὴν καὶ οἱ ναῦται μὴ διπλασίονας καὶ τριπλασίονας τιμάς τε καὶ μισθοὺς παρὰ τὴν ἀρχαίαν συνῆθειαν ἐπιζητῶσιν». Σημαντικὰς πληροφορίας ἔχομεν περὶ τῆς ἐργασίας ἐκ τοῦ Ἐπαρχικοῦ βιβλίου τοῦ Λέοντος Σοφοῦ. Τοῦτο ὁμῶς δὲν ἐξετάζει κατὰ τρόπον ὀργανικὸν καὶ συστηματικὸν τὸ ἐργαζόμενον εἰς τὰ «συστήματα» προσωπικόν, ἀλλὰ πράττει τοῦτο ἀποσπασματικῶς καὶ συμπτωματικῶς. Δὲν χρησιμοποιοῖ πάντοτε τοὺς ἰδίους ὄρους· οὗτοι ποικίλουν εἰς τὰ διάφορα «συστήματα», ἀκόμη δὲ ἀναλόγως τῶν προσόντων καὶ τῶν λειτουργιῶν των· οἱ μισθωτοὶ καλοῦνται διὰ τοὺς ταβουλάριους (συμβολαιογράφους) γραφεῖς· διὰ τοὺς ἄλλους· δούλοι, μισθωτοί, ἐκλέκται, μαθηταί, ὑπουργοί, ἄνθρωποι κλπ.

Ὅπως ἀπὸ τὰ μέλη, οὕτω καὶ ἀπὸ τοὺς ἐργαζομένους ἐζητοῦντο ὠρισμένα προσόντα· οὗτοι ὑπεβάλλοντο καὶ εἰς ἔλεγχον, ἐξ οὗ ἀπεδεικνύετο ἡ ἰκανότης καὶ ἡ ἐντιμότης των. Εἰδικῶς διὰ τοὺς ἐλευθέρους ἐζητοῦντο ἐγγυήσεις. Εἰς μερικὰ «συστήματα» τὸ ἐπαρχικὸν βιβλίον ὀρίζει καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν συνεργατῶν, τοὺς ὁποίους θὰ ἠδύναντο νὰ ἔχη ἕκαστον μέλος, ὡς π.χ. ἕκαστος τραπεζίτης λύγῳ τοῦ ἐμπιστευτικοῦ χαρακτήρος τῆς ἐργασίας του δύναται νὰ ἔχη μόνον δύο βοηθούς, οἱ ταβουλάριοι 24 κλπ. Εἰς πολλὰ «συστήματα» ὁ ἀριθμὸς εἶναι ἀπεριόριστος. Ἡ ἀμοιβὴ ἐποίκιλε κατὰ «συστήματα»· εἰς μερικὰ συστήματα ὀρίζετο ποσοστὸν ἐπὶ τῶν κερδῶν. Οἱ ἐργαζόμενοι εἶχον τὴν ὑποχρέωσιν ἀπολύτου ὑπακοῆς εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ ἐργοδότη· οἱ παραβάται ἐτιμωροῦντο διὰ διαγραφῆς ἐκ τοῦ συστήματος, ἄνευ τῆς δυνατότητος τῆς προσλήψεως παρ' ἐτέρου μέλους τοῦ συστήματος.

Εἰς τινὰ συστήματα, ὡς τὸ τῶν μεταπρατῶν, σηρικαρίων κλπ. ὀρίζετο ὡς ἀνωτάτη διάρκεια προσλήψεως ὁ μὴν καὶ ἀπηγορεύετο ἡ προκαταβολὴ μισθοῦ πλεόν τῶν τριάκοντα ἡμερῶν «ὄν περ ἀποπληροῦν ὁ μισθούμενος διὰ τὴν τοῦ θλου μηνὸς ἐργασίαν δύναται· ὁ δὲ πλείω τοῦ ὠρισμένου καιροῦ παρεχόμενος μίσθωμα ἀπόλλυσι τοῦτο. Ὁ μεταπράτης ἐτέρον μίσθιον μὴ προσλαμβανέτω πρηνὴ τὸν μισθὸν τῆς ἐργασίας, ὄν εἴληφε πληρώσει· ὁ δὲ μὴ οὕτω ποιῶν ζημιούσθω τὸν ἐγκαταλειφθέντα μισθὸν τοῦ ἔργου, ὄν ὁ μισθωτὸς εἴληφεν...» (VI, 2,3)¹⁰⁾. Κατὰ τὸν

9) Ἀγαλλοπολίου. Οἱ τρεῖς Ἱεράρχαι καὶ ἡ κοινων. πολιτικὴ (ἀνατ. περιοδ. «Σπουδαί»), 1955, σελ. 8

10) Stöckle. Spätromische und Byzantinische Zünfte, 1911. Zoras. Le

ΙΔ' αἰῶνα, αἱ κινήσεις τῶν μαζῶν εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν λαμβάνουν συγκεκριμένον κοινωνικὸν χαρακτήρα, ἡ δὲ ὀργάνωσις τῶν ἐργαζομένων τάξεων, ἰδίως τῶν ἐργατῶν θαλάσσης, δύναται νὰ θεωρηθῆ συντεχνιακῆ. Γενικῶς ἡ θέσις τῶν ἐργατῶν εἰς τὸ Βυζάντιον ἐβελτιώθη διὰ τῆς ἐπικρατήσεως χριστιανικῶν - ἀνθρωπιστικῶν ἀντιλήψεων (11). Εἶναι τέλος θεσπισμένη καὶ ἡ Κυριακὴ ἀργία (Νεαραὶ 54 τοῦ Λέοντος ΣΤ' καὶ 26 Ἀνδρονικοῦ Β') (12).

Κατὰ τὸν μεσαίωνα συνεχίζεται ἡ διάκρισις ἐλευθέρων καὶ δούλων. Ἡ φεουδαρχία χρησιμοποιοῖ τοὺς δούλους, τῶν ὁποίων ἡ ἐργασία ὑπάγεται εἰς εἰδικούς κανόνας. Ἡ ἐμφάνισις τῶν συντεχνιῶν δίδει νέαν μορφήν εἰς τὴν σχέσιν τῆς ἐργασίας. Αἱ συντεχνίαι ἀποτελοῦν ἔνωσιν τῶν μικρῶν ἀνεξαρτήτων παραγωγῶν καὶ διστεχνῶν πρὸς προστασίαν τοῦ ἐπαγγέλματός των Ἡ δημιουργία εἰς τὴν συντεχνίαν μιᾶς στενωτέρας σχέσεως ἐργοδότη καὶ ἐργαζομένου ἐμφανίζει ἔντονα προσωπικὰ στοιχεῖα ἢ παραχώρησις τοῦ ἐργαζομένου εἰς ξένην κηδεμονίαν, τὴν τοῦ ἐργοδότη, διατηρουμένης τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς προσωπικότητος τοῦ ἐργαζομένου, ἔχει, ὡς ἀντιστάθμισμα τὴν ὑπόσχεσιν διαρκούς προστασίας καὶ συντηρήσεως. Ἐπὶ τῶν προσωπικῶν στοιχείων, ἐπὶ τῆς ἐμπιστοσύνης, στηρίζεται ἡ σχέσις τῆς ἐργασίας, ἀπὸ τὴν ὁποίαν δὲν ἔλλειπει ἡ περιθάλψις τοῦ ἐργαζομένου ἐν περιπτώσει ἀσθενείας, ἀκόμη δὲ πολλὰ καὶ ἡ ἀνάληψις αὐτοῦ ἐν τῇ οἰκιακῇ κοινωνίᾳ τοῦ ἐργοδότη. Οὕτως ἡ σχέσις τῆς ἐργασίας δὲν εἶναι κυρίως ἐνοχικὴ σχέσις, ἐμφανιζομένη μᾶλλον, ὡς μία οἰκογενειακὴ τοιαύτη. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ μεσαίωγου διὰ τῆς ἐξελίξεως ἀπὸ τὴν παλαιὰν ἐμπιστευτικὴν σύμβασιν δημιουργεῖται μία νέα μορφή ἐνοχ. συμβάσεως, ἡ κυρίως σύμβασις ἐργασίας, εἰς τὴν ὁποίαν τὰ προσωπικὰ στοιχεῖα τῆς ὑπερτάξεως καὶ ὑποτάξεως δὲν εἶναι πλέον ἡ αἰτία, ἀλλὰ ἡ συνέπεια τῆς σχέσεως καὶ τὸ μέγεθος τῶν ὁποίων ἐξηρτάτο ἐκ τοῦ εἶδους τῆς σχέσεως. Ἡ νέα σχέσις δὲν στερεῖται ἐντόνου προσωπικοῦ χαρακτήρος. Οἱ μετέχοντες τῆς σχέσεως ὑποχρεοῦνται εἰς ἀμοιβαίαν πίστιν. Ἡ βοήθεια τῶν ἀσθενῶν ἐργαζομένων, ἡ τήρησις τῶν ἑορτασίων ἡμερῶν, ἡ ὑπαρξις προθεσμίας καταγγελίας τῆς συμβάσεως ἐργασίας, ἡ ὀργάνωσις τῆς μαθητείας, ὁ τρόπος τῆς προσλήψεως τῶν μαθητῶν εἶχον ρυθμισθῆ. Σημειωτέον ὅτι αἱ κρατοῦσαι τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἰδέαι τοῦ ἀπολυταρχισμοῦ καὶ τῆς ἐμποροκρατίας συνεπήγοντο μίαν ἐκτεταμένην κρατικὴν ἐποπτεῖαν καὶ κηδεμονίαν, ἥτις ἐξεδηλοῦτο μὲ ρύθμισιν τῶν μισθῶν καὶ λοιπῶν ὄρων ἐργασίας. Ἐπίσης ἀρχίζει καὶ ἡ προστασία τῶν ἐργαζο-

corporazioni bizantine, 1931, Χριστοφιλοπούλου. Τὸ ἐπαρχικὸν βιβλίον Λέοντος Σοφοῦ, 1935.

11) Κουκουλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός. τ. Β, I, 1948, σελ. 221, 245. Ζακυθινόυ. Βυζάντιον 1951, σελ. 55 ἐπ. Κορδάτου. Ἀκμή καὶ παρακμὴ τοῦ Βυζαντίου, 1953, σελ. 285 ἐπ. Κασιμάτη. Ἡ κοινωνικὴ πολιτικὴ εἰς τὰς Νεαράς τοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, 1937. Hatzinicolaou - Marava. Recherches sur la vie des esclaves dans le monde Byzantin, 1950. Ἡ Ἐκλογὴ τῶν Ἰσαύρων περιέλαβεν ἐν παραρτήματι πολλὰς προστατευτικὰς περὶ ἐργασίας διατάξεις ἐκ τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου, ὡς π.χ. περὶ μὴ καθυστερήσεως τοῦ μισθοῦ τοῦ ἐργαζομένου κλπ. A. Monfergatus. Ecloga Leonis et Constantini, 1889, σελ. 86.

12) Χριστοφιλοπούλου. Ἡ ἐργασία εἰς τὸ Βυζάντιον, ἐν Οἰκ. καὶ Δικ. Ἐργ. 1947, σελ. 154 ἐπ.

μένων με πρώτην ἐκδήλωσιν τὸν νόμον περὶ μεταλλείων (Kuttenberger Ordnung τοῦ καθγ. Goggi di Orvieto (1300—1310). Ἐπηκολούθησε ἡ Summa Theologica (1448—1455) τοῦ S. Antoninus τῆς Φλωρεντίας καὶ μετὰ ταῦτα πολλὰ ἄλλα⁽¹³⁾). Πρόσοδον σημαντικὴν εἰς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἔργου. δικαίου ἐσημείωσαν αἱ κωδικοποιήσεις, ἰδιαιτέρως τὸ πρωσσοικὸν Allg. Landrecht τοῦ 1794, ὅπερ ἀνεγνώρισαν τὴν δημιουργικὴν δύναμιν τῆς ἐργασίας ἐγκατέλειψε τὴν ρωμαϊκὴν ἀντίληψιν τῆς μισθώσεως ἐργασίας, ὡς μισθώσεως πράγματος. Βραδύτερον καὶ ὁ γαλλικὸς Code civil τοῦ 1804 διέστείλε τὸ louage des gens de travail ἀπὸ τὰς ἄλλας μισθωτικὰς σχέσεις. Αἱ κωδικοποιήσεις αὗται συμπίπτουν μετὰ τὴν μεγάλην οικονομικὴν ἐπανάστασιν καὶ ἐγκαινιάζουν τὴν δευτέραν περίοδον, τὴν τῆς κ ε φ α λ α ι ο κ ρ α τ ί α ς⁽¹⁴⁾.

Ἡ κ ε φ α λ α ι ο κ ρ α τ ί α, καρπὸς τῆς τεχνικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ τέλους τοῦ 18ου αἰῶνος ἐπέφερε σημαντικὰς μεταβολὰς εἰς τὴν οικονομικὴν διάρθρωσιν τοῦ κόσμου. Συντέλεσεν εἰς τὴν δημιουργίαν μεγάλων ἐπιχειρήσεων, εἰς τὰς ὁποίας ἐπῆλθεν ὁ ὀριστικὸς πλέον χωρισμὸς τῆς ἀνθρωπίνης ἐργασίας ἀπὸ τὴν κυριότητα τῶν μέσων παραγωγῆς. Αἱ ἐπιχειρήσεις αὗται συνεκέντρωσαν μέγαν ἀριθμὸν ἐργαζομένων, διὰ τοὺς ὁποίους ἔπαυσε νὰ ἰσχύη ἡ ἐπὶ μακροῦς αἰῶνας κρατήσασα κοινωνικὴ τάξις.

Ἰπὸ τὸ κράτος τῆς κεφαλαιοκρατίας ἐξεδηλώθησαν θαυράτα διὰ τοὺς ἐργαζομένους ἀνωμαλίας. Με ἀφετηρίαν τὰ φυσικὰ δικαίωματα τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀτόμου καὶ τὴν ἀτομιστικὴν ἀντίληψιν τῆς Πολιτείας, καὶ ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῆς διδασκαλίας τοῦ οἰκονομικοῦ Φιλελευθερισμοῦ ἐπιστεύετο, ὅτι μόνον μετὰ τὴν μεγίστην ἐλευθερίαν ἀπὸ κάθε κρατικὴν ἐπιβολήν, μετὰ τὴν τυπικὴν ἰσότητά ἐνώπιον τοῦ νόμου, μετὰ τὴν ἐλευθερίαν ἐπαγγέλματος, μετὰ τὴν ἐλευθερίαν συμβάσεως, τὴν ἐλευθερίαν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν μισθῶν καὶ τῶν ὄρων ἐργασίας, μετὰ τὸν ἐξοβελισμὸν κάθε συλλογικῆς δράσεως, θὰ ἐπῆρχετο μία ἰδεώδης κοινωνικὴ ρύθμισις καὶ θὰ ὠδηγοῦμεθα εἰς μίαν «φυσικὴν τάξιν», εἰς ἓνα «κοινωνικὸν κόσμον», ὅπου θὰ εἶχομεν ἓν ἀρμονικὸν ἀλληλεξουδετέρωμα, χωρὶς νὰ παρίσταται ἀνάγκη ὑπάρξεως μιᾶς ἀνωτέρας ὀργανώσεως ἢ ἐλεγχούσης βαθμίδος. Ἀστυνομικὰ μέτρα καὶ ποινικαὶ κυρώσεις θὰ «ἐπροστάτεον τὴν κοινωνίαν» κατὰ τῶν ἐργατικῶν ἐξεγέρσεων (ἀπαγόρευσις σωματείων, ἀπεργιῶν κ.λ.π.). Τὸ ἐπελθὸν ὅμως ἀποτέλεσμα ἦτο ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον τοῦ ἀναμενομένου· ὄχι μόνον δὲν ἐπῆλθε ἡ κοινωνικὴ ἐξισορρόπησις καὶ κοινωνικὴ ἀρμονία, ἀλλ' ἀντιθέτως ἐσημειώθησαν θαυτάτα κοινωνικαὶ μετατοπίσεις, αἵτινες ἠπέλιθον τὴν ὑπαρξίν εὐρυτάτων λαϊκῶν στρωμάτων. Ὑπερβολικὰ μακρὸς χρόνος ἐργασίας, μισθοὶ πείνης, εὐρυτάτη χρησιμοποίησις γυναικῶν καὶ ἀνηλίκων, ἀνθυγεινοὶ ὄροι ἐργασίας κλπ. εἶχον ὡς ἀποτέλεσμα θαυτάτα βιολογικὰς, οἰκονομικὰς καὶ ψυχικὰς βλάβας τῶν μισθωτῶν, τοὺς ὁποίους μετέβαλαν εἰς ἀνθρώπους ἀνευ θάρρους καὶ πεποιθήσεως. Πρὸ τῶν αἰξανομένων ἀθλιότητων τῆς ὁλονὲν πληθουνομένης, ἀλλὰ καὶ πολιτικῶς πλέον ὑπολογισίμου ἐργατικῆς τά-

13) B a u e r. Arleiterschutzgesetzgebung ἐν Hand d. Staatswiss, 1923, τ. I, σελ. 401 ἐπ. H e y d e. Sozialpolitik, 1953, σ. 33 ἐπ. B o i s s o n a d. Le travail dans l' Europe chrétienne au moyen - âge, 1921.

14) S i l b e r s c h m i d t, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 38.

ξεως, συνεχώς δὲ ἀγωνιζομένης, ἢ ἀρχικῶς ἀδιάφορος πολιτεία ἤρχισε νὰ συγκινηθῆται. Ἡ διαπίστωση τῆς ἐξαφανίσεως ὅλων τῶν μεγάλων πολιτισμῶν, οἵτινες ἐστηρίζοντο ἐπὶ τῆς δουλείας, καὶ παρείχον εἰς μίαν μειονότητα τὸ ἀπεριόριστον δικαίωμα διαθέσεως τῆς ἐργατικῆς δυνάμεως, καὶ τῆς μεταστάσεως τῆς οἰκονομικῆς κυριαρχίας εἰς λαούς, οἵτινες ἐπροστάτευον τὴν ἐλευθέραν προσωπικότητα τῶν ἐργαζομένων ἐναντίον τῆς μεγάλης ἐκμεταλλεύσεως, προήγαγε τὴν ἀντίληψιν, ὅτι ἔχει μέγα συμφέρον ἡ πολιτεία πρὸς διατήρησιν καὶ αὐξήσιν τῆς δραστηριότητος τῶν ἐργατῶν. Ἦτο ἡ ἀντίληψις, ἣτις ἐξεπροσώπει τὴν κατεύθυνσιν τῆς λαϊκῆς προόδου. Μονάρχαι, ἐπιστήμονες, ἐπίσκοποι, ἱεροκήρυκες, συγγραφεῖς κλπ., ἐμπνεόμενοι ἀπὸ ἠθικὰ συναισθήματα, ἀπὸ τὴν χριστιανικὴν ἀγάπην, μὲ ἀγῶνας καὶ αὐτοθυσίαν ἐχάραξαν τὰ πρῶτα βήματα τῆς ἐργατικῆς προστασίας. Πέραν τῶν ἠθικῶν τούτων καὶ φιλαλλήλων ἐλατηρίων καὶ ἄλλα ἐλατήρια συνετέλεσαν εἰς τὴν θεμελίωσιν τοῦ ἐργατ. δικαίου· ἐλατήρια ἐγλωσσιστικά, πίσεις ἀναποτρέπτου ἀνάγκης, οἱ ἐργατικοὶ ἀγῶνες καὶ ὁ φόβος ἀποφυγῆς δεινοτέρων κοινωνικῶν ἐκρήξεων, ὡς π.χ. ἀπὸ ἀντεπαναστατικῶν συμβιβασμῶν, ἢ ἀκόμη ἢ θέλησις τῆς αὐξήσεως τῆς κρατικῆς δυνάμεως καὶ τῆς στρατιωτικῆς ἰσχύος (15). Ἡ ἰδέα τῆς πραγματοποιήσεως τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης, τῆς ὁποίας τὸν καλύτερον ὄρισμὸν μᾶς ἔδωκε ὁ Σταγειρίτης φιλόσοφος εἰς τὰ Ἠθικὰ Νικομάχεια (16), ἐμφανίζεται πολὺ ἀργότερον, διὰ τὴν ἀποτελέσθη κατόπιν τὸ κυριώτερον κινεῖον αἷτιον τῆς κοινωνικοπολιτικῆς δράσεως (17).

Διὰ τὴν πραγματοποίησιν τῶν μέτρων τῆς ἐργατικῆς προστασίας ἐχρησιμοποιήθησαν καὶ αἱ δύο μέθοδοι, αἵτινες ἐπαρουσιάζοντο : ἡ «τοῦ μεταρρυθμιστικοῦ φιλελευθερισμοῦ», καὶ «ἡ τῆς συντηρητικῆς μεταρρυθμίσεως». Συναντῶνται σαφῆ ἔχνη καὶ τῆς μιᾶς καὶ ἄλλης εἰς πολλοὺς θεσμούς, ἀτινας καὶ ἐξηγοῦν ὠρισμένα φαινόμενα ἐν τῷ ἐργατ. δικαίῳ.

Ὁβτω ἤρχισε εἰς διαφόρους χώρας ἡ λήψις, ἀναλόγως τῆς οἰκονομικῆς τῶν ἀναπτύξεως, διαφόρων μέτρων ἐργατικῆς προστασίας, εἰς τὰ ὁποῖα ἐπεκράτει περισσότερο ὁ χαρακτήρ προνοίας μὲ πρῶτον νόμον τὸν περίφημον *Morals and Health's act* τοῦ 1802, τὸν ὁποῖον εἰσηγήθη διὰ τοὺς ἀγγλικούς ὁ βρετανὸς πρωθυπουργὸς *Robert Peel* (18) : προστασία [ἀγγλικῶν καὶ γυναικῶν, κάποιος περιορισμὸς τοῦ χρόνου ἐργασίας, διαρρυθμίσις τῶν ὄρων ὑγιεινῆς καὶ ἀσφαλείας, συνδικαλιστικαὶ ἐλευθερίαι μὲ διαφόρους σταδιακὰς ἐξελίξεις, περιωρισμένη ἐργατικὴ ἀσφάλις, κάποια κοινωνικωτέρα διαμόρφωσις τῆς ἀτομικῆς συμβάσεως ἐργασίας, ὡς π.χ. ἐμφάνισις τῆς ὑπεχρεώσεως προνοίας τοῦ ἐργοδότη, τῆς προθεσμίας καταγγελίας τῆς συμβάσεως ἐργασίας κλπ. Ἡ λήψις τῶν μέτρων τούτων ἐπραγματοποιήθη καὶ ὑπὸ τὸ εὐνοϊκὸν κλίμα, ὅπερ ἐδημιούργει ἡ κρατοῦσα τότε καὶ ἠθικολογοῦσα ἱστορικὴ οἰκονομικὴ σχολή.

Τὰ κοινωνικὰ μέτρα διαφέρουν κατὰ χώρας, διότι ἡ κοινωνικὴ πολιτικὴ συν-

15) *Weddigen. Sozialpolitik, 1933, σελ. 5.*

16) Ἀριστοτέλους. Ἠθικὰ Νικομάχεια, Ε, 6 «ἴσοι μὴ ἴσα ἢ μὴ ἴσοι ἴσα ἔχωσι καὶ νέμωνται».

17) *Einaudi. Lezioni di politica sociale, 1949, σελ. 39.*

18) *Günther. Sozialpolitik 1930, σελ. 75.*

δέεται πρὸς οικονομικὰς, λαϊκὰς καὶ κοσμοθεωρητικὰς ἀπόψεις. Πρὸς πραγματοποίησιν παγκοσμίως ἐνὸς ἐλαχίστου ὁρίου κοινωνικῆς προστασίας, τὴν ὁποίαν ἐπιβάλλει «τὸ αἶσθημα κοινωνικῆς δικαιοσύνης», συνεστήθη διὰ τῆς συνθήκης τῶν Βερσαλλίων τοῦ 1919 ἡ Διεθνὴς Ὁργάνωσις Ἐργασίας, διὰ τῆς ὁποίας ἐπραγματοποιήθη ὅ,τι ἀπὸ ἐνὸς αἰῶνος καὶ πλέον ὠραματίζοντο μεγάλοι κοινωνικοὶ ἀναμορφωταί.

Ἡ σύστασις τῆς Δ.Ο.Ε. ἦτο ἀνυπολογίστου σημασίας διὰ τὴν πρόοδον τῆς ἐργατικῆς νομοθεσίας γεγονός, διότι α' προέβαλε διεθνῶς τὰς ὠργανωμένας παραγωγικὰς τάξεις—ἐργατικὴν καὶ ἐργοδοτικὴν—β' ἐδημιούργησε διακρατικὸν νομοθετικὸν ὄργανον ἐργατικοῦ δικαίου, γ' συνέδεσε τὴν κοινωνικὴν δικαιοσύνην μὲ τὴν διατήρησιν τῆς διεθνοῦς εἰρήνης, δ' ἐξήγγειλε μεγάλας ἀρχάς, ὡς ἐκείνην, ὅτι ἡ ἐργασία δὲν πρέπει νὰ θεωρῆται ἐμπόρευμα καὶ ε' ἐξησφάλισε τὴν ἐφαρμογὴν τῆς κοινωνικῆς νομοθεσίας εἰς τὰς ἐπὶ μέρους χώρας διὰ συστήματος διεθνοῦς ἐποπτείας καὶ κυρώσεων. Ἡ πραγματοποίησις τῆς ἰδέας τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης ἀπετέλεσε τὸν ὑψίστον σκοπὸν τῆς Δ.Ο.Ε., καίτοι κί πρῶται τῆς ἐκδηλώσεις ἐστηρίζοντο εἰς μίαν ἀσαφῆ ἀντίληψιν καὶ οὐχὶ καθ' ὅλον τὸ πλάτος αὐτῆς καθοριζομένης ἐννοίας τῆς «διορθωτικῆς» κοινωνικῆς δικαιοσύνης⁽¹⁹⁾.

Ὡς ἐξ ἴσου σπουδαῖος σταθμὸς εἰς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου τὴν αὐτὴν ἐποχὴν δέον νὰ σημειωθῇ καὶ ἡ ἐμφάνισις τῶν καλουμένων «κοινωνικῶν δικαιωμάτων», παραπλεύρως πρὸς τὰ γνωστὰ ἀτομικὰ δικαιώματα, εἰς τὰ μετὰ τὸ 1919 συντάγματα, ἐν φαινόμενον, ὅπερ προεκάλει εἰς τὴν ἀρχὴν τὴν περιέργειαν καὶ τὴν ἐκπληξίν τῶν συνταγματολόγων. Τὰ «κοινωνικὰ δικαιώματα» (δικαίωμα πρὸς ἐργασίαν, συνδικαλιστικαὶ ἐλευθερίαι, κοινωνικαὶ ἀσφαλίσεις κλπ.) ἐξομοιοῦνται πλέον πρὸς τὰς ἀτομικὰς ἐλευθερίας καὶ ἐκφράζουσιν, «τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ νέου στοιχείου τοῦ πολιτεύματος, ἦτοι τοῦ ἀτόμου ὡς κοινωνικοῦ ὄντος καὶ ὄχι ὡς ἀφηρημένης ἀνθρωπίνης μονάδος»⁽²⁰⁾.

Ἡ μετὰ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον ἐξέλιξις τῶν μέτρων τοῦ ἐργατ. δικαίου μᾶζι μὲ τὴν κοινωνικὴν στροφὴν τοῦ δικαίου καὶ τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς ἀτομοκεντρικῆς θάσεως τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου, ἐμφανίζει συνεχῆ πρόοδον καὶ διαμορφοῦται καθαρώτερον ἢ ἰδέα τοῦ δικαιώματος τοῦ ἐργαζομένου ἐπ' αὐτῶν. Τὸ σύστημα τῶν μέτρων προστασίας γυναικῶν καὶ ἀνηλίκων γίνεται πληρέστερον, ὅπως καὶ τῶν ὄρων ὑγιεινῆς καὶ ἀσφαλείας ἐν τῇ ἐργασίᾳ, τὸ σύστημα τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως γίνεται εὐρύτερον. Ἡ εὔρεσις ἐργασίας ὠργανώθη συστηματικώτερον, ἀλλὰ περιορίζετο εἰς τὸν παθητικὸν ρόλον τῆς καλύτερας κατανομῆς τῆς ὑπαρχούσης ἐργασίας, καὶ εἰς μερικὰ τὸ πολὺ βοηθήματα εἰς τοὺς ἀνέργους, καὶ εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν τῆς ἀνεργίας διὰ τῶν δημοσίων ἔργων. Ὁ συνδικαλισμὸς, ὅπου δὲν μετεβάλλετο εἰς ἐλεγχόμενον κρατικὸν ὄργανον, ἀέπτυσσε δρᾶσιν κυρίως ἀγωνιστικὴν, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον δημιουργικὴν. Ὁ ρόλος του ἐπὶ τοῦ πεδίου τούτου περιορίζετο κατὰ μέγα μέρος εἰς τὰς συλλογικὰς συμ-

19) X. Ἄγαλλοπούλου. Αἱ κατευθύνσεις τῆς μεταπολεμικῆς διεθνοῦς κοινωνικῆς, 1948, σελ. 4 σημ. 12.

20) Σβώλου - Βλάχου. Τὸ ἑλλήν. Σύνταγμα, τ. I, 1954, σελ. 126.

βάσεις. Ἐπίσης περιορισμένη ἦτο ἡ συμμετοχή τῶν ἐργαζομένων εἰς τὴν διοίκησιν ἢ τὸν ἔλεγχον τῶν ἐπιχειρήσεων. Ἰδιαιτέρως δέον νὰ σημειωθῆ ἡ ἀναγνώρισις τοῦ δικαιώματος τῆς ἀπεργίας. Ἡ συνεχὴς ὁμῶς ἐπέκτασις τῶν μέτρων ἐργατικῶν δικαίων ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου ἢ στροφή τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης πρὸς μίαν ἀπηλλαγμένην ἀξιολογικῶν κριτηρίων οἰκονομικὴν σκέψιν ἐδημιούργησαν πρὸς στιγμήν κατὰ τὸν μεσοπόλεμον μίαν « κ ρ ἰ σ ι ν » εἰς τὸ ἐργατικὸν δίκαιον καὶ ἔθεσαν ἐπὶ τάπητος τὸ πρόβλημα : ἐργατικὴ προστασία καὶ οἰκονομία καὶ ποία πρέπει νὰ ἔχη τὸ προβάδισμα ; πρέπει ἡ ἐργατικὴ προστασία νὰ εἶναι αὐτοσκοπὸς ἢ πρέπει νὰ ἐνσωματοῦται εἰς τὴν οἰκονομικὴν πολιτικὴν. Ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴν ζύμωσιν γύρω ἀπὸ τὸ πρόβλημα αὐτὸ, ἡ ὁποία μάλιστα συνέπεσε μετὰ τὴν ἀλλαγὴν τῆς γενεᾶς τῶν παλαιῶν κοινωνικοπολιτικῶν, ἤτις κατήρχετο κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, εἰς τὸν τάφον προέκυψεν, ὅτι « ἡ ἐργατικὴ προστασία δὲν εἶναι ἀποκλειστικῶς πρόβλημα διανομῆς, ἀλλὰ πρὸ παντὸς ἀνύψωσις τῶν παραγωγικῶν ἱκανοτήτων » (21). Ἡ οἰκονομικὴ πολιτικὴ πρέπει νὰ συμβαδίζῃ μετὰ τὴν ἐργατικὴν προστασίαν καὶ ἀντιστρόφως.

Μετὰ τὸν Β' παγκόσμιον πόλεμον ὁμῶς ἦτο ἔντονον πλέον τὸ αἶτημα τοῦ ἐργαζομένου κόσμου, ὅστις προσέφερεν ἑκατόμβας αἵματος εἰς τὸν ἀγῶνα ὑπὲρ τῆς δημοκρατίας καὶ τῆς ἐλευθερίας, ὅτι ἡ ἐργατικὴ προστασία ἔπρεπε, μὴ περιοριζομένη εἰς τὰ στενὰ κοινωνικά μέτρα, νὰ ἐπιδιώξῃ μίαν γενικωτέραν ἀναμόρφωσιν τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς. Αὕτη θὰ τὸν ἐξησφάλιζε περισσότερο, ὅπως τὸ διακηρύσσει τὸ ἀπηχοῦν τὰς βαθείας αὐτὰς ἀνησυχίας τῆς ἐργατικῆς τάξεως ἅν σήμερον τοῦ Χάρτου τοῦ Ἀτλαντικοῦ τῆς 14 Αὐγούστου 1941, ὅπερ « ὑπέσχετο εἰς ὅλα τὰ ἔθνη τὰ μέσα νὰ παραμείνουν ἐν ἀσφαλείᾳ ἐντὸς τῶν συνόρων των καὶ νὰ ἐξασφαλίσθωσιν εἰς ὅλα τὰ ἀνθρώπινα ὄντα, εἰς ὅλας τὰς χώρας, ἡ δυνατότης νὰ ζήσουν προστατευμένα ἀπὸ τὸν φόβον καὶ τὴν ἀνάγκην », ἀρχὰς τὰς ὁποίας ἐπανελάβον κατὰ τρόπον κατηγορηματικὸν καὶ πανηγυρικὸν ὅλαι αἱ μεταπολεμικαὶ διεθνεῖς πράξεις, ἡ Διακήρυξις τῆς Φιλαδελφείας, ἡ Οἴκου-μενικὴ Διακήρυξις τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου κλπ., αἵτινες ἀνύψωσαν τὰς ἀρχὰς τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς εἰς « γενικῶς ἀνεγνωρισμένους κανόνες τοῦ διεθνοῦς δικαίου », γεγονόςς μεγίστης σημασίας. Οὕτω πραγματοποιεῖται ὁ ἀφορισμὸς τοῦ Περικλέους « Τὸ εὐδαίμον τὸ ἐλεύθερον » (22). Τῶν ἀνωτέρω διεθνῶν πράξεων εἶναι καταφανῆ τὰ ἔχνη ἐπιδράσεως εἰς ὅλα τὰ μεταπολεμικὰ Συντάγματα, ἅτινα περιλαμβάνουν πλήρεις καὶ θετικὰς, ὅχι δὲ ἀπλῶς κατευθυντηρίους σχετικὰς διατάξεις.

Ἡ δημιουργηθεῖσα νέα ἔννοια τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλείας ἔθεσε τὸ ἐργατικὸν δίκαιον πρὸ νέων προβλημάτων. Τὸ περιεχόμενον αὐτῆς συνίσταται :

α' εἰς τὴν ἐξασφάλισιν ἐπ' ἀμοιβῇ ἀπασχολήσεως ὄλων τῶν ἱκανῶν πρὸς ἐργασίαν, δι' οἰκονομικῆς ὀργανώσεως ἐπιτροπούσης τὴν ἀποφυγὴν οἰκονομικῶν κρίσεων καὶ πραγματοποιήσεως ὑφ' ὅλας τὰς συνθήκας τὴν πλήρη ἀπασχόλησιν.

β' εἰς τὴν ἐξασφάλισιν εἰσοδήματος διὰ πολιτικῆς μισθοῦ, ἤτις θὰ ἐξαρτᾶ

21) Preller. Sozialpolitik in der Weimarer Republik, 1949, σελ. 214 ἐπ.

22) Κ. Τριανταφυλλοπούλου. Τὸ δίκαιον τοῦ ἀνθρώπου πρὸς γνάσιν καὶ πρὸς ἐλευθέραν χρῆσιν αὐτῆς (ἀνατ. Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν) 1954 σελ. 19.

τοῦτον ὄχι μόνον ἐκ τῆς παραγωγικότητος καὶ ἀποδόσεως τῆς ἐργασίας, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἀναγκῶν τοῦ ἀτόμου. Ἡ ἐξασφάλις τοῦ ζωτικῆς ὀρίου συντηρήσεως καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ἰσότητος τοῦ μισθοῦ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἐπὶ ὁμοίαις ἐργασίας ἀποτελοῦν βασικὰς προϋποθέσεις.

γ' εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ἰκανότητος πρὸς ἐργασίαν, δηλ. τὴν δρᾶσιν ἐναντίον ὄλων τῶν παραγόντων, οὔτινες ἀπειλοῦν ἐν ὄλῳ ἢ ἐν μέρει τὴν φυσικὴν ἰκανότητα πρὸς ἐργασίαν, διὰ τῆς ὀργανώσεως ἰατρικῶν φροντίδων, λήψεως μέτρων ὑγιεινῆς κλπ.

Διὰ τῶν ἀνωτέρω ἐξασφαλίζεται ἡ ἠθικὴ ἰσορροπία, ἣτις διαμορφοῦται ἐντὸς τοῦ περιβάλλοντος, εἰς τὸ ὅποτον καλεῖται νὰ ζήσῃ ὁ ἄνθρωπος· εἶναι ἡ ἐξασφάλις τῆς οἰκογενειακῆς σταθερότητος, ἡ ἐγγύτης τῆς σταθερότητος τῶν κοινωνικῶν σχέσεων, μεταξὺ τοῦ ἀτόμου, τῆς οἰκογενείας καὶ τῶν ἀτόμων καὶ ὁμάδων, μεθ' ὧν καλεῖται οὗτος νὰ συζήσῃ⁽²³⁾.

Οὕτως πλέον τὰ μέτρα ἐργατικῆς προστασίας ἀποκοτοῦν μίαν πλήρη καὶ συστηματικὴν θεμελίωσιν καὶ χάνουν τὸν συμπτωματικὸν χαρακτῆρα, τὸν ὅποτον ἐνεφάνιζον μέχρι τοῦδε.

Πέραν τῶν βασικῶν μεταβολῶν, τὰς ὁποίας ἐπέφεραν εἰς τοὺς σκοποὺς ἐργατικῆς δικαίου ἢ ἐμφάνις καὶ ἡ ἐφαρμογὴ τῆς ἐννοίας τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλείας, ἠδ' ἐξήθη κατὰ τὴν μεταπολεμικὴν περίοδον σημαντικῶς καὶ ὁ ρόλος τοῦ συνδικαλισμοῦ. Ἀφοῦ κατόπιν τόσων προσπαθειῶν καὶ ἀγώνων, μετὰ τὰς κακοποιήσεις τοῦ ἐκ μέρους τῶν ὀλοκληρωτικῶν κρατῶν, ἐπέτυχε τὴν διὰ διεθνῶν συμβάσεων καὶ διακηρύξεων κατοχύρωσιν του, ἣτις μάλιστα ἐτέθη καὶ ὑπὸ εἰδικῶν διεθνῆ ἔλεγχον⁽²⁴⁾ διὰ νὰ διατηρήσῃ οὗτος ἀμιγῆ τὸν ἐλεύθερον καὶ δημοκρατικὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα, ἀναπτύσσει μίαν νέαν δρᾶσιν. Οὕτω γονιμοποιεῖται κατὰ τὸν καλύτερον τρόπον τὸ ζωντανὸν αὐτὸ κύτταρον τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Περαιτέρω τονώνεται ἰδιαιτέρως ἡ ἀνάμιξις του εἰς τὴν διοίκησιν καὶ τὸν ἔλεγχον τῆς ἐπιχειρήσεως. Αἱ σχέσεις ἐργασίας καὶ ἐπιχειρήσεως τίθενται ἐπὶ νέων θάσεων. Ἡ ἐπιχειρήσις δὲν παρουσιάζεται πλέον μόνον ὡς ἰδιωτικοοικονομικὴ μονάς, ἀλλὰ καὶ ὡς κοινωνικὸν μόρφωμα⁽²⁵⁾. Ἰδιαιτέρως δὲ συνετέλεσεν εἰς τοῦτο καὶ εἰς νέας ἐπιστημονικὰς κλάδος, ὄχι πλέον νομικὸς ἀλλὰ ψυχολογικός. Πρόκειται περὶ τοῦ κλάδου, ὅστις μελετᾷ τὸν ἀνθρώπινον παράγοντα εἰς τὴν ἐπιχειρήσιν καὶ ὅστις διήνοιξε νέους ὀρίζοντας εἰς τὰς σχέσεις τῆς ἐργασίας καὶ ἐνεβάθυνεν εἰς τὰ ψυχολογικὰ προβλήματα αὐτῆς πολὺ πέραν ἐκείνων, τὰ ὁποῖα ἐγνωρίζαμεν ὡς ἐπαγγελματικῶν προσανατολισμῶν ἢ καταμερισμῶν τῆς ἐργασίας. Ὁ κλάδος οὗτος, ὅστις βλέπει τὸν ἐργαζόμενον ὄχι ὡς συντελεστὴν παραγωγῆς, ἀλλ' ὡς ἄνθρωπον, ὑπῆρξεν ἀνυπολόγιστου ὠφελείας διὰ τὴν κοινωνικὴν ἐξέλιξιν καὶ προήγαγε τὸ πνεῦμα

23) L a r o q u e. De l' assurance sociale à la sécurité sociale ἐν Rev. Intern. du travail. Ἰούν. 1948 σελ. 625 ἐπ. P e t r i l l i. La sicurezza sociale. 1953, σελ. 3 ἐπ X. Ἄ γ α λ λ ο π ο ὕ λ ο υ. Κοινωνικαὶ ἀσφαλίσεις 1955, σελ. 10 ἐπ. K a s k e l—D e r s c h Arbeitsrecht 1957, σελ. 3 ἐπ.

24) M u e l l e r. Soziale Theorie des Betriebes, 1952. G. F i s c h e r. Mensch und Arbeit im Betrieb. 1949. N i g r o. Democrazia nell' azienda. 1946.

25) G. S p y r o p o u l o s. La liberté syndicale 1956, σελ. 127 ἐπ. T o ὕ ἰ δ ἰ ο υ ΕΕΔ, τ. 14 σελ. 1 ἐπ.

συνεργασίας και αμοιβαίας κατανοήσεως, επί τη βάση της αναγνωρίσεως της αξιοπρεπείας του ανθρώπου και σεβασμού των κοινωνικών τάσεων αυτού. Τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν τελευταίαν—σύγχρονον—φάσιν τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου· ἀσχολεῖται μὲ τὴν ὀργάνωσιν τῶν κοινωνικῶν συλλογικῶν σχέσεων, αἵτινες ἐσηματίσθησαν· καταδικάζει τὸν ἀτομισμὸν· δὲν βλέπει τὸ ἀτομον μεμονωμένον· τὸ θεωρεῖ, ὡς μέλος τῆς ἐπαγγελματικῆς κοινότητος, ἣτις σηματίζεται διὰ τῆς ἐπιχειρήσεως ἢ τοῦ σωματείου. Πάντα ταῦτα μὲ μίαν κοινωνικωτέραν διαμόρφωσιν τοῦ περιοχόμενου τῆς σχέσεως ἐργασίας (τόνωσις τῆς ἀρχῆς τῆς κοινωνικῆς προστασίας τοῦ οικονομικῶς ἀσθενεστέρου) ⁽²⁶⁾ συνετέλεσαν εἰς μεγάλην ἀνύψωσιν τοῦ βιοτικοῦ καὶ πολιτιστικοῦ ἐπιπέδου τῶν ἐργαζομένων ⁽²⁷⁾ ⁽²⁸⁾.

3. Εἰς τὴν μακρὰν διαδρομὴν τῆς ἱστορίας ἐμφανίζονται ὅλαι αἱ μορφαὶ τῆς ἐργασίας· ἢ τοῦ ἐργαζομένου τοῦ ἐστερημένου προσωπικῆς ἐλευθερίας, ἀλλὰ τοῦ λαμβάνοντος ὅ,τι τοῦ χρειάζεται διὰ τὴν ζήσιν, τοῦ ἐργαζομένου μὲ πλήρη πολιτικὰ δικαιώματα, ἀλλὰ λαμβάνοντες ἡμερομίσθιον κατώτερον τῆς παραγομένης ἀξίας· οἰκονομία μικτὴ δούλων καὶ ἐλευθέρων· οἰκονομία ἐλευθέρη ἢ ἐλεγχόμενη ὑπὸ τοῦ κράτους. Ἀπὸ τῆς πατριαρχικῆς οἰκογενείας καὶ τῆς οἰκιακῆς οἰκονομίας εἰς τὴν ἐλευθέραν ἀνάπτυξιν τῆς βιομηχανίας, ἣτις ἐπέφερον τὴν τεραστίαν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐργατ. δυναμικοῦ. Πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν ἐμφανισθεισῶν εἰς θάρος τοῦ ἐργαζομένου ἀνωμαλιῶν, διεξήχθη ἀγὼν κατὰ δυσχερειῶν καὶ προλήψεων, καὶ ἀπὸ μερικὰ ἐξ οἴκου μέτρα διὰ τοὺς ἀδυνάτους εἰς τὴν ἀρχὴν ἐφθάσαμεν εἰς πλήρες σύστημα κοινωνικῶν μέτρων, ἅτινα μάλιστα προεβλήθησαν εἰς τὸ διεθνὲς προσκήνιον· κατοχυρώθησαν διεθνῶς καὶ συνταγματικῶς καὶ ἀποτελοῦν πλέον ἐν ἀναπόσπαστον τμῆμα τῆς ὅλης γενικῆς οἰκονομικῆς διαρθρώσεως τοῦ κράτους.

26) D e r s c h. Neue Entwicklung der Fürsorgepflicht im Arbeitsverhältnis in Festschrift für W. Herschel, 1955, σελ. 61 ἐκ.

27) Ἡ βελτίωσις τῶν ὄρων διαβιώσεως ἔχει ἄμεσον ἀντίκτυπον καὶ ἐπὶ τῆς ἐγκληματικότητος. Κ. Γ α ρ δ ῖ κ α. Ἡ ἐπίδρασις τῶν οἰκονομικῶν ὄρων ἐπὶ τὴν ἐγκληματικότητα, 1956, σελ. 22 ἐπ. 30 ἐπ.

28) Αἱ ἐπελθοῦσαι βαθεῖαι μεταβολαὶ εἰς τὴν διάρθρωσιν τῆς κεφαλαιοκρατίας συνετέλεσαν, ὅπως διαπιστώνουν κοινωνιολόγοι, συνθέτοντες τὰς ἐπὶ μέρους ἐκδηλώσεις τὴν δημιουργηθῆ μίαν νέα ψυχολογία τοῦ ἐργαζομένου, ἣτις τίνει ν' ἀπαλλάξῃ αὐτὸν τοῦ αἰσθήματος τῆς κατωτερότητος, ἴσως δὲ καὶ τῆς ἐπανοστατικότητος του καὶ ν' ἀποτέλῃ ἀφορμὴν διαμορφώσεως μιᾶς νέας, ὄχι πλέον διταξικῆς, ἀλλὰ πολιτικῆς κοινωνίας. Οὕτως πλέον ἡ κοινωνικὴ πολιτικὴ καὶ τὸ νομικὸν τῆς καταστάλαγμα, τὸ κοινωνικὸν δίκαιον, τμῆμα τοῦ ὁποίου εἶναι τὸ ἐργατικὸν δίκαιον, ἔχει τὴν σημασίαν ἐνός διαλεκτικοῦ μέσου πρὸς διατήρησιν τοῦ καπιταλισμοῦ καὶ συγχρόνως τῆς βαθμιαίας κατάρρευσίν του πρὸς τὸν σοσιαλισμὸν. Τὸ κοινωνικὸν δίκαιον εἶναι τὸ ὄργανικὸν καταστάλαγμα τῆς κοινωνικῆς ἰδέας εἰς τὸν καπιταλισμὸν, ὅπερ ἔχει διπλὴν μορφήν, συντηρητικο-επανοστατικὴν (H e i m a n n. Soziale Theorie des Kapitalismus, 1929). Διὰ τῶν μέτρων τούτων καθίστανται παράλυτα τὰ συνθετικὰ στοιχεῖα τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ συστήματος καὶ εὐρισκόμεθα πρὸ μιᾶς συνεχοῦς ἐξελιξέως, ἣτις βαθμιαίως μεταμορφώνει τὴν κεφαλαιοκρατίαν εἰς μίαν νέαν μορφήν ὀργάνωσιν, ἣτις δὲν εἶναι, οὔτε κεφαλαιοκρατία, οὔτε σοσιαλισμός. (J. A. S c h u m p e t e r. Capitalism, Sozialism and Democracy (γαλλικὴ μετάφρ. Payot, 1951). Ε. Ζ ο λ ώ τ α. Ἡ μεταμόρφωσις τῆς κεφαλαιοκρατίας. Ἀνατ. Πρακτ. Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 1953. Κ λ. Μ π α ν τ α λ ο ῦ κ α. Ἡ τύχη τῆς κεφαλαιοκρατίας κατὰ τοὺς Marx καὶ Schumpeter, 1953).

4. Ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἱστορικῆς ἐπισκοπῆσεως προκύπτουν εὐχερῶς καὶ αἱ διάφοροι περίοδοι ἐξελίξεως τοῦ ἔργατ. δικαίου. Ὡς τοιαύτας θὰ ἠδυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν: τὴν π ρ ο π ο λ ε μ ι κ ῆ ν περίοδον, τὴν ἀτομιστικὴν—φιλευθεράν, καθ' ἣν τὸ ἐργατικὸν δίκαιον θεωρεῖ τὴν σχέσιν τῆς ἐργασίας, ὡς μίαν τυπικὴν σχέσιν τοῦ ἐνοχικοῦ δικαίου μὲ ἐλάχιστα προστατευτικὰ στοιχεῖα· τὴν μ ε σ ο π ο λ ε μ ι κ ῆ ν, καθ' ἣν ἡ ἔργατ. σχέσις δὲν παύει νὰ θεωρεῖται, ὡς ἐνοχικὴ σχέσις, ἀλλ' ἐπικρατοῦν τὰ προστατευτικὰ στοιχεῖα, κατὰ μέγιστον μέρος ἀπαγορευτικά, εἴτε ἔχοντα ὡς δάθρον τὴν οἰκονομίαν καὶ ἀναγωνίζοντα τὴν ἀνάγκην στενῆς συνεργασίας ἐργασίας καὶ κεφαλαίου, δημιουργοῦντα ἐν εἶδος «πατρικῆς στοργῆς», εἴτε ἐπιδιώκοντα τὴν προστασίαν τῶν ἐργαζομένων πρὸς πραγματοποιήσιν τῆς ἰδέας τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης καὶ τὴν μ ε τ α π ο λ ε μ ι κ ῆ ν, καθ' ἣν ἀμβλύνεται ἡ ἰδέα τῆς ἐνοχικῆς σχέσεως, ἐνισχύονται ἐτι μᾶλλον τὰ προστατευτικὰ στοιχεῖα, κυρίως δὲ τονῶνται ἡ θετικὴ δρᾶσις τῆς πολιτείας, οὐχὶ πρὸς ἀποτροπὴν ἀπλῶς ἐπιζημιῶν συνεπειῶν, ἀλλὰ πρὸς πραγματοποίησιν τῆς μεγαλυτέρας δυνατῆς εὐημερίας τῶν ἐργαζομένων (κοινωνικὴ ἀσφάλεια, ἰδίᾳ πλήρης ἀπασχόλησις καὶ δὴ ἐν διεθνεῖ συνεργασίᾳ).

§ 2. Ὁρισμὸς Ἐργ. δικαίου καὶ χαρακτηριστικὰ αὐτοῦ

1. Ἐργατικὸν Δίκαιον⁽¹⁾ εἶναι τὸ σύνολον τῶν νομικῶν κανόνων, οἳ τινες ρυθμίζουσι τὰς σχέσεις, αἳ τινες διαμορφοῦνται ἐκ τῆς παροχῆς ἐξηρητημένης ἐργασίας⁽²⁾.

Ἐκ τοῦ ἀνωτέρω ὁρισμοῦ προκύπτει ὅτι α'. τὸ ἔργατ. δίκαιον δὲν ρυθμίζει τὴν παροχὴν οἰασδῆποτε ἐργασίας, ἀλλὰ μόνον τὴν τῆς ἐξηρητημένης τοιαύτης. Τοῦτο ἀποτελεῖ τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου β' τὸ ἐργατικὸν δίκαιον δὲν ρυθμίζει ἀπλῶς μίαν συμβατικὴν σχέσιν, ἀλλὰ περιλαμβάνει πᾶν πεδῖον σχετικὸν πρὸς τὴν παροχὴν τῆς ἐργασίας καὶ πέραν τῆς συμβά-

1) Ὁ ὅρος «Ἐργατικὸν Δίκαιον» δὲν θεωρεῖται δόκιμος, διότι ἐκ πρώτης ὄψεως σημαίνει τὸ δίκαιον τῶν ἐργατῶν· διὰ τοῦτο προτείνεται ὁ ὅρος «Ἐργασιακὸν δίκαιον», ὅπως ἄλλως τε εἶναι καὶ οἱ ἀντίστοιχοι ξένοι ὅροι (Arbeitsrecht, Diritto del lavoro, Droit du travail, αλλά καὶ droit ouvrier). Ὁ ὅρος «βιομηχανικὴ νομοθεσία», —λίαν στενὸς— ὅστις ἐχρησιμοποιεῖτο παλαιότερον ἐν Γαλλίᾳ διὰ τὸ ἔργατ. δίκαιον, ἔχει πλέον σχεδὸν παύσει νὰ χρησιμοποιητῆται — Rivet et Savatier. Droit du travail, 1956, σελ. 1 ἐπ. Rouast—Durand. Législation industrielle, 1951, σελ. 1 ἐπ. Κούση—Βασιλείου ἐν μετ. Nikisch, ἔργ. δίκ. σ. 29.

2) Τὸ ἐργατικὸν δίκαιον εἶναι τμήμα τοῦ κοινωνικοῦ δικαίου, ὅπερ εἶναι πολὺ εὐρύτερον τούτου. Τὸ κοινωνικὸν δίκαιον περιλαμβάνει καὶ πληθὸς, ἄλλων μέτρων, ἅτινα συνδέονται μὲ τὴν ἰδιότητα τοῦ μισθωτοῦ in abstracto, ἀσχέτως ὑπάρξεως σχέσεως ἐργασίας, ὡς εἶναι τὰ μέτρα περὶ ἐργατικῆς κατοικίας, ἔργατ. ἐστίας, ἐκπαιδεύσεως τέκνων ἐργαζομένων κλπ., ὡς καὶ μέτρα, ἅτινα ἄλλοτε προσιδιάζον εἰς τὴν ἔργατ. σχέσιν, ἥδη ὅμως ὑπὸ τὸ φῶς τῶν νεωτέρων κοινῶν. ἀντιλήψεων ἐπέξετάθησαν εἰς εὐρύτερας κατηγορίας προσώπων, ὅπως εἶναι ἡ κοινῶν. ἀσφάλισις. Kaschel—Dersch. ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 3. Πρὸβλ. καὶ Pergolesi, ἐν Rorsi—Pergolesi, τ. I, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 36 ἐπ.

σεως ἐργασίας, ἀκόμη δὲ καὶ ἄνευ συμβάσεως καὶ δὴ οὐ μόνον τὰς σχέσεις τοῦ ἐργαζομένου πρὸς τὸν ἐργοδότην, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ κράτος καὶ τοὺς συναδέλφους του ἐν τε τῇ ἐπιχειρήσει καὶ τῇ ἐπαγγέλματι γ'. Τὸ ἐργατ. δίκαιον δὲν ρυθμίζει τὰς σχέσεις ὠρισμένων π ρ ο σ ῶ π ω ν, ἀλλ' ὠρισμένην σχέσιν, ἂν καὶ ἡ παροχὴ ἐξηρητημένης ἐργασίας ἀποτελεῖ τὴν ἀποκλειστικὴν βιοποριστικὴν βάση μεγίστης μερίδος τοῦ πληθυσμοῦ, ἣτις καὶ ἐκ τοῦ λόγου τούτου ἀποτελεῖ ἰδιαίτερον κοινωνικὴν τάξιν. Τοῦτο ἀποτελεῖ χαρακτηριστικὸν τοῦ ἐργατ. δικαίου ἐν σχέσει μετὰ τοῦ λοιποῦ ἀστικῶν δικαίων, ἔνθα δὲν σημειοῦται τοιαύτη κοινωνικὴ διαφοροποίησις τῶν διαφόρων σχέσεων, τὰς ὁποίας τοῦτο ρυθμίζει (3).

Διὰ τὸ ἐργατικὸν δίκαιον δίδονται διάφοροι ὅρισμοί, ἐνῶ εἰς τὸ περιεχόμενον του πάντες σχεδὸν συμφωνοῦν. Ὡς ἐν τῷ κειμένῳ περὶ του Καποδίστριας Ἐρμ. Α.Κ. Εἰδ. Ἐνοχ. δικ. Εἰσ. ἀρθρ. 648—680, ἀριθ. 54 «τὸ σύνολον τῶν κανόνων δικαίου, οἵτινες διέπουν τὴν σχέσιν ἐξηρητημένης ἐργασίας»· λίαν στενὸς ὁ ὅρισμός Α. Τοῦ ὁμοίου Ἐργατ. δικαίου, 1957, σελ. 1 «ρυθμίζουσι τὰς σχέσεις ἐργοδοτῶν καὶ ἐργατῶν». Οἱ Κοῦσσης — Βασιλεῖου ἐν μεταφρ. Νικίσχ. Ἐργατικὸν δίκαιον 1953, σ. 29 δίδουν τὸν ὅρισμόν, ὅτι «ἀντικείμενον τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου ἐν τῇ νομικῇ ἐννοίᾳ εἶναι κυρίως ἡ προστασία τῆς χρησιμοποίησεως τῆς ἐξηρητημένης ἐργασίας». Ἐκ τῶν γερμανῶν: οἱ Hueck — Nipperdey, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 3 ὀρίζουν, ὡς «τὸ εἰδικὸν δίκαιον τῶν ἐξηρητημένων μισθωτῶν», Νικίσχ, Arbeitsrecht, I, 1955, σελ. 3, ρυθμίζει «τὴν νομικὴν θέσιν τῶν μισθωτῶν, δηλ. τῶν ἐξηρητημένων, ὡς ἀπασχολουμένων εἰς ξένην ὑπηρεσίαν προσώπων». Kaskel—Dersch, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 3 «σύνολον κρατικῶν καὶ αὐτονομῶν κανόνων, οἵτινες ρυθμίζουν τὴν νομικὴν θέσιν τῶν προσώπων τῶν μετεχόντων εἰς τὴν ἐργατ. σχέσιν, ὡς μισθωτῶν, ἐργοδοτῶν ἢ ἄλλως πως ἀμέσως, ὡς καὶ τῶν ὑπὸ τοῦ νόμου ἐν μέρει ἐξομοιουμένων πρὸς μισθωτοὺς προσώπων, ἐν σχέσει μετὰ τὴν ἐργατ. σχέσιν». Schnorr von Carolsfeld, Arbeitsrecht, 1954, σελ. 2 «περιλαμβάνει τὰς νομικὰς σχέσεις τῶν προσώπων, τὰς συνδεομένας μετὰ τὴν παροχὴν ἐξηρητημένης ἐργασίας». Ἐκ τῶν ἰταλῶν: ὁ Barassi, Elementi di diritto del lavoro, 1950, σελ. 1 «σύνολον κανόνων, οἵτινες ρυθμίζουν τὴν ἀτομικὴν σχέσιν ἐργασίας», Sinagra, Diritto del lavoro 1947, σελ. 13 «τμῆμα τῆς νομικῆς ὀργανώσεως τοῦ κράτους, ὅπερ ρυθμίζει τὴν σχέσιν ἐργασίας, δηλ. τὴν ὑποχρεωτικὴν ἐκείνην σχέσιν, ἣτις ἔχει, ὡς ἀντικείμενον μίαν παροχὴν ἐργασίας». Mazzoni — Gecchi, Diritto del lavoro, 1951, σελ. 5 «ἐὰν περιορισθῶμεν εἰς τὸ ἴδιον δίκαιον θὰ ὀρισθῇ ὡς τὸ τμῆμα τῆς νομικῆς ὀργανώσεως, ὅπερ ρυθμίζει τὴν ἰδιαίτεραν ἐκείνην κατηγορίαν νομικῶν σχέσεων, αἵτινες ἐκπροσωποῦνται ὑπὸ τῶν συμβολικῶν σχέσεων τῆς ἐξηρητημένης ἐργασίας· ἐὰν ἐπεκταθῶμεν εἰς τὸ δημόσιον, θὰ συμπεριλάβωμεν καὶ ὅλας τὰς νομικὰς σχέσεις, αἵτινες ρυθμίζουσι τὴν ἐπαγγελματικὴν διαμόρφωσιν καὶ ὀρέσιν τοῦ ἐργαζομένου, ἀκόμη καὶ τὴν προστασίαν τούτου ἔναντι φυσικῶν

3) Ὑπεστηρίχθη, ὅτι τὸ ἐργατικὸν δίκαιον εἶναι τὰ ξέκον (ἀναρχοσυνδικαλιστικὴ ἀντίληψις Scelle. Le droit ouvrier, 1926, σελ. 1 ἐπ), διότι ἐξυπηρετεῖ μίαν τάξιν —τὴν ἐργατικὴν— καὶ μετὰ τοὺς ἀγῶνας, τῆς ὁποίας ἐθεσπίσθη ἡ κατὰ τὴν μαρξιστικὴν ἰδεολογίαν (Lyon-Caen, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 19) εἶναι ἔργον τῆς κρατουσῆς τάξεως πρὸς χρησιμοποίησιν τῶν ἀνθρωπίνων δυνάμεων παρὰ τῶν ἰδιοκτητῶν τῶν μέσων τῆς παραγωγῆς. Κατὰ τὴν κρατοῦσαν ἀντίληψιν, τὸ ἐργατικὸν δίκαιον παρακολουθοῦν πιστῶς τὴν ἰδεολογίαν, ἣτις κρατεῖ εἰς ὠρισμένας κοινωνίας καὶ τὴν ἠθικὴν αὐτῆς ἐξασφαλίζει τὴν κοινωνικὴν εἰρήνην καὶ ἁρμονίαν. Ἐπιδιώκεται διὰ τῆς ἀντισταθμίσεως τῶν συγκρουομένων συμφερόντων ἢ ἐξομάλυνσις τῶν κοινωνικῶν ἀντιθέσεων μετὰ κατεύθυνσιν τὴν μέγιστον διὰ τὸν ἐξανθρωπισμὸν τῶν ἐργατικῶν σχέσεων καὶ τὴν τόνωσιν τῆς ἀξιοπρεπείας τῶν ἀνθρώπων καὶ τὴν εὐμερίαν τῶν ἐργαζομένων τάξεων. Durand-Jaussiaud ἐνθ. ἄνωτ. τ. I. σελ. 231 ἐπ.

κοί οικονομικῶν κινδύνων τοῦ ἐπαγγέλματός των. P i e r r o. Diritto del lavoro, τ. I, 1947, σ. 1 ἐπ. «τὸ σύστημα τῶν κανόνων, οἵτινες ἐτέθησαν πρὸς νομικὴν προστασίαν τῶν ἀτομικῶν καὶ συλλογικῶν σχέσεων ἐργασίας». Ἐκ τῶν ἐλβετῶν ὁ S c h w e i n g r u b e r. Komm. zum Dienstvertrag des schweiz. Obligationenrechts, 1954, σελ. 8 ὀρίζει, «ὡς σύνολον νομικῶν κανόνων, οἵτινες ἐξετάζουν τὴν «ἐργατικὴν σχέση», δηλ. τὰς νομικὰς σχέσεις μεταξὺ ἐργοδοτῶν, μισθωτῶν, ὡς καὶ τῶν ὁμάδων τούτων (ὀργανώσεων, ἐνώσεων)». Ἐκ τῶν γάλλων οἱ D u r a n d -- J a u s s a u d. Droit du travail, I, 1947 σ. 4. «ὡς τὸ δίκαιον, ὅπερ ἀσχολεῖται μὲ τὰς νομικὰς σχέσεις, τὰς γεννωμένας ἐκ τῆς ἐκτελέσεως μιᾶς ἐργασίας διὰ λογισμὸν ἄλλου, ὡς ἂν ἡ ἐργασία συνοδεύεται ἀπὸ μιᾶν ἐξάρτησιν ἔναντι τοῦ ἐργοδότη», P i c. Tr. élem. de législ. industrielle, 1922 σ. 3 ἐπ., «ὡς τὸ μελετῶν τοὺς ἐργατικούς νόμους, δηλ. τὴν προστατευτικὴν ἐπέμβασιν τοῦ κράτους ὑπὲρ τῶν ἐργατῶν». S c e l l e. Le droit ouvrier, 1929, σελ. 2, «ὡς τὴν νομοθεσίαν τῆς ἐργατικῆς τάξεως», L y o n -- C a e n. Droit du travail, 1955, σ. 20, ὡς τὸ «σύνολον τῶν κανόνων οἵτινες ρυθμίζουν : α. τὴν ἐκμετάλλευσιν τῆς ἀνθρωπίνης ἐργασίας εἰς τὸ καπιταλιστικὸν σύστημα, β. τὰ μέσα τῆς πάλης τῶν ἐργαζομένων κατὰ τῆς ἐκμεταλλεύσεως ταύτης καὶ γ. τοὺς συνεχεῖς περιορισμούς, τοὺς ἐπιβαλλομένους ἐξ οἰτίας τῆς πάλης ταύτης παρ' αὐτοῦ τούτου τοῦ ἐκμεταλλευομένου καθεστώτος. R i v e r o e t S a v a t i e r. ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 4 «ὡς τὸ σύνολον τῶν νομικῶν κανόνων, τῶν ἐφαρμοζομένων ἐπὶ τῶν ἀτομικῶν καὶ συλλογικῶν σχέσεων, τῶν γεννωμένων μεταξὺ τῶν ἰδιωτ. δικαίου ἐργοδοτῶν καὶ τῶν μὲ αὐτοὺς ἐξομοιωμένων καὶ ἐκείνων, οἵτινες ἐργάζονται ὑπὸ τὴν κατεύθυνσιν των, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἐργασίας ταύτης». Ἐκ τῶν Βορειοαμερικανῶν ὁ J a d e s o n. Das Arbeitsrecht der Vereinigten Staaten, 1952, σελ. 2 «ὡς τὸ δίκαιον, κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ ὁποίου εἰς ἐλεύθερος ἀνθρωπος θέτει τὴν ἐργατικὴν του δύναμιν ἔναντι ἀμοιβῆς οἰασδήποτε μορφῆς ὑπὸ τὸν διαρκῆ μείζονα ἢ ἐλάσσονα ἔλεγχον ἐνὸς ἐπιχειρηματίου». Ἐκ τῶν ρώσων ὁ A l e x a n d r o w. Arbeitsrecht, 1952, σελ. 21 «τὸ σοβιετικὸν ἐργατικὸν δίκαιον ρυθμίζει τὸ μέτρον τῆς ἐργασίας καὶ τὴν ἀμοιβὴν τῆς ἐν τῇ σοβιετικῇ κοινότητι» «Ἐἶναι κλάδος τοῦ σοσιαλιστικοῦ δικαίου, ὅστις ρυθμίζει τὰς κοινωνικὰς ἐργατικὰς σχέσεις εἰς τὴν Ε.Σ.Σ.Δ. διὰ νὰ πραγματοποιηθοῦν τὰ σοσιαλιστικὰ ἀξιώματα τῆς κοινωνικῆς ὀργανώσεως καὶ νὰ σταθεροποιηθοῦν ταῦτα, ν' αὐξηθῇ ἡ παραγωγικότης τῆς ἐργασίας καὶ ἡ εὐημερία τῶν ἐργαζομένων, ὡς καὶ νὰ προστατευθῇ ἡ ὑγεία των». Οἱ διδόμενοι ὀρισμοί, ὅπως εἶναι φυσικόν, ἀνταποκρίνονται εἰς τὸν ἰ δ ε ο λ ο γ ι κ ὸ ν προσανατολισμὸν τῶν συγγραφέων ἄλλοι εἶναι καθαρῶς ἀτομιστικοὶ καὶ φιλελεύθεροί· ἄλλοι προστατευτικοί — οικονομικοί· ἄλλοι χριστιανοσοσιαλιστικοὶ ἢ μεταρρυθμιστικοί — σοσιαλιστικοί, ἄλλοι ἀναρχοσυνδικαλιστικοὶ καὶ τέλος ἄλλοι καθαρῶς μαρξιστικοί.

2. Τὸ σύγχρονον ἐργατικὸν δίκαιον, πρὸς πραγματοποιήσιν τῆς κοινω-
νικῆς προστασίας τῶν οικονομικῶς ἀσθενεστέρων ἐμφανίζει ὀρισμένας
τάσεις (1) καὶ δὴ τὰς ἀκολούθους :

α) Τὴν δημοσιοποίησιν. Ἐνῶ ἀρχικῶς τὸ ἐργατ. δίκαιον ἦτο
ἀποκλειστικῶς τμήμα τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου, σήμερον σημαντικώτατον τμήμα
αὐτοῦ ἀνήκει εἰς τὸ δημόσιον δίκαιον.

Τὸ κράτος ἀποχωρίζει τμήματα τοῦ ἐργατ. δικαίου, εἰς τὰ ὅποια διαπιστοῖ
τοῦτο τὴν ὑπαρξιν ἐνὸς ἀνωτέρου κοινωνικοῦ συμφέροντος, δηλ. τὴν ἀνάγκην διατη-
ρήσεως καὶ αὐξήσεως τῆς ἐργατ. δυνάμεως καὶ ἀποδόσεως αὐτῆς, ἰδιαίτερος δὲ τῆς
ἀναπτύξεως τῆς προσωπικότητος τοῦ ἐργαζομένου καὶ ἐμφανίζεται τὸ ἴδιον συμμετέ-

4) L e v a s s e u r. Evolution, caractères et tendances du droit ouvrier, Mé-
langes Ripert, II, σ. 444., R i v e r o - S a v a t i e r, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 8 ἐπ. Β ε ρ-
ρ ο ι ο π ο ὄ λ ο υ. Π α ρ α ι τ η ρ ῆ σ ε ι ς ἐ π ἰ τ ῶ ν σ υ γ χ ρ ὶ ο ν τ ῶ ν τ ἄ σ ε ω ν τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου,
Ε.Ε.Δ, τ. 14, σελ. 107 ἐπ.

χον εις αὐτά, δημιουργεῖ δηλ. δικαιώματα καὶ υποχρεώσεις τοῦ ἐργοδότη καὶ τοῦ ἐργαζομένου ἔναντι αὐτοῦ. Ἡ δημοσιοποίησις ἤρχισεν ἀπὸ τὰ μέτρα ὑγιεινῆς ἀσφαλείας καὶ προστασίας γυναικῶν καὶ ἀνηλίκων καὶ ἐπροχώρησε πρὸς ἄλλα τμήματα τῆς ἐργατικῆς σχέσεως. Ἡ δημοσιοποίησις ἐκδηλώνεται α') διὰ τῆς τονώσεως τῶν ἀρμοδιοτήτων τῆς κρατικῆς ἐξουσίας, δημιουργεῖται δηλ. ἐν ὁλόκληρον διοικητικὸν ἔργατ. δίκαιον (σύστασις ὑπουργείου ἐργασίας, εἰδικῶν ὑπηρεσιῶν κλπ.), β') διὰ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς ρυθμιστικῆς νομοθετικῆς δράσεως τῆς πολιτείας, ἥτις πλέον ἐπεμβαίνει εἰς τὴν κατάρτισιν τῆς συμβάσεως ἐργασίας, τὴν διαμόρφωσιν τῶν ὄρων αὐτῆς, τὴν ἄσκησιν πειθαρχ. δικαιοδοσίας, τὴν λύσιν τῆς συμβάσεως κλπ. γ') διὰ τῆς δημιουργίας νομικῶν μορφωμάτων πρὸς ἀνάληψιν τῆς συνεχῶς ἐπεκτεινομένης συλλογικῆς εὐθύνης, τὴν μορφήν τῆς ὁποίας λαμβάνει ἡ μέχρι τοῦδε κυρίως ἀτομικὴ εὐθύνη τοῦ ἐργοδότη, ὡς π. χ. μετὰ τὴν κοινωνικοποίησιν τοῦ μισθοῦ, σύστασιν κοινῶν ταμείων διὰ τὴν χορήγησιν οἰκογεν. ἐπιδομάτων, τῶν ἀποδοχῶν, λόγῳ ἀδείας, ἀποζημιώσεων ἀτυχημάτων κλπ. δ) διὰ τῆς δημιουργίας εὐρύτερου κύκλου υποχρεώσεων τῶν μετεχόντων εἰς τὴν ἐργατικὴν σχέσιν προσώπων ἔναντι τῆς πολιτείας μετὰ ἰδιορρύθμους συνεπειὰς πρὸς τὸν σκοπὸν, ὅπως δοθοῦν εἰς τὴν κρατικὴν ἐξουσίαν ὅλα ἢ δυνατὰ ἐξασφαλίσεις, ὅτι θὰ γίνῃ ἡ συμμόρφωσις πρὸς τὰς διατάξεις, αἵτινες ἐτέθησαν πρὸς προστασίαν τῶν ἐργαζομένων (ποινικὸν καὶ πειθαρχικὸν ἐργ. δίκαιον) (5) καὶ ε') διὰ τῆς αὐξήσεως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὑπὸ τοῦ κράτους καὶ τῶν οἰκονομικῶν ὀργανώσεων αὐτοῦ ἢ νομικῶν προσώπων δημοσίου δικαίου ἀπασχολουμένων προσώπων καὶ ὧν αἱ σχέσεις ρυθμίζονται ὑπὸ τοῦ δημοσίου δικαίου (ἐθνικοποιήσεις ἐπιχειρήσεων, σύστασις ὀργανισμῶν δημ. δικαίου κλπ.) (6).

6) Τὴν διεθνοποίησιν. Ἀπὸ ἡμίσεος καὶ πλέον αἰῶνος ἐπιδιώκεται ἡ διὰ διεθνῶν συμβάσεων ἐνοποίησις τοῦ ἐργατ. δικαίου, λόγῳ τῆς κρατούσης ὁμοιότητος τῶν ρυθμιστέων σχέσεων καὶ τῆς ἐπιδικωκόμενης γενικώτερον διὰ ταύτης πραγματοποιήσεως τοῦ αἰτήματος κοινωνικῆς δικαιοσύνης. Αἱ σχετικαὶ προσπάθειαι ἐυσυστηματοποιήθησαν μετὰ τὸν α' παγκόσμιον πόλεμον, μετὰ τὴν ἴδρυσιν τῆς διεθνoῦς ὀργανώσεως ἐργασίας, περὶ ἧς § 3, IV. Μετὰ τὸν 6' παγκόσμιον πόλεμον συνεστήθησαν καὶ ἄλλοι διεθνεῖς ὀργανισμοί, αἵτινες ἀσχολοῦνται μετὰ τὴν θέσπισιν κανόνων διεθνoῦς ἐργατ. δικαίου, ὡς εἶναι τὸ Συμβούλιον τῆς Εὐρώπης. Ἰδιαίτερον ρόλον παίζουν αἱ διεθνεῖς διακηρύξεις δικαιωμάτων.

5) Παρ' ἡμῖν σημαντικώτατον βῆμα πρὸς τὴν ποινικοποίησιν ἀποτελεῖ ἡ γενίκευσις τῆς ποινικοποιήσεως τῶν παραβάσεων διὰ τὴν καταβολὴν τοῦ μισθοῦ (ἀν. ν. 690/45) καὶ ἡ ποινικοποίησις τῆς παραβάσεως τῶν ὄρων συλλογ. συμβάσεων ἐργασίας (ἀν. ν. 547/34, διατηρηθεῖς ἐν ἰσχύϊ διὰ τοῦ ν. 3239/55). Περὶ τῆς συνταγματικότητος τοῦ νόμου τούτου ὄρα κατωτέρω § 3 V. Γενικὴν ἐπισκόπησιν τοῦ ἑλλην. ἐργατ. ποιν. δικαίου πρβλ. Τούση. Ἐργατικὸν δίκαιον 1957, σελ. 641 ἐπ. 643 ἐπ.

6) Kaskel-Dersch, ἔνθ' ἄνωτ. σελ. 4 σημ. 5, Hueck-Nipperdey, ἔνθ' ἄνωτ. τ. I, σελ. 6. Molitor, Über öffentliches und privates Recht, 1949, S in z. h e i m e r. Eine theorie des sozialen Rechts, ἐν Zeitsch. für öffentliches Recht, τ. XVI, σελ. 30-57, Pergolesi, ἐν Borsi-Pergolesi τ. 1, 1955, σελ. 170 ἐπ. Βασίλειου, ἐν ΕΕΔ 7, σελ. 626. X. Ἀγαλλοπούλου. Ἡ δημοσιοποίησις τοῦ ἐργ. δικαίου, 1943, ἔνθα καὶ ἡ παλαιότερα βιβλιογραφία. S a v a t i e r. Les métamorphoses écom. et sociales du droit civil d' aujourd' hui, 1948 σελ. 164 ἐπ.

ούτως ή διακήρυξις τής Φιλαδελφείας τοῦ 1944, ή Διακήρυξις τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου τής 10 Δεκεμβρίου 1948 (ἄρθρ. 22 - 25) καί ἐν περιορισμένῳ μέτρῳ ή σύμβασις τής Ρώμης τοῦ 1950 (Συμβούλιον Εὐρώπης) (7).

γ) Τήν συνταγματικὴν κατοχύρωσιν. Ἐνῶ τὰ πρὸ τοῦ ἀ' παγκοσμίου πολέμου συντάγματα περιορίζοντο εἰς τὰς πολιτικὰς καί ἀτομικὰς ἐλευθερίας, ἔπασχον δηλ. κοινωνικὸν ἀγνωστικισμόν, τὰ μεταπολεμικὰ τοιαῦτα, περιέχουν σειρὰν διατάξεων περὶ κοινωνικῶν δικαιωμάτων, ἅτινα ἀποτελοῦν εἴτε κατευθυντήριους γραμμάς, εἴτε θετικούς κανόνας διὰ τὸ ἐργατικὸν δίκαιον καί ἀποτελοῦν τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ νέου στοιχείου τοῦ πολιτεύματος, ἦτοι τοῦ ἀτόμου ὡς κοινωνικοῦ ὄντος καί ὄχι ἀπλῶς, ὡς ἀφηρημένης ἀνθρωπίνης μονάδος. Οὕτω γίνεται ή μετάβασις ἀπὸ τὴν κλασσικὴν πολιτικὴν δημοκρατίαν εἰς τὴν κοινωνικὴν οικονομικὴν δημοκρατίαν. Ἡ τάσις αὕτη ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν καί τής Οἰκουμενικῆς διακηρύξεως τοῦ ἀνθρώπου ἔχει ἐνισχυθῆ πολὺ μετὰ τὸν 6' παγκόσμιον πόλεμον. Εἰς τινὰ κράτη αἱ συνταγματικαὶ διατάξεις εἶναι πολυπληθεῖς ὡς εἰς τὰ Νοτιοαμερικανικὰ κράτη (8).

δ) Τήν συλλογικὴν ρύθμισιν. Ἐνῶ ἄλλοτε εἰς τὴν ἐργατικὴν σχέσιν ἐνεφανίζοντο μεμονωμένοι οἱ νομικῶς ἴσοι, ἀλλ' οἰκονομικῶς ἄνισοι ἐργοδοταὶ καί ἐργαζόμενοι (9), σήμερον σημειοῦται προΐουσα τάσις εἰς τὴν ἐμφάνισιν νομικῶς ὀργανωμένων ομάδων ἐργοδοτῶν καί ἐργαζομένων πρὸς ρύθμισιν τῶν ἐκ τῶν ἐργατικῶν σχέσεων θεμάτων, ἐπὶ τῇ θάσει νομικῶς καθωρισμένης διαδικασίας. Εἰς τοῦτο συνετέλεσεν ἰδιαιτέρως καί ή ἐκ τῆς ἀναπτύξεως τῆς τεχνικῆς προελθοῦσα ὀμαδική ἀπασχόλησις μισθωτῶν καί ή ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν κατὰ μάζας παραγωγὴν ἐπελθοῦσα τυποποίησις τῶν ὄρων ἐργασίας. Ὁ κύκλος τῶν θεμάτων εἰς τὰ ὁποία δημιουργεῖται διὰ τῆς συλλ. ρυθμίσεως μονοπώλιον προσφοράς ἐργασίας, ἔστω καί ἀτελές, δικρικῶς εὐρύνεται καί ἀντιτάσσεται εἰς τὸ μονοπώλιον τοῦ κεφαλαίου. Ἡ συλλογικὴ αὕτη ρύθμισις συνδέεται στενῶς μετὰ τὴν αὐτονομίαν τὴν ὁποίαν ἐμφανίζει τὸ ἐργατικὸν δίκαιον. Τὸ σύγχρονον ἐργατικὸν δίκαιον τείνει νὰ καταστή ἑπιλογικὸν καί διὰ μέσου αὐτοῦ ἐμφανίζονται αἱ νέαι κατευθύνσεις αὐτοῦ. Τὸ κράτος ὑποχωρεῖ εἰς τὴν ρύθμισιν τῶν ἐργατικῶν σχέσεων καί περιορίζεται εἰς τὴν ἐργατικὴν προστασίαν καί τὴν ἐργατικὴν δικονομίαν (10). Ἡ

7) Ἀγαλλοπούλου. Αἱ κατευθύνσεις τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς, 1949.

8) Svolos. Le travail dans les constitutions contemporaines, 1939, Lavigne. Le travail dans les constitutions modernes, 1946. Pergolesi. Orientamenti sociali delle costituzioni contemporanee, 1955. Διατάξεις κοινωνικὰς περιέχουν τὰ συντάγματα τῆς Γαλλίας (1946), ὁμοσπ. Γερμαν. Δημοκρατίας (1949), τῆς λαϊκῆς Γερμαν. Δημοκρατίας (1949), Δανίας (1953), Ἀργεντινῆς (1949), Βολιβίας (1945), Βραζιλίας (1946), Τσεχοσλοβακίας (1948), Ἰαπωνίας (1946), Ἰνδιῶν (1949), Ἰνδωνησίας (1949) Ἰορδανίας (1952), Ρουμανίας (1952) κλπ. Δ. Ψαροῦ. Δημόσιον δίκαιον καί οικονομικὴ ζωή, 1951, σελ. 39 ἐπ. Τοῦ ἰδίου. Ἡ ἀνάθεώρησις τοῦ Συντάγματος τῆς Δημοκρατίας τῆς Ἑλβετίας, 1950, σ. 46 ἐπ. Περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ συντάγματος 1952 ὄρα § 3 I.

9) Κ. Φουρκιώτη. Ἡ οἰκονομικὴ ἄνισότης τῶν συμβαλλομένων σ. 8.

10) Hueck. - Nipperdey, ἐνθ' ἄνωγ. 1955 I, σ. 28 ἐπ. II, 14 ἐπ. Kaskel-Dersch, ἐνθ' ἄνωγ. σ. 19. Durand. Droit du travail, III, 1956, σελ. 5 ἐπ. Pergolesi ἐν Borsi - Pergolesi, ἐνθ' ἄνωγ. τ. I, σελ. 104 ἐπ. Bréthe de la

ιδιαίτερα σημασία τῆς τάσεως ταύτης τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου καταφαίνεται καὶ εἰς τὴν συνταγματικὴν κατοχύρωσιν τοῦ θεσμοῦ τῶν συλλ. συμβάσεων ἤδη καὶ κατὰ τὸν μεσοπόλεμον.

ε'. τὴν ὑποχρεωτικότητά. Οἱ κανόνες τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου ἀναγνωρίζονται κατὰ τὸ πλεῖστον, πρὸς ἐξασφάλισιν ἑνὸς ἐλαχίστου ὄριου κοινωνικῆς προστασίας, ὡς κανόνες ὑποχρεωτικοὶ καὶ δημοσίας τάξεως, μὴ ἐπιτρεπομένης διαφόρου, ὑπὸ τῶν συμβαλλομένων ρυθμίσεως, παρὰ μόνον, ἐφ' ὅσον εἶναι ἐϋμενεστέρα διὰ τὸν ἐργαζόμενον. Οὕτως ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν συλλογικὴν ρύθμισιν ἐπεκτείνεται συνεχῶς ὁ περιορισμὸς τῆς συμβατικῆς ἐλευθερίας, εἰς τὴν ὁποίαν παραμένει ἐν μικρὸν πλέον πεδίον διὰ τὸν καθορισμὸν τῶν ὄρων ἐργασίας ἢ σύμβαισις περιορίζεται σχεδὸν μόνον εἰς τὴν πρόσληψιν εἰς τὴν ἐργασίαν. Οὕτως εἰς τὸ ἐργατικὸν δίκαιον ἐμφανίζονται ἐντονώτερα τὰ συμπτώματα τῆς παρακμῆς τῆς συμβάσεως⁽¹¹⁾.

στ'. τὴν αὐτονομίαν. Οἱ κανόνες δὲν τίθενται πλέον μόνον ὑπὸ τῆς κεντρικῆς νομοθετικῆς ἀρχῆς τῆς πολιτείας, ἀλλὰ κατὰ προοῦσαν τάσιν καὶ αὐτόνομως, ὡς π. χ. διὰ συλλογικῶν συμβάσεων, κανονισμῶν, διαιτητικῶν ἀποφάσεων, καταστατικῶν κλπ. Ὅπως ἔχουν δημιουργηθῆ τὰ ὄργανα τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως, οὕτως ἐδημιουργήθησαν καὶ τὰ ὄργανα τῆς κοινωνικῆς αὐτοδιοικήσεως, εἰς τὰ ὁποῖα συμμετέχουν ἐκπρόσωποι τῶν ὀργανωμένων ἐργοδοτικῶν καὶ ἐργατικῶν ὀργανώσεων. Τοῦτο εἶναι συνέπεια τῆς δημιουργίας κοινωνικῶν δυνάμεων, τὰς ὁποίας δὲν δύναται ν' ἀγνοήσῃ ἡ ἔννομος τάξις. Διὰ τῆς κοινωνικῆς αὐτοδιοικήσεως τονώνεται ἡ δημοκρατικὴ κοινωνικὴ διάρθρωσις καὶ καθίσταται ἡ ρύθμισις τῆς ἐργατικῆς σχέσεως περισσότερον ἀντικειμενικὴ καὶ εὐπροσάρμοστος⁽¹²⁾.

3. Τὸ ἐργατικὸν δίκαιον ὑπὸ τὴν σύγχρονον μορφήν του εἶναι νέον δίκαιον διὰ ν' ἀνταποκριθῆ πρὸς τὸν σκοπὸν του εἶναι ὑποχρεωμένον νὰ παρακολουθῇ καὶ νὰ προσπαθῇ νὰ συνδεθῇ ὅσον τὸ δυνατόν στενώτερον πρὸς τὴν πραγματικὴν κατάστασιν, κυρίως δὲ τὰς οικονομικὰς συνθήκας. Εἶναι ἀσταθές, λόγῳ τῆς

Gressaye. Le syndicalisme, l'organisation professionnelle et l'État, 1935.
 Rivero et Savatier. ἔνθ' ἄνωτ. σελ. 107 ἐπ. Hug. Probleme des Kollekt. Arbeitsrechts im rechtsvergleichender und rechtspolitischer Sicht, 1953.
 Γ. Κασσιμάτη. Ἡ συλλογικὴ σύμβαισις ἐργασίας, ὡς θεσμὸς δικαίου, 1932. Βεροιοπούλου. ἐν Ε. Ε. Δ. τ. 14. σελ. 1073 ἐπ. Καλομοίρη ἐν Ε. Ε. Δ. τ. 14. σελ. 684 ἐπ.

11) Π. Ζέπου. Ἡ κρίσις τοῦ δόγματος τῆς ἐλευθερίας τῆς συμβάσεως ἐν τῷ συγχρόνῳ ἀστ. δικαίῳ, 1940 (ἀνατ.) σ. 12, 19. Ἐν Γαλλίᾳ γίνεται συζήτησις περὶ ἀντικαταστάσεως τῆς συμβάσεως ἐργασίας διὰ μιᾶς πράξεως - ὄρου (acte-condition), δι' ἧς ἄλλῳ ἐπιτυγχάνεται ἡ ἐξατομίκευσις μιᾶς γενικῆς νομικῆς καταστάσεως. Durand-Vitu, ἔνθ' ἄνωτ. τ. II, σελ. 207 ἐπ. Scelle. Droit ouvrier, 1929, σελ. 108 ἐπ. Βασιλείου, ΕΕΔ, τ. 7, σελ. 624 ἐπ. Γενικώτερον ἐπὶ τοῦ προβλήματος Savatier. ἔνθ' ἄνωτ. σ. 7 ἐπ.

12) Pergolesi, ἐν Borsi - Pergolesi τ. I. σελ. 175 ἐπ. Soziale Autonomie und Staat. (Πρακτικὰ ἀ' γεν. συνελεύσεως Ἐταιρίας διὰ κοινωνικὴν πρόδον ἐν Düsseldorf, 1951). Sinzheimer. Grundz. des Arbeitsrechts, 1927, σ. 48 ἐπ. Πρβλ. καὶ Hueck - Nipperdey, ἔνθ' ἄνωτ. τ. II, σελ. 22 σημ. 9.

νεότητός του και της προοδευτικής του τελειοποιήσεως· ἐπὶ πλέον συνδέεται καὶ με ὠρισμένην κατάστασιν τῆς τεχνικῆς· αὕτη συνεχῶς ἐξελίσσεται καὶ θέτει νέα προβλήματα· ὁ αὐτοματισμὸς καὶ ἡ ἀτομικὴ ἐνέργεια ἐπιβάλλουν ἤδη τὴν ἐκπόνησιν νέου δικαίου ἐργασίας⁽¹³⁾. Αἱ ἀνάγκαι καὶ αἱ δυνατότητες τῆς οἰκονομίας ὡς καὶ οἱ δημογραφικοὶ καὶ ψυχολογικοὶ παράγοντες, ἐπιβάλλουν συνεχῶς μεταβολάς. Ἐπὶ πλέον ἡ φύσις τῶν κανόνων τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου ἐπιβάλλει διὰ νὰ εἶναι πραγματικῶς προστατευτικοὶ νὰ προσαρμόζονται εἰς τὰς ἀνάγκας, ἀναλόγως τοῦ κλάδου τῆς δραστηριότητος, τοῦ μεγέθους τῆς ἐπιχειρήσεως κλπ. Πολλάκις συμβαίνει νὰ ὑπάρχῃ διαφορά μετὰ τῆς νομικῆς ρυθμίσεως καὶ τῆς πραγματικῆς καταστάσεως. Τότε πλέον τίθεται πρόβλημα εὐρέσεως δικαίου, ἀντιμετωπίσεως ζωτανῶν ἀνθρωπίνων ἀναγκῶν. Πρὸς ἀποφυγὴν λύσεως, ἥτις θὰ ἦγεν εἰς τὸν σχηματισμὸν νομικῶν κανόνων ἐκ διαισθήσεως καὶ θὰ ἤνοιγε τὸν δρόμον πρὸς τὸ ἐλεύθερον δίκαιον ἀκολουθεῖται ἡ μορφή τῆς θέσεως ὑπὸ τῆς πολιτείας γένεσις τῶν κανόνων, τῶν ὁποίων ἡ προσαρμογὴ πρὸς τὰς καθ' ἕκαστον συνθήκας ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς αὐτονόμου ρυθμίσεως.

4. Τὸ ἐργατικὸν δίκαιον, ὡς σύνολον, δὲν ἀποτελεῖ ὡς εἶδομεν τμήμα, οὔτε τοῦ ἰδιωτικοῦ, οὔτε τοῦ δημοσίου δικαίου, ἀλλ' ἐν τούτῳ ἐνοῦνται, ὅπως καὶ εἰς ἄλλους κλάδους τοῦ δικαίου, στοιχεῖα δημοσίου καὶ ἰδιωτικοῦ δικαίου, ἅτινα δὲν δὲν δύνανται νὰ διαχωρισθῶσι ἀπ' ἀλλήλων, διότι ἐσωτερικῶς συνάπτονται. Ἡ γραμμὴ διαχωρισμοῦ εἶναι ἐπισημῶς καὶ συνήθως λίαν ἀσαφής.

Ἡ ἐκ στοιχείων δημοσίου καὶ ἰδιωτικοῦ δικαίου σύνθεσις καθιστᾷ δυσχερῆ τὴν ἐπιστημονικὴν τούτου διαίρεσιν. Εἰς κάθε σχεδὸν σύστημα ἀπαντᾷ τις καὶ ἰδίαν διαίρεσιν· δὲν ἐδημιουργήθη μέχρι σήμερον σταθερὰ ἀντίληψις περὶ τοῦ χρησιμοποιοῦμένου συστήματος κατατάξεως τῆς ὕλης τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου. Τὸ ζήτημα ἀποτελεῖ ἀντικείμενον σοβαρῶν ἐπιστημονικῶν ἀμφισβητήσεων. Διακρίνονται συνήθως τρεῖς μέθοδοι· ἡ ἱστορικὴ, ἡ στηριζομένη εἰς τὴν βαθμιαίαν ἐξέλιξιν τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου, ἡ κοινωνικὴ, ἡ στηριζομένη εἰς τὴν κοινωνικὴν κατάταξιν τῶν ἀντικειμένων, ἅτινα ρυθμίζει καὶ ἡ νομικὴ, ἡ στηριζομένη εἰς τὰς νομικὰς ἰδιορρυθμίας τῶν ρυθμιζομένων θεμάτων, τὴν διαφορὰν τῶν πηγῶν κλπ.

Κατὰ τὴν ἱστορικὴν μέθοδον, ἥτις ἀποτελεῖ τὴν καλλιτέραν ἀρχιτεκτονικὴν διαρρυθμίσιν τῆς ὕλης τοῦ ἐργατ. δικαίου καὶ τείνει νὰ ἐπικρατήσῃ διαίρεται τοῦτο εἰς τρία τμήματα α' τὸ ρυθμιζόν τὴν ἐργατικὴν σχέσιν, β' τὸ ρυθμιζόν τὰ μέτρα τῆς ἐργατικῆς προστασίας καὶ γ' τὸ ρυθμιζόν τὰ συλλογ. φαινόμενα τῆς ἐργατ. σχέσεως⁽¹⁴⁾.

13) Rivero et Savatier, Droit du travail, 1956, σελ. 11.

14) Ἐπισκόπησιν τῆς διαίρεσεως τῶν συγχρόνων συστημάτων προβλ. Pergolesi ἐν Borsi - Pergolesi ἐνθ' ἀνωτ. τ. I, σελ. 180 σημ. 1. Παλαιότερον Jacobi. Grundl. des Arbeitsrechts 1927. σελ. 427 ἐπ. Ἡ ἱστορικὴ μέθοδος ἐπικρατεῖ ἐν Γερμανίᾳ, ἤρχισεν ἤδη ἀκολουθουμένη καὶ ἐν Γαλλίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ. Παρ' ἡμῖν τὴν ἱστορικὴν μέθοδον ἀκολουθοῦν Χ. Ἀγαλλόπουλος. Μαθήματα ἐργατικοῦ δικαίου, 1954. Τὴν αὐτὴν ἱστορικὴν μέθοδον ἐπρότεινε ἡ ἐπιτροπὴ κωδικοποιήσεως ἐργατ. νομοθεσίας. Πρβλ. -Ο σχεδιαζόμενος κώδιξ ἐργασίας Ε.Ε.Α. τ. 13, σ. 199 ἐπ., ἠκολούθησε δὲ καὶ ἡ κωδικοποίησις ἐργατ. νομοθεσίας Ζάρα-Κρητικῶ. 1929.

Ἡ κοινωνικὴ ἀσφάλεις ἦτο ἄλλοτε τμήμα τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου. Ἡ ἐπέκτασις ταύτης πέραν τῆς ἐξηρητημένης σχέσεως καὶ ἡ εἰς αὐτὴν ἐπικράτησις ἀποκλειστικῶς στοιχείων δημοσίου δικαίου ἀπέσχισαν αὐτὴν ἐκ τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου. κατέστησαν αὐτὴν κλάδον ἀνεξάρτητον⁽¹⁵⁾. Πάντως οἱ δύο κλάδοι παραμένον ἀδελφοί, ἀσκοῦντες ἐπ' ἀλλήλων ἀμοιβαίαν ἐπίδρασιν καὶ δυνάμενοι νὰ ὑπαχθῶν εἰς τὴν εὐρυτέραν ἔννοιαν τοῦ «κοινωνικοῦ δικαίου».

§ 3. Πηγαι ἐργατικοῦ δικαίου

Αἱ πηγαὶ τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου, δηλ. ὁ τρόπος, καθ' ὃν τίθενται οἱ κανόνες τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου παρουσιάζουν, καθὼς προκύπτει καὶ ἐκ τῶν ἐν τῇ προηγουμένῃ παραγράφῳ εἰδικώτερον ἐκτεθέντων μίαν ἰδιορρυθμίαν· δὲν εἶναι πλέον μόνον τὸ κράτος, ὅπερ θέτει τοὺς κανόνες τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου, ἀλλὰ καὶ αἱ ὀργανωμένοι κοινωνικαὶ ομάδες (αὐτονομία). Σημειωτέον, ὅτι πολλὰκις ὑπάρχει σύμπραξις κρατικῶν καὶ αὐτονόμων παραγόντων, ἐν εὐρείᾳ ἢ περιορισμένῃ ἐκτάσει, ὥστε νὰ μὴ ἐμφανίζεται πάντοτε ἀμιγῆς ὁ τύπος τῆς κρατικῆς ἢ αὐτονόμου πηγῆς. Διὰ τοῦτο ἔχομεν πηγὰς, πλὴν τῶν ἀμιγῶν τοιούτων, εἰς τὰς ὁποίας ἐπικρατεῖ τὸ κρατικὸν ἢ τὸ αὐτόνομον στοιχεῖον. Καὶ ὑπὸ τὴν ἔποκιν ταύτην θὰ διακρίνωμεν τὰς πηγὰς εἰς κρατικὰς (I), εἰς αὐτονόμους (II) καὶ εἰς τὰς ὁποίας θὰ προσθέσωμεν καὶ τὰς εἰς τὸ διεθνὲς δίκαιον στηριζόμενας τοιαύτας (III) ⁽¹⁾.

I. Κρατικαὶ πηγαὶ :

α' Τὸ Σύνταγμα

Τὸ ἑλληνικὸν σύνταγμα τοῦ 1952 κατ'ἀντίθεσιν πρὸς τὰ πλεῖστα τῶν μεσοπολεμικῶν συνταγμάτων καὶ δλα σχεδὸν τὰ μεταπολεμικὰ τοιαῦτα, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, δὲν περιέλαβε διατάξεις περὶ κοινωνικῶν δικαιωμάτων, καίτοι θερμῶς ὑπεστηρίχθη καὶ ἐν τῇ πρώτῃ συνταγμ. ἐπιτροπῇ τῆς Δ' Ἀναθ. Βουλῆς (ψηφ. Β') καὶ τῇ δευτέρᾳ τοιαύτῃ (ψηφ. ΞΗ') ἢ εἰσαγωγῇ των⁽²⁾. Δὲν ἀνευρίσκει τις καμμίαν δικαιολογίαν διὰ τὴν μὴ εἰσαγωγὴν τοιούτων διατάξεων, δι' ὧν πλέον ὁ ἄνθρωπος λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν, οὐχὶ μόνον, ὡς ἄτομον, ἀφηρημένως καὶ μεμονωμένως, ἀλλὰ καὶ ὡς κοινωνικὴ μονάς, ὡς φορεὺς δηλαδὴ οἰκονομικῶν καὶ ἠθικῶν συμπερόντων εἰς τοὺς κόλπους τῆς ομάδος, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει ἢ εἰς ὀλόκληρον τὴν κοινωνίαν⁽³⁾. Τὴν ἀνάγκην κοινωνικῶν δικαιωμάτων εἶχεν ἡδὴ αἰσθανθῆ τὸ σύνταγμα τῆς Γαλλικῆς δημοκρατίας τοῦ 1793 καὶ ἠκολούθησεν ὁ Ρήγας Φερραῖος εἰς

15) Kaskel - Dersch, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 3 ἐπ. X. Ἀγαλλοπούλου. Κοινωνικαὶ ἀσφαλίσεις, 1955 σελ. 58.

1) Durand - Jausaud. ἐνθ' ἀνωτ., τ. I, σ. 116 ἐπ.

2) Ἐπισημ. πρακτ. ἐπιτρ. ἀναθ. Συντάγμ. (ψηφ. Β) σελ. 18, 873 ἐπ., 952 ἐπ., 1514 ἐπ., 1558 ἐπ. (ψηφ. ΞΒ) σελ. 759 ἐπ., 905 ἐπ.

3) Σβώλου - Βλάχου, ἐνθ' ἀνωτ. I, σελ. 109 ἐπ. Σβολος, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 1 ἐπ. Ὁ Πρόεδρος τῆς Συντ. Ἐπιτροπῆς τοῦ ψηφ. ΞΒ' ἐδήλωσεν, ὅτι «οὐδεὶς συντρέχει λόγος νὰ τεθῆ εἰς τὸ Σύνταγμα διάταξις περὶ προστασίας τῆς ἐργασίας, οὐ μόνον, ὡς περιετῆ, ἀλλὰ καὶ ὡς θίγουσα τὰ ὄρια τῆς ἀφελείας. Καὶ τόσο μᾶλλον, καθ' ὅσον ἐν Ἑλλάδι ἔχομεν πλήρη ἐργατικὴν νομοθεσίαν...». Ἐστ. πρακτ. ἐνθ' ἀνωτ. σ. 905 ἐπ.

Βουλῆς 1926)27, ἄνευ οὐδεμιᾶς συζητήσεως (Εἰσηγ. ἔκθεσις 11 Ἰανουαρίου 1927 σ. 6 καὶ Ἔφημ. Συζ. Α' σελ. 455). Σ β ὀ λ ο υ, Συνταγμ. δίκαιον Α' 1934, σελ. 167. Ἡ διάταξις αὕτη ἐπανεληφθῆ ἄνευ οὐδεμιᾶς συζητήσεως καὶ εἰς τὸ Σύνταγμα τοῦ 1952. Μόνον εἰς τὴν εἰσηγ. ἔκθεσιν Γ. Μ π α κ ο π ο ὕ λ ο υ πρὸς τὴν συνταγματικὴν ἐπιτροπὴν τοῦ ψηφίσματος ΞΗ/1949 τῆς Δ' Ἀναθ. Βουλῆς ἀναφέρεται, ὅτι «ἡ τοιαύτη διατύπωσις τῆς διατάξεως ἐκρίθη ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς, ὡς περισσότερον ἐναρμονιζομένη πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ σ η μ ε ρ ι ν ο ὕ πολιτισμοῦ». (Ἔστεν. πρακτ. ἐπιτρ. ψηφ. ΞΗ' τῆς Δ' ἀναθεωρ. Βουλῆς, 1953, σελ. στ'). Ἄξιον σημειώσεως εἶναι, ὅτι ἤδη τὸ πολιτικὸν σύνταγμα τῆς ἐν Τ ρ ο ι ζ ῆ ν ι Γ' Ἐ θ ν ι κ ῆ ς Σ υ ν ε λ ε ὕ σ ε ω ς τοῦ 1827 προέβλεπεν εἰς τὸ ἄρθρον 12, ὅτι «ἡ ζ ω ῆ, ἡ τι μ ῆ καὶ τὰ κ τ ῆ μ α τ α ἐ κ ἄ σ τ ο υ ἐ ν τ ὄ ς τ ῆ ς ἐ π ι κ ρ α τ ε ῖ α ς ε ὑ ρ ι σ κ ο μ ῆ ν ο υ ε ἶ ν α ι ὑ π ὸ τ ῆ ν π ρ ο σ τ α σ ῖ α ν τ ο ὗ ν ὀ μ ο υ» Ἐπι πληροτέραν διάταξιν περιεῖχε καὶ τὸ πολιτικὸν σύνταγμα τῆς Ε' Ἐ θ ν ι κ ῆ ς Σ υ ν ε λ ε ὕ σ ε ω ς τοῦ 1832, ἄρθρον 32 «ὁ νόμος ἀσφαλίζει καὶ ὑπερασπίζει τὴν π ρ ο σ ω π ι κ ῆ ν ἑ λ ε υ θ ε ρ ῖ α ν, τ ῆ ν ζ ω ῆ ν, τ ῆ ν τι μ ῆ ν καὶ τὴν ἰ δ ι ο κ τ η σ ῖ α ν ἐ κ ἄ σ τ ο υ ε ὑ ρ ι σ κ ο μ ῆ ν ο υ ἐ ν τ ὄ ς τ ῆ ς ἐ π ι κ ρ α τ ε ῖ α ς». Ἀναλόγως, ἀλλ' ἀτελεστέρας διατάξεις περιεῖχον καὶ ἡ Νομικὴ διάταξις τῆς Ἀνατ. Χέρσου Ἐλλάδος τοῦ 1821 (τμ. Α, κεφ. β. στ. ε'), τὸ Σύνταγμα τῆς ἐθν. Νομοδοτικῆς συνελεύσεως τῆς Ἐπιδαύρου τοῦ 1822 (§ ζ) καὶ τὸ Προσωρινὸν πολίτευμα τῆς Ἐλλάδος, τὸ ψηφισθὲν ὑπὸ τῆς Β' ἐν Ἀστρεῖ Ἐθν. Συνελεύσεως τοῦ 1822 (ἄρθρ. στ').

Χαρακτηριστικὸν εἶναι, ὅτι καὶ εἰς τὸ Σύνταγμα τοῦ Ρήγα Φερραίου ὠρίζετο, ὅτι «ὁ ἐργοδότης δὲν ἔχει τὴν ἀδειαν, μήτε νὰ ὑβρίσῃ (τὸν ἐργαζόμενον), μήτε νὰ δειρῆ... (ἄρθρ. 18). Τὴν ἀξιοπρέπειαν τοῦ ἀνθρώπου (Die Würde des Menschen), προστατεύει ρητῶς ὁ θεμελι. Χάρτης τῆς Δ. Γερμανίας (ἄρθρ. 1) καὶ ἐφ' οὗ δέχονται, ὅτι στηρίζεται καὶ τὸ ἐργατικὸν δίκαιον. N i r p e r d e y ἐν N e u m a n n - N i r p e r d e y - S c h e u n e r. Die Grundrechte, 1954, σελ. 1 ἐπ. Πρβλ. γενικώτερον K y r i a z i s - G o u n e l i s. Das Recht auf Menschenwürdiges Dasein, 1954. Π. Μ η τ σ ο π ο ὕ λ ο υ. Ἡ προστασία τοῦ ἀνθρωπίνου μόχθου καὶ τὸ πνεῦμά της, ἐν Νέα Ἐστία, 1950, τ. 563, σ. 200 ἐπ. (α).

Εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς προσωπικότητος στηρίζεται ἡ ἰδέα τοῦ ἐ ρ γ α τ ι κ ο ὕ δ ι κ α ῖ ο υ, καθ' ἣν ἡ ἀνθρωπίνη ἐργασία, ὡς μία ἰδιαιτέρα ὑπὲρ τὰ ὕλικά ἀγαθὰ ἱσταμένη λειτουργία τῆς προσωπικότητος, ὡς καὶ ὅλαι αἱ διατάξεις αἰ ρ υ θ μ ῖ ζ ο υ σ α ι τὴν λειτουργίαν ταύτην δέον νὰ διέπωνται ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ σεβασμοῦ τῆς ἀνθρωπίνης ἀξιοπρεπείας. Οὕτω πᾶσα ὑπέρμετρος δέσμευσις εἰς τὴν ἀσκῆσιν τῆς ἐλευθερίας ἢ διατάξεις ἀντιβαίνουσα εἰς τὴν ἀξιοπρέπειαν τοῦ ἀνθρώπου, μὴ οὐσα σύμφωνος πρὸς τὰς περὶ ἠθικῆς καὶ χρηστῶν ἠθῶν ἀντιλήψεις εἶναι ἀντισυνταγματικῆ. Τὸ ἐργατικὸν δίκαιον οὐδὲν ἄλλο ἐπιδιώκει, εἰμὴ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς προσωπικότητος τοῦ ἐργαζομένου καὶ τὴν εὐρυτέραν αὐτοῦ συμμετοχὴν εἰς τὰ ἀγαθὰ τοῦ πολιτισμοῦ. Τὸ

4α) Μετὰ τὸν δεῦτερον κυρίως πόλεμον π λ ῆ θ ο ς κοινωνικῶν δικαιωμάτων ἔχουν διακηρῆξιν καὶ κατοχυρῶση σημαντικαὶ δι ε θ ν ε ῖ ς πράξεις, τινὲς μάλιστα τῶν ὁποίων ὡς ἡ Οἰκουμ. διακηρῆξις τῶν δικαιωμάτων τοῦ 1948 καὶ ἡ Σύμβασις τῆς Ρώμης τοῦ 1950 δύνανται νὰ θεωρηθῶν, ὅτι ἀποτελοῦν κωδικοποίησιν αὐτῶν. Ἡ τοιαύτη διακηρῆξις τῶν κοινων. δικαιωμάτων δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ, ὅτι προσδίδει εἰς αὐτὰ καὶ συνταγματικὴν δύναμιν, ὡς ὑπεστηρίχθη (Δ α σ κ α λ ἄ κ η. Ἡ Οἰκουμ. Διακηρῆξις τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων, 1953, σελ. 104 ἐπ., ἰδίᾳ σημ. 243, Ἄ λ λ ο ς Ἄ γ α λ λ ο π ο ὕ λ ο υ. Ἡ ἀναγκαστικὴ ἐργασία. Τὸ ἄρθρον 13 τοῦ Συντάγματος, 1957, σ. 15, σημ. 26). Ἀσφαλῶς ὅμως ἀναγορεύει αὐτὰ εἰς γενικάς ἀρχὰς τοῦ δικαίου καὶ ὡς τοιαῦται δὲν εἶναι ἑσπερημέναι νομικῆς ἰσχύος (πρβλ. κατωτέρω § 3, III). Πάντως δύνανται νὰ χρησιμοποιηθῶσιν, ὡς σ π ο ὗ δ α ῖ ο ν ὕ λ ι κ ὸ ν καὶ διὰ τὴν ἐ ρ μ η ν ε ῖ α ν σ υ ν τ α γ μ α τ ι κ ῶ ν διατάξεων.

διεθνές ἐξ ἄλλου δίκαιον (5) ἰδίως διὰ τῶν μεταπολεμικῶν του πράξεων, ἐξασφαλίζει κατὰ τὸν πληρέστερον τρόπον τὴν ἀξιοπρέπειαν τοῦ ἀνθρώπου (6). Οὕτω ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἄρθρου 13 ἀπαγορεύεται παρ' ἡμῖν ἡ ἀναγκαστικὴ ἐργασία, δηλαδή «πᾶσα ἐργασία ἢ ὑπηρεσία ἀπαιτούμενη παρ' ἀτόμου ἐπ' ἀπειλῇ οἰασθήποτε ποινῆς, καὶ δι' ἣν τὸ ἐν λόγῳ ἄτομον δὲν προσφέρθη οἰκεία βουλήσει» (ἄρθρον 2 § 1 ὑπ' ἀριθ. 29 διεθνούς συμβ. ἐργασίας τοῦ 1930 «περὶ ἀναγκαστικῆς ἢ υποχρεωτικῆς ἐργασίας, κυρωθείσης παρ' ἡμῖν διὰ τοῦ ν. 2079 τοῦ 1952») (7). Ἐπιτρέπονται ἐξαιρέσεις εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ διεθνούς δικαίου ἐπιτρεπομένας περιπτώσεις. Πράγματι ἡ ἀνωτέρω ὑπ' ἀριθ. 29 διεθνῆς σύμβασιν καὶ ἡ διεθνῆς σύμβασιν τῆς Ρώμης τῆς 5 Νοεμβρίου 1950 «διὰ τὴν προάοπσιν τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν θεμελιωδῶν ἐλευθεριῶν», κυρωθεῖσα διὰ τοῦ ν. 2329 τοῦ 1953 περιέχουν ὠρισμένας—κατὰ δόξιν—τὰς αὐτὰς—ἐξαιρέσεις, πρὸς τὰς ὁποίας—κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον συμφωνεῖ καὶ ἡ ἐλληνικὴ νομοθεσία. Εἰς ταύτας δέον νὰ προσθέσωμεν καὶ τὰς ἐκ τῆς συμβάσεως τῆς Χάγης περὶ τῶν νόμων καὶ συνθηκῶν κατὰ ξηρὰν πολέμου τῆς 29 Ἰουνίου 1899 ἐν σχέσει τὴν ἀναγκαστικὴν ἐργασίαν εἰς τὰς στρατιωτικῶς κατεχομένας χώρας καὶ τῆς συμβάσεως τῆς Γενεύης τοῦ 1929, κυρωθείσης διὰ τοῦ ν. 6262 τοῦ 1934 (πρὸλ. καὶ Α Ν. 2651)40 καὶ Β.Δ. 23-11-40) καὶ συμπληρωθείσης δι' ἐμοίας συμβάσεως τῆς 12 Αὐγούστου 1949 ἐν σχέσει μὲ τὴν ἐργασίαν τῶν αἰχμαλώτων ἐπιτρεπομένας ἐξαιρέσεις.

Αἱ ὑπὸ τῶν διεθνῶν συμβάσεων (δ.σ. ἐργ. 29/930 καὶ δ.σ. Ρώμης τοῦ 1950) ἐπιτρεπομένα ἐξαιρέσεις, μεταξὺ τῶν ὁποίων σημειοῦται καὶ διαφορὰ τις καὶ πρὸς τὰς ὁποίας κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον συμφωνεῖ ἡ ἐλλ.ν. νομοθεσία εἶναι : α. ἡ ὑποχρέωσις πρὸς στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν, ἀλλὰ μόνον διὰ τὴν «ὕπερ τῆς πατριδος ἄμυνας» (ἄρθρ. 3 ἔδ. ε' συνταγμ.) συνεπῶς δὲν ἐπιτρέπεται οὔτε ἡ χρησιμοποίησις στρατιωτῶν «διὰ παραγωγικὰ ἔργα», οὔτε ἡ ἐπιστράτευσις τῶν ἀπεργῶν. Πρὸλ. ἐνδιαφέρουσαν συζήτησιν ἐν τῇ Βουλῇ κατὰ τὴν ψήφισιν τοῦ νόμου 325/1914 περὶ μέτρων ἐξασφαλίσεως τῶν εἰς τὸ κράτος ἀναγκαιοῦσῶν

5) Ὡς διεθνές δίκαιον νοοῦνται, εἴτε ἄγραφοι κανόνες (ἔθιμοι καὶ οἱ «γενικῶς ἀνεγνωρισμένοι κανόνες τοῦ διεθνούς δικαίου»), εἴτε κανόνες περιεχόμενοι εἰς διεθνῆς συμβάσεις ἢ ἄλλα «ὁμοιώματα» διεθνῶν συμβάσεων, ὡς εἶναι αἱ διεθνῆς «συμβάσεις» ἐργασίας. C h. R o u s s e a u. Principes généraux du droit international public, t. I, 1944, σελ. 106 ἐπ. Τ ε ν ε κ ἰ δ ο υ. Διεθνῆς δημόσιον δίκαιον, 1957, σ. 3 ἐπ.

6) Τὸ διεθνές δίκαιον περιλαμβάνει πολλὰς διατάξεις περὶ π ρ ο σ ω π ι κ ὴ τ η τ ο ς αἰτινες ἔχουν παρ' ἡμῖν ἐπισημῆν τυπικὴν δύναμιν ἐκ τοῦ ἄρθρ. 13 τοῦ Συντάγματος. Οὕτω ὁ Χάρτης τῶν Ἠνωμ. Ἐθνῶν διαδηλώνει «τὴν πίστιν τῶν λαῶν εἰς τὴν ἀξιοπρέπειαν καὶ ἀξίαν τοῦ ἀνθρώπου» (προοίμιον), ἡ Οἰκουμ. Διακήρυξις τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου («ἐλευθερία καὶ ἰσότης εἰς ἀξιοπρέπειαν καὶ δικαιώματα ὅλων τῶν ἀνθρώπων» (ἄρθρ. 1) «ἀπαγορεύσεις οἰασθήποτε διακρίσεως ἀπὸ ἀπόψεως δικαιωμάτων καὶ ἐλευθεριῶν μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων (ἄρθρ. 2) κλπ. Ἐπίσης ἀναλόγους διατάξεις περιέχουν τὸ προοίμιον τοῦ Καταστ. Χάρτου τῆς Δ.Ο. Ἐργασίας, ἡ διακήρυξις τῆς Φιλαδελφείας τοῦ 1944, ἡ Εὐρωπ. σύμβασιν τῆς Ρώμης τοῦ 1950. Οὕτω διὰ τὰς περὶ π ρ ο σ ω π ι κ ὴ τ η τ ο ς διατάξεις ὑπάρχει παρ' ἡμῖν α. σὺ ν τ α γ μ α τ ι κ ῆ προστασία καὶ β. περιορισμὸς τοῦ νομοθέτου ἐκ τοῦ διεθνούς δικαίου.

7) Πρότασις εἰς τὴν συνταγματικὴν ἐπιτροπὴν τοῦ ψφ. ΕΗ', ὅπως ἐπιτροπῇ ἡ ἀναγκαστ. ἐργασία («τοῦ κράτους δυναμένου νὰ καταστήσῃ αὐτὴν ὑποχρεωτικὴν πρὸς δημοσίαν ὠφέλειαν») δὲν ἐγένετο δεκτὴ (Πρακτ. ἐπιτρ. ψφ. ΕΗ' σελ. 767 ἐπ.).

μεταφορῶν καὶ τῆς δημοσίας τάξεως (Ἐφ. Συζ. Βουλῆς, Περ. Θ' συν. Γ' τ. Α', σ. 213, 285 ἐπ.), β. ἡ ὑποχρέωσις παροχῆς ὑπηρεσιῶν, ὡς γενικὸν καθῆκον πρὸς τὸ κράτος, γ. ἡ ἐπιβαλλομένη ὑπὸ τῶν ποινικῶν καὶ σωφρονιστικῶν νόμων ἐργασία εἰς τοὺς καταδίκους, δ. ἡ εἰς περιπτώσεις ἀνωτέρας βίας ἐπιβολὴ ὑποχρέωσης πρὸς παροχὴν ἐργασίας καὶ ε. ἡ ὑποχρέωσις πρὸς ἐκτέλεσιν μικρῶν «κοινοτικῶν ἐργασιῶν». Λεπτομερεῖας ἐπὶ τοῦ θέματος Χ. Ἀγαλλοπούλου. Ἡ ἀναγκαστικὴ ἐργασία. Τὸ ἄρθρον 13 τοῦ Συντάγματος, 1957. B ü l c k. Die Zwangsarbeit im Friedensölkerecht, 1953. Ἡ 40ῆ διεθνὴς διάσ. Ἐργασίας (1957) διὰ νέας συμβάσεως περιώρισε ἔτι μᾶλλον τὰς ἐξαιρετικὰς περιπτώσεις, καθ' ἃς ἐπιτρέπεται ἀναγκ. ἐργασία. La quarantième session de la Confer. Internat. du Travail, ἐν Rev. Internat. du Travail, Σεπτέμβριος 1957, σελ. 259 ἐπ.

Πέραν τῆς ἀνωτέρω ἀπαγορεύσεως, ἐπὶ τοῦ ἄρθρου 13 τοῦ Συντάγματος στηρίζονται καὶ αἱ ἀκόλουθοι σοβαρώταται ἐκδηλώσεις τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου :

α' ἡ ὑποχρέωσις τοῦ ἐργοδότη πρὸς πρόνοιαν διὰ τὴν ζωὴν, ὑγίαν καὶ ἠθικὴν ὑπόστασιν τοῦ ἐργαζομένου,

β' ἡ ὑποχρέωσις πρὸς ἀπασχόλησιν ⁽⁸⁾,

γ' ἡ ἴση μεταχειρίσις τῶν ἐργαζομένων ἐκ μέρους τοῦ ἐργοδότη ⁽⁹⁾, συμπεριλαμβανομένης τῆς ἴσης μισθολογικῆς μεταχειρίσεως δι' ἴσης ἀξίας ἐργασίαν ⁽¹⁰⁾,

δ' ὁ διὰ δικαστικῆς ἀποφάσεως μὴ ἄμεσος ἐξαναγκασμὸς πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς συμβατικῶς ἀναληφθείσης ἐργασίας ⁽¹¹⁾,

8) Κούση -- Βασιλείου, ἐν μεταφρ. N i k i s c h. Ἐργατ. δίκαιον, 1953, σελ. 240. Ἐπιφυλάξεις διὰ τὴν θεμελίωσιν τῆς ἀπασχολήσεως ἐπὶ τῆς προστασίας τῆς προσωπικότητος διατυπώνει H u e c k - N i p p e r d e y, ἐνθ' ἀνωτ. I, σελ. 349 σημ. 8.

9) Α. Πέτρογλου. Ἡ ἀξίωσις τῆς ἴσης μεταχειρίσεως, ὡς δικαίωμα τῆς προσωπικότητος, Ε.Ε.Δ. τ. 13, σελ. 1233 ἐπ. Πᾶσαι αἱ γινόμεναι προσπάθειαι θεμελίωσης τῆς ὑποχρέωσός ταύτης τοῦ ἐργοδότη (καλόπιστος ἐκτέλεσις τῆς συμβάσεως ἢ ὑποχρέωσις προνοίας) ἐμμέσως στηρίζονται εἰς τὸν σεβασμὸν τῆς προσωπικότητος. Οὕτω Σακελλαροπούλου Ε.Ε.Δ., 6 σ. 546, 7, 425. Βασιλείου Ε.Ε.Δ., 13, 905, 14, 121. Καποδίστρια. Ἐργμ. Α.Κ. Ἐνοχ. δίκ. ἄρθ. 653, ἀριθ. 116. Περὶ τῆς ἀρχῆς ταύτης: πρβλ. H u e c k - N i p p e r d e y, ἐνθ' ἀνωτ. I, σελ. 381 ἐπ. K a s k e l - D e r s c h, ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 114 ἐπ.

10) Τὴν ἀρχὴν τῆς «ἴσης μεταχειρίσεως» δεόν να ἐρμηνεύσωμεν, ὡς περιλαμβάνουσαν καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς ἴσης παρὰ τοῦ ἐργοδότη μισθολογικῆς μεταχειρίσεως δι' ἐργασίαν ἴσης ἀξίας, εἰς τὰς ἐπιμέρους συμβάσεις Περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ τῶν συλλ. συμβάσεων ἴσης μισθολογικῆς μεταχειρίσεως προνοεῖ τὸ ἄρθρ. 3 τοῦ Συντάγματος (πρβλ. κατωτέρω). Εἰς τὴν ἄποψιν ταύτην μᾶς ὀδηγεῖ τὸ γεγονός, ὅτι ἔχοντες διεθνῶς ἀνεγνωρισμένον κανόνα, ὅστις ρητῶς καθιερῶνει τὴν ἴση μισθολογικὴν μεταχειρίσιν καὶ δύναται νὰ χρησιμοποιηθῆ ἐν προκειμένῳ, ὡς ἐρμηνευτικὸν ὄργανον (πρβλ. ἀνωτέρω). Οὕτω τὸ ἄρθρ. 23 § 3 τῆς Οἴκουμ. Διακηρύξεως τῶν δικαιομάτων, («ἕκαστος ἄνευ διακρίσεως ἔχει τὸ δικαίωμα ἐπὶ μισθοῦ δι' ἴσην ἐργασίαν»), τὸ Προοίμιον τοῦ Καταστ. Χάρτου τῆς Διεθνούς Ὄργανώσεως Ἐργασίας («δι' ἴσην ἐργασίαν ἴση ἀμοιβή») ν. 399/47. Εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἴσης μισθολ. μεταχειρίσεως δι' ἐργασίαν τῆς αὐτῆς ἀξίας περιλαμβάνονται καὶ οἱ ἄνδρες καὶ γυναῖκες, μὴ ἐπιτροπόμενης μηδεμίαν διακρίσεως μεταξὺ αὐτῶν λόφω διαφορᾶς φύλου, διὰ τὴν ὁποίαν ὑπάρχει ἄλλως τε καὶ εἰδικὴ διεθνὴς σύμβασις ἐργασίας (ὑπ' ἀριθ. 100/51).

11) Ὑποστηρίζεται, ὅτι κατ' ἐφαρμογὴν τοῦ ἄρθρ. 882 § 2 Πολ. Δικον. δύναται νὰ ἐξαναγκασθῆ ὁ μισθωτὸς εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἐργασίας διὰ χρηματ. ποινῆς ἢ διὰ προσωπικῆς κρατήσεως, ὅταν αὐτὴν δύνανται νὰ ἐκτελεσθῆ δι' ἄλλου. Καποδίστρια. Ἐργμ. Α.Κ. Ἐνοχ. δίκ. ἄρθρ. 652 ἀριθ. 93. Νομίζω, ὅτι ἡ διάταξις αὐτῆς τῆς Πολ. Δικο-

ε' ή απαγόρευσις τοῦ υποχρεωτικοῦ συνδικαλισμοῦ (12),

στ' ή υποχρέωσις ἀποφυγῆς παντὸς μέτρου, ὅπερ θίγει τὴν ἀξιοπρέπειαν τοῦ ἐργαζομένου, ὡς π. χ. ή πέραν ὠρισμένων ὁρίων ἐπιβολή τῆς υποχρέωσης νά φέρῃ στολήν(13), ή υποχρέωσις νά ξυρίσῃ τὸν μύστακα(14), ή υποχρέωσις ν' ἀνέχε-ται πέραν ὠρισμένων ὁρίων σωματικὴν ἔρσυναν καὶ ἰδίᾳ γυμνός(15), ὁ τρόπος ἀσκή-σεως τῆς πειθαρτικῆς δικαιοδοσίας καὶ ή μὴ ἐπιβολή ποινῶν κατὰ ἐξουσιαστικὸν τρόπον, ή ἀδικαιολόγητος ἀπαγόρευσις ἐν τῇ ἐργασίᾳ τοῦ καπνίσματος(16), ὡς καὶ αἱ πλείεσται περιπτώσεις τῆς καταχρηστικῆς ἀσκήσεως δικαιώματος, περὶ ὧν τὸ ἄρθρον 281 Α. Κ., ὡς ή ἀπόλυσις διὰ τὴν διεκδίκησιν δικαιωμάτων, συν-δικαλιστικὴν δρᾶσιν κλπ.

ζ' ή υποχρέωσις ἀποφυγῆς πάσης ὑπερμέτρου δεσμεύσεως εἰς τὴν ἀσκήσιν τῆς ἐλευθερίας ἀντιβαινώσεως εἰς τὴν ἀξιοπρέπειαν τοῦ ἀνθρώπου, ὡς εἶναι ή μίσθωσις ἰσοβίως τῶν ὑπηρεσιῶν(17), ή υποχρέωσις τοῦ μισθωτοῦ μεταβίβασιν πα-σῶν τῶν ἐφευρέσεων εἰς τὸν ἐργοδότην ἢ τῆς καλουμένης «ἐφευρετικῆς τιμῆς» κλπ. (18).

Αἱ ἀνωτέρω ἐκδηλώσεις ἔχουν σ υ ν τ α γ μ α τ ι κ ὸ ν κῦρος, δὲν δύνανται δὲ νά μεταβληθῶσιν, παρὰ μόνον, ὁσάκις τὸ διεθνὲς δίκαιον περιλάβῃ διαφόρους διατάξεις.

Σημειωτέον τέλος, ὅτι τὸ ἄρθρον 13 ἐφαρμόζεται ἀ δ ι κ ρ ῖ τ ω ς ἐπὶ ἡμεδαπῶν καὶ ἀλλοδαπῶν.

νομίας θὰ ἔδει νά τύχῃ σ υ σ τ α λ τ ι κ ῆ ς ἐρμηνείας καὶ νά μὴ ἐφαρμόζεται διὰ τὴν παροχὴν ἐργασίας ὡς προσβάλλουσα τὸ συνταγματικὸν δικαίωμα τῆς π ρ ο σ ω π ι κ ὴ τ η ς . Ὁ ἐργοδότης θὰ περιορισθῇ εἰς τὸ αἴτημα ἀποζημιώσεως, λόγῳ μὴ ἐκπληρώσεως τῆς ὑπο-χρέωσης, Οὕτω καὶ ἐν Γερμανίᾳ τὸ ἀντίστοιχον ἄρθρον 888 § 2 Πολ. Δικον. δὲν ἐπεκ-τείνεται ἐπὶ παροχῆς ἐργασίας. Hueck — Nipperdey, ἐνθ' ἄνωτ. τ. I, σελ. 193. D e n e c k e . Dienstvertrag, 1954, σελ. 330. Διὰ τὸ ἰταλικὸν δίκαιον πρὸβλ. P e r g o l e s i . Diritto del lavoro, 1952, σελ. 219 ἐπ.

12) Ἐπὶ τοῦ ἄρθρ. 13 τοῦ Συντάγματος ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸ ἄρθρον 4 δύναται νά θεμελιωθῇ ἐ π ι π ρ ο σ θ ῆ τ ω ς ή ἀρνητικὴ συνδικαλ. ἐλευθερία. Οὕτω καὶ ἐν Γερ-μανίᾳ θεμελιούται καὶ ἐπὶ τοῦ ἄρθρ. 2 § 2 τοῦ θεμελιώδους Χάρτου. H u e c k — N i p p e r d e y , ἐνθ' ἄνωτ., τ. II, σελ. 119 ἐπ. K a s k e l — D e r s c h , ἐνθ' ἄνωτ. σ. 280 ἐπ.

13) Ἐντὸς ὁρίων εὐρίσκειται ή υποχρέωσις στολῆς κατὰ τὰς ὥρας τῆς ἐργασίας π.χ. συλλ.συμβ. ἐργασ. 28-4-54 ὁδηγῶν αὐτοκινήτων πολυτελείας ἰδιωτ. χρήσεως Ε.Ε.Δ, 14, 163.

14) Π.Α. 3071/51 ΕΕΝ, ιη', 637.

15) Ἐρευνα γυναικὸς Π.Α. 10066/54 ΕΕΝ, 13, 912, Π.Α. 3685/53 Κ.Ε.Δ. Ε' σελ. 313. Ὁρθῶς διατυπώνεται τὰ περὶ σωματικοῦ ἐλέγχου εἰς τὸν «κανονισμὸν λειτουργίας ξενοδο-χείων» τῆς 29-8-56 ΕΕΔ, 15, 1083.

16) H u e c k - N i p p e r d e y , ἐνθ' ἄνωτ. I, σελ. 218.

17) Μ α ρ ι δ ᾶ κ η . Εισηγ. ἐκθ. ἐπὶ τοῦ προσχεδίου τοῦ δικαίου τῶν προσώπων, 1936, σελ. 36. E g g e r . Komm. zum schweiz. Zivilgesetzbuch, τ. I, 1930, σελ. 218 ἐπ. Συνεπῆς πρὸς τὴν ἀρχὴν τοῦ σ ε β α σ μ ο ὦ τῆς προσωπικότητος ὁ Α.Κ. ἐν ἄρθρῳ 670 παρέχει τὸ δικαίωμα τῆς καταγγελίας τῆς συμβάσεως τῶν ἰσοβίων ἢ τῶν ὑπερπενταετῶν συμβάσεων ἐργασίας.

18) Μ ι χ α η λ ἰ δ ο υ — Ν ο υ ᾶ ρ ο υ . Εἰσ. Ν. Α. Κ. ἄρθρ. 14 ἀριθ. 7. Χ. Ἄ γ α λ λ ο π ο ὄ λ ο υ . Ἡ προστασία τῶν ἐφευρέσεων τοῦ μισθωτοῦ ΕΕΔ, τ.5, σ.229.

6. Τὸ ἄρθρον 3 «περὶ ἰσότητος»¹⁹⁾ εἰς τὸ ὅποιον ἀποδίδεται ἡ σημασία οὐχὶ μόνον τῆς κατευθυντηρίου γραμμῆς, ἀλλὰ καὶ ἔτι πλέον τῆς τοῦ δεσμευτικοῦ κανόνος, οὐτινος ἡ τήρησις ἐπιβάλλεται εἰς τὸν νομοθέτην²⁰⁾. Οὕτως ἀποκλείεται ἡ δημιουργία ἀνισοτήτων, π.χ. προνομίων ἢ ἐξαιρέσεων ὑπὲρ ὠρισμένων προσώπων ἢ ομάδων, ἀνεπιδέκτων δικαιολογήσεως καὶ ἀντικειμένων εἰς τὸ κοινὸν περὶ δικαίου αἰσθημα. Ἡ ἰσότης δὲν σημαίνει μαθηματικὴν ἰσοπέδωσιν· ἐπιτρέπονται ἐξαιρέσεις ἀπὸ τῶν γενικῶν κανόνων, ἀντιτίθενται ὁμως αὐθαίρετοι δημιουργαὶ προνομιακῶν ὀρισμῶν^{21α)}. Ὁ νομοθέτης προσβάλλει τὴν ἀρχὴν τῆς ἰσότητος μόνον, ὅταν «εἰς ὁσίμως ἐκ τῆς φύσεως τοῦ πράγματος ἢ ἄλλος πρᾶγματι φανερός λόγος διὰ τὴν διάφορον μεταχειρίσιν δὲν δύναται νὰ εὑρεθῇ». Ἐὰν ἐρευνᾶται ἐν ἐκάστη περιπτώσει, ἐὰν ὁ νομοθέτης διὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ γενομένην ρύθμισιν ἀνεχώρησεν ἀπὸ αὐθαίρετα κριτήρια καὶ ἐθέσπισε κανόνας προσβάλλοντας τὴν ἀρχὴν τῆς ἰσότητος καὶ οὐχὶ ἐκ λόγων γενικωτέρου δημοσίου καὶ κοινωνικοῦ συμφέροντος. Ὡς γενικώτερον κοινωνικὸν συμφέρον δύναται νὰ θεωρηθῇ καὶ τὸ οἰκονομικὸν συμφέρον ἐπαγγελματικῆς τάξεως.

Ἐπὶ τῆς σχέσεως ἐργασίας τὸ ἄρθρ. 3 δὲν ἐπιβάλλει ἴσην μεταχειρίσιν ἐργαζομένου καὶ ἐργοδότη, ἀλλὰ τὴν ἀνάλογον τῆς ὑφισταμένης μεταξὺ αὐτῶν ἀνομοιότητος συνθηκῶν, ὥστε νὰ ἐπιτυγχάνεται περιορισμὸς τις τῶν ἀνισοτήτων, αἵτινες εὐρίσκονται εἰς τὴν βάση τῆς σχέσεως ἐργασίας. Ἡ διαμόρφωσις ὑπὲρ τοῦ μισθωτοῦ εὐμενεστέρων συνθηκῶν φαίνεται ὡς μόνον ἀποκλίσει τῆς συμφώνως πρὸς τὴν νομικὴν ἰσότητα μεταχειρίσεως ἐργαζομένου καὶ ἐργοδότη, ἐνῶ πρᾶγματι εἶναι ἡ ὀρθή, ἢ ἴση, μεταχειρίσις ἀνομοίων καὶ ἀνίσων πραγμάτων. Ὁ αὐτὸς κανὼν ἰσχύει καὶ διὰ τὴν δημιουργίαν «ἀνισοτήτων» (προνομιακῆς π.χ. μεταχειρίσεως) ὑπὲρ κατηγοριῶν ἐργαζομένων. Μόνον ἐφ' ὅσον συντρέχουν ἐπαρκεῖς λόγοι ἐξυπηρετοῦντες τὸ γενικὸν συμφέρον ἢ καὶ εἰδικῆς σκοπιμότητος ἐπιτρέπεται ἡ δημιουργία προνομιακῶν καταστάσεων²²⁾. οὕτω παρέχεται εἰς τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν εὐρεῖα εὐχέρεια, ὅπως ἐν ὄψει τῶν συγκεκριμένων κοινωνικῶν, οἰκονομικῶν κλπ. συνθηκῶν, θέσει ἀναλόγους κανόνας. μόνον σαφεῖς περιπτώσεις ἀνίσου μεταχειρίσεως ἐνέχουσαι τὸ στοιχεῖον τοῦ αὐθαιρέτου καὶ ἀδικαιολογήτου καὶ ἀντικειμένου εἰς τὸ περὶ δικαίου κοινὸν αἰσθημα.

19) Σ β ὄ λ ο υ - Β λ ἄ χ ο υ, ἐνθ' ἄνωτ. τ. I, σελ. 179 ἐπ., 201 ἐπ. Δ. Ἄποστολίδου. Ἡ ἔννοια τῆς «συνταγματικῆς ἰσότητος» εἰς τὸ ἐργατικὸν δίκαιον, Ε.Ε.Δ, τ. 3. σ. 227 ἐπ. Ἀγγελεῆ. Ἡ «συνταγματικὴ ἰσότης» ἐνώπιον τοῦ Συμβουλίου Ἐπικρατείας καὶ ἡ παροχὴ ἐργασίας, Ν. Δ. τ. 4, σελ. 483 ἐπ. Τοῦ ἰδίου. Ἡ συνταγματικὴ προστασία προνομίων φορτοεκφορτωτῶν ξηρᾶς καὶ λιμένων, Ε.Ε.Δ τ. 10, σελ. 344. ἐπ. Α. Σακελλάροπούλου. Ε.Ε.Δ., τ. 7, σελ. 216.

20) Α. Π. 122/37 Θ. ΜΗ σ. 690, Α. Π. 487/49 Θ. ΕΑ' σ. 12.

21) Τὸ Σύνταγμα ὁμιλεῖ περὶ ἰσότητος ἐνώπιον τοῦ νόμου. Ὡς νόμος δέον νὰ θεωρηθῇ ἐν προκειμένῳ καὶ ἡ συλλογικὴ σύμβασις ἐργασίας, ὡς θέτουσα καὶ αὐτὴ κανόνας ἀντικειμενικοῦ δικαίου. Hueck - Nipperdey, τ. II, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 265. Kaskel - Dersch, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 48.

21α) Α. Π. 235/46 Ε.Ε.Δ. τ. 8, σ. 411.

22) Σ. Ε. 125/48 Θ. ΝΘ' σ. 265, Σ. Ε. 830/50 Θ. ΕΑ. σ. 826. Α. Π. 130/50 Θ. ΕΑ' 297. Σ. Ε. 491/50 Ἀρχ. Ν. Α' 251.

εύρισκονται έξω του Συντάγματος· ἔνομοθέτης δὲν δύναται νὰ υπερβῇ ὠρισμένα ἀκράτια ὄρια²³⁾. Ἡ ἀρχὴ τῆς ἰσότητος δὲν ἔχει ἐφαρμογὴν, ὅταν αἱ πραγματικαὶ προϋποθέσεις εἶναι διάφοροι. Κατὰ τὰ ἀνωτέρω δὲν ἀντιβαίνουν εἰς τὴν ἀρχὴν ταύτην αἱ διατάξεις, αἱ στηριζόμεναι εἰς τὴν ὑπαρξίν γενικωτέρου κοινωνικοῦ συμφέροντος, ὡς εἶναι αἱ περὶ: προστασίας τῶν ἐκ τοῦ στρατοῦ ἀπολυομένων μισθωτῶν²⁴⁾ τῶν συνδικαλιστικῶν στελεχῶν²⁵⁾ χορηγήσεως γενικῶς καὶ ἀνευ ὄρων ἐπιδόματος ὑπερωρίας εἰς ὠρισμένους κλάδους²⁶⁾ ἐπαγγελματικῆς κατοχυρώσεως τῶν φορτοεκφορτωτῶν ξηραῶς²⁷⁾ χορηγήσεως εἰς ὠρισμένην κατηγορίαν ἀπολυομένων ὑπαλλήλων ηἰδημένης ἔναντι ἄλλων ὡσαύτως ἀπολυομένων ἐπιδοτήσεως²⁸⁾ καθορισμοῦ διαφόρου διαρκείας προθεσμίας καταγγελίας τῆς συμβάσεως ἐργασίας ἢ ἀδειῶν μετ' ἀποδοχῶν, ἀναλόγως τοῦ εἴδους καὶ τῆς διαρκείας τῆς ἀπασχολήσεως· καθιερώσεως «κοινωνικοῦ» μισθοῦ· κατωτάτου ὁρίου μισθοῦ κλπ. Ἀντιθέτως ἀντίκεινται εἰς τὸ ἄρθρ. 3 διατάξεις καθορίζουσαι διάφορον μισθολόγιον ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἐπὶ παροχής ἐργασίας ἴσης ἀξίας ἀρχῆς, ἥτις, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, συμπληροῦνται καὶ ὑπὸ τοῦ ἄρθρ. 13 τοῦ Συντάγματος, ὡς ἐπίσης διατάξεις καθορίζουσαι ἀναδρομικῶς μειωμένον μισθολόγιον καὶ ἐπαγόμεναι, ὅτι τὰ ἐν τῷ μεταξὺ καταβληθέντα δὲν ἀναζητοῦνται, διότι οὕτως εὐνοοῦνται οἱ σπεύσαντες νὰ εἰσπράξωσι μισθωτοὶ καὶ οἱ μὴ καταβαλόντες ἐργοδοτοὶ²⁹⁾.

Ἐν ἐκ τῶν μεγάλων κοινωνικῶν προβλημάτων εἶναι τὸ τῆς ἴσης ἀμοιβῆς ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἐπὶ ἐργασίας ἴσης ἀξίας. Τοῦτο ἀποτελεῖ πλέον ἀξίωμα τοῦ μεταπολεμικοῦ κόσμου. Διὰ πολλῶν διεθνῶν πράξεων ἔχει διακηρυχθῆ τοῦτο (Οἴκουμ. Διακ. ἄρθρ. 23 § 3, Προοίμ. καταστ. χάρτου Διεθν. Ὁργ. Ἐργασίας κυρωθῆν παρ' ἡμῖν διὰ τοῦ ν. 339/47), δ. συμβ. ἐργασίας ὑπ' ἀριθ. 100/51 «περὶ ἀμοιβῆς μεταξὺ ἀρρένων καὶ θηλέων ἐργαζομένων δι' ἐργασίας ἴσης ἀξίας. Τὸ ἄρθρ. 3 τοῦ Συνταγμ. ἐξασφαλίζει τὴν ἀρχὴν ταύτην ἔναντι τοῦ νόμου ὡς τοιοῦτον δὲ δέον νὰ θεωρησῶμεν καὶ τὴν

23) Σ. Ε. 1511/49 Ε.Ε.Δ. 8,951, Σ. Ε. 667/50 Ε.Ε.Δ. 9,845, Σ. Ε. 125/48 Ε.Ε.Δ. 7,216.

24) Α. Ν. 1836/51, Σ. Ε. 838/52 Ε.Ε.Δ. 11, 417, Σ. Ε. 1042/52 Ε.Ε.Δ. 11, 674, 417 Σ. Ε. 1112/52 Ε.Ε.Δ. 11, 1074.

25) Α. Ν. 1803/51. Π. Θεσ. 1004/51 Ε.Ε.Δ. 11, 77.

26) Σ. Ε. 2080/50 Θ. ΕΒ. 10.

27) Ἐπὶ μακρὸν τὰ δικαστήρια ἐθεώρουν τὰς περὶ κατοχυρώσεως τοῦ φορτοεκφορτωτικοῦ ἐπαγγέλματος διατάξεις τῶν α. ν. 381/1936, 2212/40, 1749/44, ὡς ἀντισυνταγματικές, «διότι καταχρῶνον <το οἰκονομικὸν συμφέρον ἐπαγγελματικῆς τάξεως>, ὅπερ δὲν ἐμπίπτει εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ γενικοῦ συμφέροντος (Σ. Ε. 1148/48 Ε.Ε.Δ. 7, 610, Α. Π. 235/49 Ε.Ε.Δ. 8,410). Ἦδη ὁ ρθῶς ἡ νομολογία μετεστράφη, θεωροῦσα, ὅτι «συντρέχουν λόγοι δημοσίου καὶ κοινωνικοῦ συμφέροντος, συνιστάμενοι οὐ μόνον εἰς τὴν περιστολὴν τῆς ἀνεργίας εἰς τὴν τάξιν φορτοεκφορτωτῶν ξηραῶς, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς παρ' εἰδικευμένων σωματικῶς ἰκανῶν ἐντίμων καὶ ὑπὸ ἔλεγχον τελούντων εργατῶν, ταχυτέρας, ἀσφαλεστέρας φορτώσεως, μεταφορᾶς τῶν ἐμπορευμάτων» Α. Π. 645/55 Ε.Ε.Δ. 15, 30. Σβὼλοῦ - Βλάχοῦ. ἔνθ' ἀνωτ. Ι, σελ. 360. Πρβλ. κριτικὴν Δ. Κούση. Τὸ σύνταγμα καὶ τὰ μονοπώλια ἐργασίας τῶν ἐπαγγελματῶν ὀργανώσεων ἐν Ε.Ε.Δ. τ. 15, σελ. 641 ἐπ.

28) Α. Π. 413/48 Θ. ΝΘ' σελ. 157.

29) Π. Α. 6267/51 Ε.Ε.Δ. 11, 130 ἀλλὰ καὶ Α. Π. 76/44 Θ. ΝΕ, 108, ἐφ' ὅσον δὲν δημιουργεῖται ἐξαιρετικῶς δίκαιον ὑπὲρ ὠρισμένου προσώπου.

συλλογ. σύμβασιν ἐργασίας. Δὲν ἐξασφαλίζεται ὅμως αὐτὴ διὰ τοῦ ἀρθρ. 3 τοῦ Συντάγματος καὶ διὰ τὴν μὴ ὑπὸ τοῦ νόμου καθοριζομένην ἀμοιβήν, ὅπου ὅμως δὲν εἶναι δυνατὴ πάλιν ἢ ὑπὸ τοῦ ἐργοδότη ἢ διὰ τοῦ ὅς μεταχειρίσας ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, λόγῳ τῆς ἀρχῆς τῆς ἴσης μεταχειρίσεως, τῆς θεμελιουμένης ἐπὶ τοῦ ἀρθροῦ 13 τοῦ Συντάγματος. Ἡ τήρησις τῆς ἀρχῆς τῆς ἰσότητος προϋποθέτει τὴν αὐτὴν ἐργασίαν ἢ ἐργασίαν ἴσην ἢ ἰσοδύναμον, ὅπως ἀναφέρει ἡ μνημονευθεῖσα ἀνωτέρω διεθνὴς σύμβασις. Συνεπῶς δὲν ὑπάρχει ὁρος συγκρίσεως ἐπὶ ἐργασιῶν, αἰτίνες δύνανται νὰ ἐκτελεσθοῦν μόνον ὑπὸ γυναικῶν ἢ θεωροῦνται, ὡς τυπικαὶ ἐργασίαι γυναικός. Σ β ὄ λ ο υ · Β λ ἄ χ ο υ, ἔνθ' ἄνωτ. τ. I, σελ. 213 ἐπ. K a s k e l - D e r s c h, ἔνθ' ἄνωτ. σ. 152 ἐπ. H u e c k - N i p p e r d e y, ἔνθ' ἄνωτ. τ. I, σελ. 259 ἐπ. Διὰ τὴν διεθνή κίνησιν πρβλ. Code International du Travail, τ. I, σελ. 195 ἐπ.

γ. Τὸ ἀρθρον 4 «περὶ ἐλευθερίας». Τοῦτο ἀναγόμενον εἰς τὰς «Διακηρύξεις τῶν δικαιωμάτων» ἀνέτρεψε τοὺς περιορισμοὺς ἐκ παρωχημένων τύπων ὀργανώσεως τοῦ ἐπαγγέλματος καὶ ἐξασφάλισε τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἐργαζομένου. Τὸ ἀρθρον 4 καθιστοῦ τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἐργασίας, ὡς συνέπειαν τῆς ἐλευθερίας τῆς οικονομικῆς δραστηριότητος καὶ τοῦ ἐπαγγέλματος, τὴν ὅποιαν ἐγγυᾶται εἰς πᾶν ἄτομον τὸ Σύνταγμα, ὅπως διαθέτει κατὰ βούλησιν τὴν πρὸς ἐργασίαν σωματικὴν ἢ πνευματικὴν του δύναμιν διὰ τῆς ἐκλογῆς τοῦ ἐπαγγέλματος, τοῦ τόπου ἀσκήσεως τούτου καὶ τῶν μέσων ἐκτελέσεώς του (29α).

Ἐκ κοινωνικῶν λόγων γενικοῦ συμφέροντος εἰς ὅλας τὰς χώρας ὑπάρχουν περιορισμοὶ εἰς τὴν ἐργασίαν, οἵτινες ἐξ ἄλλου ἀποτελοῦν καὶ τὴν προσοσίαν αὐτῆς, ὡς π.χ. εἶναι ἡ ὑποχρεωτικὴ τοποθέτησις εἰς τὴν ἐργασίαν, περιορισμοὶ εἰς τὴν ἐλευθέραν ἐκλογὴν τοῦ ἐπαγγέλματος καὶ ἀπασχολήσεως, μετακινήσις ἀπὸ τῆς μίαις ἐπιχειρήσεως εἰς τὴν ἄλλην, περιορισμὸς ἢ ἀποκλεισμὸς τοῦ δικαιώματος τῆς καταγγελίας τῆς συμβάσεως ἐργασίας, ἐπαγγελμ. κατοχύρωσις, ρυθμίσις τῶν συλλογικῶν διαφορῶν, ὑποχρέωσις κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως κλπ. Ἡ τοποθέτησις καὶ ἡ κατεῦθυνας τῶν ἐργατικῶν δυνάμεων ἐντὸς τῶν πλαισίων τῶν οικονομικῶν σχεδίων διασποῦν τὴν ἀντίληψιν περὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς ἐργασίας, πλὴν ὅμως δικαιολογοῦνται ἐκ τῶν ἠθικῶν ὑποχρεώσεων, αἰτίνες συνδέουν τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἀναδεικνύουν τὸν ἀνθρώπον, ὡς ἐλευθέραν προσωπικότητα, ὅπως δὲν ἀποκλείονται καὶ ἄλλοι περιορισμοὶ, οἵτινες προκύπτουν ἐκ τῆς ιδέας τῆς προσωπικότητος καὶ τῆς κοινωνικῆς εὐθύνης. Οὕτω καὶ ἐν προκειμένῳ ἐκ μίαις «φιλελυθέριας» ἐλευθερίας γίνεται μία κοινωνικὴ ἐλευθερία, ἣτις συνδέεται μὲ τὴν κοινωνικὴν εὐθύνην καὶ ὑποβοηθεῖται οὕτω ἢ πραγματοποιήσας μίαις κοινωνικῆς πολιτείας. Ἡ εὐθύνη καὶ ἡ ἐλευθερία εἶναι ἀμφοτέροι ἀκρόσεις μίαις θεμελιώδους ιδέας τοῦ ἀνθρώπου. W i a e c k e r. Das Sozialmodell der klassischen Privatrechtsbücher und die Entwicklung der modernen Gesellschaft, 1953, σελ. 35. H u b e r. Wirtschaftsverwaltungsrecht, τ. 1, 1953, σελ. 30 ἐπ. 46. Εἰς τὰ προτεινόμενα σχέδια ἐφαρμογῆς συστήματος «πλήρους ἀπασχολήσεως» (plein emploi) προτείνονται πολλοὶ περιορισμοὶ εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἐπαγγέλματος καὶ ἐν γένει τὴν πρόσληψιν τῶν μισθωτῶν. B e v e r i d g e. Du travail pour tous dans une société libre, 1945, σελ. 183 ἐπ. B u r. Intern. du travail. La lutte contre le chômage, 1950, σελ. 99 ἐπ. S c h a l l e r. Le droit au travail, 1946, σελ. 184 ἐπ. M a l a c h o w s k i. Recht auf Arbeit und Arbeitspflicht, 1922. C o l l i a r d. Droit public. Les libertés publiques 1950, σελ. 41 ἐπ.

Αὕτη ἀνήκει εἰς πᾶντα τοὺς ἐν Ἑλλάδι διαμένοντας ἡμεδαποὺς καὶ

* 29α) Σ. Ε. 1145/48 ΕΕΔ, 7, 512, Σ. Ε. 198/51 Θ. ΕΒ', 247, 1145/48 ΕΕΔ, 7, 512.

άλλοδαπούς. Ἡ ἐλευθερία αὕτη δύναται νὰ ὑποβληθῆ εἰς ὀρισμένους περιορισμούς ὑπὸ τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας ἐκ λόγων γενικοῦ συμφέροντος δημοσίου ἢ κοινωνικοῦ⁽³⁰⁾, ὀριζομένων «ἐξ ἀντικειμένου κατ' ἴσον ἔναντι πάντων μέτρον»⁽³¹⁾ καὶ οὐχὶ πρὸς καθιέρωσιν προνομίου ὑπὲρ ὀρισμένης κατηγορίας προσώπων κατ' ἀποκλεισμόν ἄλλων ἐχόντων τὰ αὐτὰ προσόντα πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς ἐργασίας ταύτης⁽³²⁾. Οὕτω τὸ γενικὸν κοινωνικὸν συμφέρον τὸ ἐνσαρκούμενον εἰς τὴν προστασίαν τῶν οἰκονομικῶς ἀσθενεστέρων, δύναται νὰ ἐπιβάλλῃ τὸν περιορισμὸν τῆς ἐλευθερίας καὶ τὴν δημιουργίαν ὑποχρῶσεων, τηρουμένης πάντως καὶ τῆς ἐκ τοῦ ἄρθρ. 13 τοῦ Συντάγματος ἐπιταγῆς τοῦ σεβασμοῦ τῆς προσωπικότητος. Πράγματι ἡ ἐλευθερία τῆς ἐργασίας δύναται νὰ περιορισθῆ μόνον διὰ νόμου γενικῶς ἰσχύοντος. Οὕτω δύναται ὁ νομοθέτης : α. νὰ ρυθμίξῃ τὴν ἀσκήσιν παντὸς ἐπαγγέλματος, ἐπιβάλλων περιορισμούς ἢ τρόπον ἀσκήσεως αὐτοῦ, β. ν' ἀπαγορεύῃ γενικῶς ὀρισμένην ἐπαγγελματικὴν δραστηριότητα, ἐὰν συντρέχουν σοβαροὶ λόγοι οἰκονομικῆς ἢ κοινωνικῆς ὠφελείας ἢ δημοσίας ὑγείας καὶ ἠθικῆς ἢ ἐπικινδύνου τῆς ἐργασίας⁽³³⁾, γ. νὰ ἐπιτρέπῃ ὀρισμένην δραστηριότητα, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς χάριν ἐλέγχου λήψεως προηγουμένως ἀδείας. Ἐπίσης δύναται νὰ ἐπιτρέπῃ ἢ ἀπαγορεύῃ γενικῶς ὀρισμένην οἰκονομικὴν δραστηριότητα, ἀλλὰ μὲ τὴν εὐχέρειαν ν' ἀπαγορεύῃ ἢ νὰ ἐπιτρέπῃ ἀτομικῶς θάσει τῶν ὄρων τοῦ νόμου. Κατὰ τὰ ἀνωτέρω δὲ ν' προσκρούσῃ εἰς τὸ ἄρθρ. 4 ἢ διὰ νομοθ. διατάξεων διὰ τὴν ἀσκήσιν ἐργασίας ἐξ ἀποχρῶντων λόγων δημοσίου συμφέροντος ἐπιβαλλομένη ἄδεια ἀσκήσεως ἐπαγγέλματος καὶ κατοχύρωσις τοῦ ἐπαγγέλματος⁽³⁴⁾. Συνεπῶς ὑπὸ τὰς ἀνωτέρω προϋποθέσεις δὲν ἀπαγορεύεται ἡ δημιουργία κλειστῶν ἐπαγγελμάτων· πλὴν ὅμως ἡ χορήγησις ὑπὸ τῆς διοικήσεως ἐπαγγελματικῶν βιβλιαρίων, ἐπὶ τῇ θάσει ἀποκλειστικῶς ποσοτικῶν^(35α) κριτηρίων θὰ ἦτο ἀντισυνταγματικός. Οἱ ἀνωτέρω περιορισμοὶ δύνανται νὰ ἐπιβληθῶσι διὰ νόμου⁽³⁴⁾, οὐχὶ δὲ καὶ διὰ συλλογικῶν συμβάσεων⁽³⁵⁾,

30) Περὶ τῶν τιθεμένων εἰς τὸν νομοθέτην περιορισμῶν εἰς τὸν καθορισμὸν τῶν ὁρίων τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας Σ β ὥ λ ο υ - Β λ ά χ ο υ, ἐνθ' ἀνωτ. τ. Ι, σελ. 289 ἐπ. X. Ἄ γ α λ λ ο π ο ὑ λ ο υ, Ἡ ἀναγκαστ. ἐργασία. Τὸ ἄρθρ. 13 τοῦ Συντάγματος 1957 σελ. 9 σημ. 13.

31) Σ.Ε. 1026/50, 353/51, 777/52 Συμπληρ. Νομολογίας 1935—1952 Ζ α χ α ρ ο - π ο ὑ λ ο υ, 1954 τ. Ι, σ. 346.

31α) Α. Π. 235/49 Ε.Ε.Δ., 8,411, Σ. Ε. 606/52, 628/52, Θ. ΕΓ' 513. Ἐφ' ὅσον δὲν ὑπάρχει ἀπαγορεύσις ἐκ διατάξεως νόμου ἢ Ἀστυνομ. ἀρχῆ, ὀφείλει νὰ παράσχῃ τὴν πρὸς ἀσκήσιν ἐπαγγέλματος τινος ἀπαιτούμενην ἄδειαν, μὴ δυναμένην ν' ἀρνηθῆ ἐκ λόγων κειμένων εἰς πρόβλεψιν αὐτῆς ἢ οἰσνδήποτε ἀντίληψίν της ἔξω τῶν ὑπὸ τοῦ νόμου τιθεμένων ὁρίων. Γνωμ. Νομ. Συμβ. Β α σ ι λ α κ ο π ο ὑ λ ο υ, Ἀρχ. Ν., Β, 434.

32) Σ. Ε. 318/52 Θ. ΕΓ' σ. 371.

33) Σ β ὥ λ ο υ - Β λ ά χ ο υ, ἐνθ' ἀνωτ. τ. Ι, σ. 358 ἐπ.

33α) Σ.Ε. 353/51 Ε.Ε.Δ., 10, 374.

34) Σ.Ε. 351/51.

35) Ὁ ἐν τῇ συλλογ. συμβάσει ἐργασίας ὄρος, καθ' ὃν δὲν δύνανται οἱ ἐργοδότηι νὰ προσλαμβάνουν εἰς τὰ ἐργοστάσια των μὴ ἐφωδιασμένους δι' ἐπαγγελμ. βιβλιαρίου ὑπὸ τοῦ Ἐπιθεωρητοῦ ἐργασίας εἶναι ἀντισυνταγματικός. Σ. Ε. 816/49 Ε.Ε.Δ., 8, 470. Πλημμ. Πατρῶν 416/51 Ε.Ε.Δ., 10,860.

καὶ ἐφ' ὅσον ἐξυπηρετεῖται τὸ γενικὸν συμφέρον. Ἀκόμη καὶ διατάξεις συλλογικῶν συμβάσεων, δι' ὧν ἐπιβάλλεται ἡ λήψις ἐπαγγελματικοῦ βιβλιαρίου, ἔστω καὶ ἂν αὕτη δὲν συμβάλλῃ εἰς τὴν κατοχύρωσιν τοῦ ἐπαγγέλματος καὶ ὀρίζεται ὑποχρεωτικὴ ἢ χορήγησις αὐτοῦ, εἴτε παρὰ τοῦ σωματείου πραγματοποιεῖται, εἴτε παρ' ἐπιτροπῆς ἀποτελοῦν ἓνα συνταγματικῶς ἀνεπίτρεπτον περιορισμὸν τῆς ἐλευθερίας, πολλῶν δὲ μᾶλλον, ὅταν συνδέονται καὶ με' οἰκονομικὴν θυσίαν τοῦ ἐργαζομένου (παράβολον βιβλιαρίου, καταβολὴ ἐξόδων ἐκδόσεως κλπ.), ὅτε προσκρούουν προσθέτως καὶ εἰς τὸ ἄρθρ. 59, ἐδ. 1 καὶ 2 τοῦ Συντάγματος. Τοιοῦτος περιορισμὸς μόνον διὰ νόμου δύναται νὰ ἐπιβληθῇ ἢ κατ' ἐξουσιοδότησιν τούτου, καὶ ἤτις δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἐνυπάρχουσα εἰς τὴν γενικὴν φράσιν τοῦ Ν. 3239)55 «περὶ τοῦ τρόπου ρυθμίσεως τῶν συλλ. διαφορῶν ἐργασίας κλπ.» (ἄρθρ. 21).

Πλήθος ἐκ τῶν νεωτέρων συλλογικῶν συμβάσεων ἐργασίας ἔχει εἰσαγάγῃ τὸν θεομὸν τοῦ ἐπαγγελματικοῦ βιβλιαρίου, οὐχὶ ὁμως πρὸς κατοχύρωσιν τοῦ ἐπαγγέλματος, δημιουργίαν δηλ. κλειστοῦ ἐπαγγέλματος, ὡς ρητῶς ἐν αὐταῖς ἀναφέρεται ἀλλ' ὡς δελτίου ταυτότητος καὶ ἐπαγγελματικῆς κατατάξεως, ἐκδιδομένου, εἴτε παρὰ τοῦ οἴκειου σωματείου (π.χ. σ.σ. ἐργατῶν ἀλιπάστων Θ)νίκης, 12.5.56 ΕΕΔ, 15, 869, ἀμαξοκαρραγωγέων Ἀλεξανδρουπόλεως 1.9.56 ΕΕΔ 16, 61, ἐκδοροσφαγέων Κορίνθου 23.1.56 ΕΕΔ, 15, 689 κλπ.), εἴτε παρ' ἐπιτροπῆς ἐξ ἀντιπροσώπων τῶν ἐργοδοτῶν καὶ τῶν μισθωτῶν, ὑπὸ τὴν προεδρίαν δημοσίου ὑπαλλήλου, ὅπως προβλέπουν αἱ πλείστα ἐξ αὐτῶν. Ἡ ἐπιτροπὴ κατατάσσει τοὺς μισθωτοὺς καὶ εἰς ἐπαγγελματικὰς κατηγορίας καὶ ἐιδικότητας. Ὁ μισθωτὸς ὑποχρεοῦται νὰ ὑποβάλλῃ αἴτησιν πρὸς ἔκδοσιν τοῦ βιβλιαρίου μετὰ παραβόλου τινὸς δι' ἔξοδα ἐκδόσεως τοῦ βιβλιαρίου ἴσου συνήθως πρὸς τὸ 1/2 ἡμερομίσθιον ἀνειδικεύτου ἐργάτου (πρβλ. τοιαύτας σ. σ. ΕΕΔ, 15, 857, 916, 916, 920, τ. 16, 52 κλπ. ἢ ἀκόμη ὀριστέου παρὰ τῆς ἰδίας τῆς ἐπιτροπῆς (π.χ. σ. σ. ἐργατοτεχνιτιῶν ραφῆς γυναικείων φορεμάτων 31.8.56 ΕΕΔ, 16, 183) καὶ ἂν αὕτη δὲν πραγματοποιηθῇ ἐντός, συνήθως, 15 ἡμερῶν, ὁ ἐργοδοτὴς δύναται νὰ προσλάβῃ ἐλευθέρως τὸν ἐπιθυμοῦντα. Τὸ βιβλιαρίον ἀνανεοῦται κατ' ἔτος ἄλλως εἶναι ἄκυρον. Εἰς τινὰς περιπτώσεις δύναται ἢ ἐπιτροπὴ ν' ἀφαιρέσῃ τὸ βιβλιαρίον ὀριστικῶς ἢ προσωρινῶς ἐπὶ σοβαρῶν παραπτωμάτων (π.χ. σ. σ. 27.7.56 ταξιθετῶν, κινηματογράφων καὶ θεάτρων Θ)νίκης ΕΕΔ, τ. 15, 1375) καὶ νὰ στεροῖσιν οὕτω τὸ δικαιώματός ἐργασίας. Ἡ ἐπιτροπὴ δύναται νὰ ὑποβάλλῃ ἐνίοτε καὶ εἰς ἐξέτασιν τὸν αἰτοῦντα ἔκδοσιν βιβλιαρίου (π.χ. σ. σ. μουσικῶν Ἀθηνῶν—Πειραιῶς 1.10.55 ΕΕΔ, 15, 231, μουσικῶν Λέσβου 28.7.56 ΕΕΔ, 15, 1268 κλπ.) ἢ δύναται ν' ἀπατήσῃ βεβαίωσιν τῆς οἰκείας ἐπαγγελματικῆς ὀργανώσεως περὶ τῆς ἐιδικότητος (π.χ. σ. σ. σταφιδουσκευαστῶν καὶ σταφιδοπαραγωγῶν Αἰγίου 19.9.56 ΕΕΔ, τ. 16, σ. 52). Πάντες οἱ περιορισμοὶ οὗτοι, ἐφ' ὅσον ἐπιβάλλονται διὰ συλλογικῆς συμβάσεως εἶναι συνταγματικῶς ἀνεπίτρεπτοι.

Πέραν τῶν ἀνωτέρω ὑπάρχουν πολλοὶ περιορισμοὶ εἰς ἄλλο τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἐργοδοτοῦ καὶ πρὸς προστασίαν τοῦ μισθωτοῦ. Ὑπάρχουν καὶ περιορισμοὶ τοῦ μισθωτοῦ, χάριν αὐτοῦ τοῦ ἴδιου⁽⁸⁶⁾. Τοιοῦτοι περιορισμοὶ εἶναι ὁ καθορισμὸς τῆς διαρκείας τοῦ χρόνου τῆς ἐργασίας, τοῦ χρόνου ἀναπαύσεως καὶ ἀδειας, τοῦ ἐλαχίστου ὅριου ἡλικίας εἰσδοχῆς εἰς τὴν ἐργασίαν, τῆς ἐργασίας γυναικῶν, αἱ προθεσμιαὶ εἰς τὸ δικαίωμα καταγγελίας, οἱ ὅροι ὑγιεινῆς καὶ ἀσφαλείας, ἢ ἀπαγόρευσις ἐργασίας μετὰ τὴν ἀποχώρησιν ἐκ τῆς ἐργασίας του (ἀνταγωνιστικὴ ρήτρα) κλπ. ἐπίσης ἢ ὀργανώσις καὶ ὁ ἔλεγχος τῆς ἀγορᾶς ἐργασίας, ἢ τοπο-

⁸⁶⁾ Σ β ὄ λ ο υ - Β λ ἄ χ ο υ ἐνθ' ἀνωτ I, σελ. 325 ἐπ, 336 ἐπ. Τ ο ὄ σ η. Ἐργατικὸν δίκαιον 1957 σ. 70 ἐπ.

θέτησις τῶν μισθωτῶν εἰς ἐργασίαν, ὁ ἐπαγγελματικὸς προσανατολισμὸς τῶν προσφερόντων ἐργασίαν, ἢ υποχρέωσις τῶν ἐπιχειρήσεων νὰ προσλαμβάνουν τὸ προσωπικὸν αὐτῶν διὰ τῶν γραφείων εὐρέσεως ἐργασίας, ὁ καθορισμὸς μισθῶν καὶ ἡμερομισθίων, ἢ καθιέρωσις τῆς ἐκ περιτροπῆς ἐργασίας, ἔστω καὶ ἂν ὁ καθορισμὸς αὐτῆς ἀνετέθη εἰς τὴν διοίκησιν κλπ. (37).

γ. Ἡ τοῦ ἄρθρου 11 περὶ προστασίας τοῦ συνδικαλιστικοῦ δικαιώματος. Αὕτη ἀφορᾷ οὐ μόνον τὴν στατικὴν προστασίαν τοῦ σωματείου, ἀλλὰ καὶ τὴν δυναμικὴν τοιαύτην. Καίτοι τὸ Σύνταγμα ὁμιλεῖ μόνον περὶ τῆς πρώτης, οὐχὶ δὲ καὶ τῆς δευτέρας, δεόν νὰ περιλάβωμεν καὶ ταύτην, διότι ἄλλως θὰ παρέμενε χωρὶς νόημα ἢ ἐξασφάλισις τῆς συστάσεως καὶ διαλύσεως τοῦ σωματείου, ἂν δὲν ἐξησφαλίζετο καὶ ἡ ἐπιδίωξις τῶν σκοπῶν αὐτοῦ. Ἄρνησις ταύτης θὰ καθίστα ἄνευ περιεχομένου τὴν συνδικαλιστικὴν ἐλευθερίαν· θὰ ἐσήμαινε ἀπαγόρευσιν αὐτοῦ τούτου τοῦ σκοποῦ του· ἔχομεν ἐνταῦθα περίπτωσιν συνταγματικῆς ἐγγυήσεως τοῦ θεσμοῦ (38).

Στατικῶς κατοχυροῦται τὸ σωματεῖον, οὐ μόνον ἀπὸ ἀπόψεως συστάσεως («οὐδέποτε δύναται νὰ ὑπαχθῇ τὸ δικαίωμα τοῦτο εἰς προηγουμένην τῆς Κυβερνήσεως ἄδειαν»), ἀλλὰ καὶ ἀπ' ἀπόψεως διαλύσεως («δὲν δύναται νὰ διαλυθῇ ἔνεκα παραβάσεως τῶν νόμων εἰμὴ διὰ δικαστικῆς ἀποφάσεως») (39).

Ἡ ἐλευθερία τοῦ συνιστᾶν σωματεῖον δὲν εἶναι νοητή, καὶ

α. Ἄνευ τῆς ἐξασφαλίσεως τούτου ἔναντι τοῦ κράτους, διὰ τῆς ἀναγνωρίσεως εἰς τὴν συνδικαλιστικὴν ὀργάνωσιν τῆς ἐλευθερίας, αα. πρὸς αὐτόνομον ἠέσιν κανόνων ρυθμιζόντων τὰς σχέσεις τῶν μελῶν τῆς ὀργανώσεως μεταξὺ τῶν, τῶν μελῶν πρὸς τὴν ὀργάνωσιν, ὡς καὶ τὰς σχέσεις τῆς ὀργανώσεως πρὸς ἄλλας ὀργανώσεις ἢ άτομα. Μέτρα περιορίζοντα ἀμέσως ἢ ἐμμέσως τὴν αὐτονομίαν, ὡς π.χ. ἐκτεταμένους ἔλεγχος τῆς διαχειρίσεως, ἐπιφύλαξις ἐγκρίσεως πράξεως τῆς ὀργανώσεως κλπ., εἶναι συνταγματικῶς ἀνσπίτρεπτος, ββ. πρὸς δικασίον τῆς διὰ τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως τῶν μελῶν αὐτῆς. Πᾶσα ἐπέμβασις παρακωλύουσα κατ' οὐσίαν τὴν διὰ τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως τῶν μελῶν ἀνάδειξιν τῆς διοικήσεως τῆς ὀργανώσεως εἶναι συνταγματικῶς ἀνσπίτρεπτος μείωσις τῆς ἐλευθερίας τοῦ συνεταιρίζεσθαι. Ἐὰν ἐκ γεγονότων ἐκτάκτου ἀνάγκης ἐπιβάλλεται τοιαύτη ἐπέμβασις, δικαιολογεῖται μόνον κατὰ τὸ μέτρον τὸ ἐπιβαλλόμενον ἐκ τῆς ὑπαρχούσης ἀνάγκης (40). Γενικῶς τὸ κράτος δὲν δύναται νὰ ὑπερβῇ

37) Σ. Ε. 799/40 Ε. Ε. Ν. ἡ' 153.

38) Οὕτω καὶ ἐν Γερμανίᾳ ἀναγνωρίζεται, ἄνευ ρητῆς διατάξεως, ἡ συνταγματ. κατοχύρωσις τῶν συλλογ. συμβάσεων ἐργασίας, οὐχὶ ὁμοίως καὶ τῆς ἀπεργίας, καίτοι δὲν ἀμφισβητεῖται ὁ ἀπεργιακὸς ρόλος τῶν σωματείων, ὡς συνδεδεμένος μετὰ τὴν φύσιν καὶ τὸν σκοπὸν αὐτῶν. (Hueck - Nippredy, ἐνθ' ἀνωτ. τ. II, σ. 77 ἐπ. 101 ἐπ. ἐν ᾧ ἄλλοι συγγραφεῖς (Pott hof. Arbeitsrecht, 1925, σ. 987 ἐπ.) προσφυῶς παρετήρουν, ὅτι σωματεῖα χωρὶς τὸ δικαίωμα ἀπεργίας εἶναι ξίφος, χωρὶς αἰχμὴν.

39) Εἰς τὴν διάλωσιν περιλαμβάνεται καὶ ἡ προσωρινὴ ἀναστολή τῆς λειτουργίας τοῦ σωματείου. Τοῦτο ὀρίζεται ρητῶς ὑπὸ τῆς δ. συμβάσεως ἐργ. 87 τοῦ 1948 «περὶ συνδικαλιστικῆς ἐλευθερίας κλπ. (ἄρθρ. 4) καὶ δύναται, ὡς διεθνῶς ἀνεγνωρισμένος κανὼν νὰ χρησιμοποιηθῇ ἐν προκειμένῳ ἐρμηνευτικῶς.

40) Σ. Ε. 885/46 ΕΕΔ, 5, 398.

ώρισμένα όρια, πέραν τών όποιων θά μετεβάλλετο ή θά κατστρέφετο ή αυτόνομος μορφή του όσμου (^{40α}).

β. "Ανευ τής εξασφαλίσεως τούτου έναντι τριτων, κυρίως τών εργοδοτών διά του μή επιτρεπτού πράξεως αυτών βλαπτούσης τά μετέχοντα τής συνδικαλιστικής οργανώσεως πρόσωπα, λόγω τής τοιαύτης των συμμετοχής. Πάσα επίζημιος συνέπεια έκ τής συμμετοχής ταύτης, ως π.χ. καταγγελία τής συμβάσεως εργασίας του μετέχοντος μισθωτού, μή προτίμησις εις τήν πρόβληψιν εις εργασίαν, δυσχέρεια εις τήν προαγωγήν και εξέλιξιν του μισθωτού είναι συνταγματικώς ανεπίτρεπτος (^{40β}).

γ. "Ανευ τής εξασφαλίσεως τής δυνατότητος τής διατηρήσεως, αναπτύξεως, και πρόδου του σωματείου, αύξήσεως του άριθμού τών μελών, ήτις επιτυγχάνεται: αα. διά τής κτήσεως τής νομικής προσωπικότητος. Μόνον δι' αυτής πραγματοποιείται εύχερότερον, πληρέστερον και ταχύτερον ό σκοπός τής συνδικαλιστικής οργανώσεως (⁴¹), ββ. διά τής προστασίας έναντι άλλων σωματείων: «εἰς τὴν δὲν εἶναι ἐπιτοσπτή ή καλουμένη «περιορισμένη οργανωτική ρήτρα», καθ' ήν ή πρόσληψις μισθωτῶν δέον νά γίνεται ἐξ ἐνός σωματείου, γγ. διά τής απαγορεύσεως πάσης προπαγάδας έναντιον του, δδ. διά τής συγκρατήσεως τών μελών αυτης, ήτις επιτυγχάνεται διά τήν ρυθμίσεως του τρόπου τής έξόδου τών μελών (⁴²) και όστις δέν δύναται νά φθάνη μέχρι θησπίσεως του υποχρεωτικού συνδικαλισμοῦ, τής άποφυγής πάσης διακρίσεως εις θάρος των, λόγω συνδικαλιστικής συμμετοχής ή δράσεως κλπ., και εε. διά τής υποχρεώσεως καταβολής εἰσφορᾶς και ἐν ανάγκη δικαστικής ταύτης επιδιώξεως.

δ. "Ανευ τής εξασφαλίσεως τής ελευθερίας τής δράσεως αυτού, εις τήν όποιαν δέν δύναται νά τεθοῦν περιορισμοί, πλήν, ἐάν προσβάλλη συνταγματικώς καταχωρωμένα δικαιώματα άλλων ή τά χρηστά ήθη. Νόμος δύναται νά θέσῃ υπό τās προϋποθέσεις ταύτας περιορισμούς, ρυθμίζοντας τήν συνδικαλιστικήν ελευθερίαν.

ε. "Ανευ τής εξασφαλίσεως τής ισότητος μεταξύ τών σωματείων, διά τής μή αναγνωρίσεως προνομίων υπέρ ώρισμένων έξ αυτών. 'Η άρχή τής

40α) 'Η διεθνής σύμβασις εργασίας 87/48 «περι συνδικαλιστικής ελευθερίας και προστασίας του συνδικαλιστικού δικαιώματος» (μή επικυρωθείσα εισέτι υπό τής 'Ελλάδος) όρίζει, ότι «αι δημόσιαί άρχαι δέον, όπως άπέχον πάσης έπεμβάσεως δυναμένης νά περιορίση τό (συνδικαλιστικόν) δικαίωμα ή νά παρακαλύψη τήν νόμιμον άσκησιν αυτού (άρθρ. 3 § 2) (Code internat. du Travail, τ. I, 1954, σ. 772).

40β) 'Η διεθνής σύμβασις εργασίας 98/43 «περι εφαρμογής τών άρχών του δικαιώματος οργανώσεως και συλλ. διαπραγματεύσεως» (μή επικυρωθείσα εισέτι υπό τής 'Ελλάδος), όρίζει, ότι έξομοιοῦνται πρὸς πράξεις έπεμβάσεως «μέτρα τείνοντα νά προκαλέσουν τήν δημιουργίαν εργατικῶν οργανώσεων δεσποζομένων υπό εργοδότην ή νά υποστηρίξουν οργανώσεις εργαζομένων δι' οικονομικῶν μέσων ή άλλως επί τῷ σκοπῷ θέσεως τών οργανώσεων τούτων υπό τόν έλεγχον του εργοδότη (άρθρ. 2 § 2. Code internat. du Travail, τ. I, 1954, σ. 784). Πρβλ. και άρθρ. 23 ν. 281/14 «περι σωματείων».

41) Σ β ὀ λ ο υ - Β λ ᾶ χ ο υ, ἔνθ' άνωτ. τ. II, σ. 277 Πολυχρόνη. Τά εργατικά σωματεία, 1949, σελ. 48 έπ. II. Ρόδου 10/47 ΕΕΝ. ιδ, 425, 2/47 Θ. ΝΗ' 321. Οὔτω και άρθρ. 7 δ. συμβ. εργ. 87/48.

42) Hueck - Nipperdey, ἔνθ' άνωτ. τ. II, σελ. 110 έπ.

ισότητος προκύπτει μὲν ἐκ τῆς γενικῆς ἀρχῆς τῆς συνδικαλιστικῆς ἐλευθερίας, ἀλλὰ κυρίως στηρίζεται εἰς τὸ ἀρθρ. 3 τοῦ Συντάγματος, ὅπερ καθιστοῦν τὴν ἰσότητα δλων τῶν Ἑλλήνων ἐνώπιον τοῦ νόμου, συνεπῶς καὶ τῶν νομικῶν προσώπων. Ὅπως ὁμοῦ εἶδομεν ἀνωτέρω, τὸ ἀρθρον τοῦτο δὲν ἀπαγορεύει τὴν «ἄνισον» μεταχείρισιν, ὅταν αὕτη στηρίζεται εἰς ἀντικειμενικὰ κριτήρια πρὸς καλυτέραν ἐξυπηρέτησιν τῶν κοινωνικῶν συμφερόντων καὶ δὲν εἶναι αὐθαίρετος καὶ ἀδικαιολόγητος, ὡς π.χ. ὁ καθορισμὸς τῶν λεγομένων «μᾶλλον ἀντιπροσωπευτικῶν σωματείων», ἐπὶ τῇ δάσει τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μελῶν, τῆς ἀρχαιότητος καὶ ἄλλων κριτηρίων (43).

Ἡ συνδικαλιστικὴ ἐλευθερία κατοχυρώνεται συνταγματικῶς διὰ μόνους τοὺς ἑλληνας, οὐχὶ δὲ καὶ τοὺς ἀλλοδαπούς, ἀφορᾷ δὲ ἐξ ἴσου, τόσον τὰ φυσικά, ὅσον καὶ τὰ νομικὰ πρόσωπα (44).

Ἡ κατοχύρωσις ἀφορᾷ τόσον τὴν θετικὴν συνδικαλιστικὴν ἐλευθερίαν, τὴν ἐλευθερίαν, νὰ μετέχη δηλ. ἐὰν θέλῃ τις εἰς τὸ σωματεῖον, ὅσον καὶ τὴν ἀρνητικὴν, ἐὰν θέλῃ δηλ. νὰ μὴ μετέχη παντάπασιν ἐπαγγελματικοῦ σωματείου. Ἐὰν γίνῃ δεκτὸν, ὅτι δὲν προστατεύεται ἡ ἀρνητικὴ συνδικαλιστικὴ ἐλευθερία, ὡς εἶναι ἡ κρατοῦσα γνώμη, στηριζομένη εἴτε εἰς τὸ στενὸν γράμμα τοῦ Συντάγματος, ἐπικουρούμενον καὶ ἀπὸ τὴν ἱστορικὴν καταγωγὴν τῆς διατάξεως, εἴτε ἀπὸ λόγους καθαρᾶς κοινωνικῆς σκοπιμότητος, ὅτι οὕτως δηλ. δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ συσσωμάτωσις μεγαλυτέρων ἐργατικῶν ὁμάδων πρὸς δραστικώτεραν προστασίαν τῶν συμφερόντων, τότε ἐπιτρέπεται παρ' ἡμῖν καὶ ὁ ὑποχρεωτικὸς συνδικαλισμὸς (45). Τὴν ἀποψιν ταύτην δὲν δεχόμεθα ὡς ὀρθήν, διότι τὸ Σύνταγμα ἠθέλησε νὰ κατοχυρώσῃ τὴν συνδικαλιστικὴν ἐλευθερίαν ἀπὸ πάσης πλευρᾶς· θὰ ἦτο ἑλλιπὴς ἡ προστασία, ἐὰν ἐπετρέπετο ἡ νομοθεσία νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ συνεταιρίζεσθαι, ἢ ὅποια σημειωτέον, ὅτι δὲν ἐξυπηρετεῖ πάντοτε καὶ τὴν κοινωνικὴν σκοπιμότητα, διότι τὰ ὑποχρεωτικὰ σωματεία, ὡς παρατηρήθη, εἶναι σωματεία πλειοψηφίας, ρέποντα πρὸς συμβιβασμούς, πολλάκις δὲ σπαράσσοντα· μεταξὺ τῶν ἀντιθέτων κατεστύθονσεων καὶ κινδυνεύουν νὰ εἶναι χωρὶς θέλησιν καὶ ψυχῆν. Σωματεῖον στηριζόμενον εἰς τὴν «ὑποχρέωσιν» δὲν εἶναι σωματεῖον. Ἡ ἀρνητικὴ συνδικαλ. ἐλευθερία εἶναι ἡ ἀντίστροφος ὄψις τῆς θετικῆς τοιαύτης, προκύπτει δὲ ἡ προστασία τῆς ἐκ τῆς συνθετικῆς ἐπισκοπῆσεως τοῦ συνόλου τῶν ἀτομικῶν δικαιωμάτων, ἀλλὰ ἀκόμη συνδέεται καὶ μὲ τὴν προστασίαν τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀρθρ. 13 τοῦ Συντάγματος. Συνεπῶς ἀποκλείεται διὰ νομοθετικῆς ἐπιταγῆς καὶ τὸ ἐν αὐτῷ

43) Τὸ θέμα τῶν «ἀντιπροσωπευτικῶν σωματείων» ὑπῆρξεν ἀντικείμενον πολλῶν συζητήσεων ἐν Γαλλίᾳ. Ἐθεωρήθη, ὡς κύριον κριτήριον ὁ ἀριθμὸς τῶν μελῶν. Πέραν τούτου χρησιμοποιοῦνται ἐπιβοηθητικῶς καὶ ἄλλα κριτήρια, ὡς ἡ πείρα καὶ ἡ ἀρχαιότης, ἡ πατριωτικὴ στάσις διαρκούσης τῆς κατοχῆς, αἱ συνθῆκαι συστάσεως τοῦ σωματείου, τὸ μέγεθος τῶν εἰσφορῶν, ἡ ἀνεξαρτησία ἐναντι τῶν ἐργοδοτῶν κλπ. L y o n - C a e n, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 86 ἐπ.

44) Σ β ὡ λ ο υ — Β λ ἄ χ ο υ, ἐνθ' ἀνωτ. τ. ΙΙ, σελ. 278 ἐπ. Ἄλλως Ν. Ν. Σ α - ρ ι π ὄ λ ο υ, Συνταγμ. δίκαιον, 1923, σ. 175 σημ. 3.

45) Πλεονεκτήματα καὶ μειονεκτήματα τοῦ ὑποχρεωτικοῦ συνδικαλισμοῦ S p r y o - p o u l o s. La liberté syndicale, 1956, σελ. 263. S c e l l e. Législation industrielle, 1927, σελ. 317 ἐπ.

σωματεῖον, καθιερούμενου παρ' ἡμῖν τοῦ συστήματος τοῦ πολλαπλοῦ σωματείου, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ ὑποχρεωτικὴ εἰσφορὰ τῶν μισθωτῶν. ὑπὲρ σωματείων, τῶν ὁποίων δὲν εἶναι μέλη (46). Ἀντιθέτως, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, δὲν ἀποκλείεται ἡ ἐπιβολὴ ὑποχρεωτικῆς εἰσφορᾶς εἰς τὰ μέλη. Σημειωτέον ὅτι ἡ ἐπιβολὴ περιορισμῶν εἰς τὸν τρόπον τῆς ἐξόδου ἐκ τῆς συνδικαλιστικῆς ὀργανώσεως τῶν μελῶν δὲν εἶναι ἀσυμβίβαστος μὲ τὴν κατοχύρωσιν τῆς συνδικαλιστικῆς ἐλευθερίας. Ἡ κατοχύρωσις συνίσταται εἰς τὸ ὅτι πρόσωπόν τι δὲν δύναται νὰ τύχῃ δυσμενεστέρας μεταχειρίσεως ἐκ τῆς συμμετοχῆς του ἢ μὴ εἰς συνδικαλιστικὴν ὀργάνωσιν (47).

Ἐπὲρ τῆς ἀπόψεως, ὅτι τὸ Σύνταγμα δὲν προστατεύει καὶ τὴν ἐργατικὴν συνδικαλιστικὴν ἐλευθερίαν Σ β ὥ λ ο υ · Β λ ἄ χ ο υ, ἐνθ. ἀνωτ. τ. II, σελ. 278 ἐπ. Καπιδίστρια. Ἡ συλλογικὴ σύμβασις ἐργασίας κλπ. 1940, σ. 10 ἐπ. Πολυχρόνη. Ἐργατικὰ σωματεία, 1949, σελ. 45 ἐπ. Ἐπὲρ τῆς ἀπόψεως, ὅτι τὸ Σύνταγμα προστατεύει καὶ τὴν ἀρνητικὴν συνδικαλιστικὴν ἐλευθερίαν. Δ η μ ἄ κ η ἐν ΕΕΔ. τ. 14, σ. 510. Ἡ νομοθεσία μας (ν. 281|1914 περὶ σωματείων, ἀρθρ. 23) δὲν προστατεύει τὴν ἀρνητικὴν συνδικαλ. ἐλευθερίαν, καθ' ὅσον ἀπαγορεύει μόνον εἰς τοὺς ἐργοδότες νὰ ἐξαναγκάζουν τοὺς μισθωτοὺς δι' ἀθεμίτων μέσων ν' ἀνήκουν ἢ νὰ μὴ ἀνήκουν εἰς σωματεία. Τὸ θέμα συζητεῖται καὶ ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ καὶ αἱ γνώμαι διχάζονται, ἐπικρατούσης μᾶλλον τῆς ἀπόψεως, ὅτι προστατεύεται καὶ ἡ ἀρνητ. συνδικαλιστικὴ ἐλευθερία. Εἰς τοῦτο ἀσφαλῶς συνετέλεσεν καὶ ἡ κατὰ τὸν μεσοπόλεμον κακοποίησις τῆς συνδικ. ἐλευθερίας ὑπὸ τῶν ὀλοκληρωτικῶν καθεστώτων μὲ τὴν ἐμφάνισιν τῶν ὑποχρεωτικῶν ἐνιαίων σωματείων. Οὕτω τὸ Γ α λ λ ι κ ὸ ν Σύνταγμα τοῦ 1946 (προοίμιον), προστατεύει τόσοσιν τὴν θετικὴν, ὅσον καὶ τὴν ἀρνητικὴν συνδικαλιστικὴν ἐλευθερίαν κατατάσσον αὐτὴν μεταξὺ τῶν κοινωνικῶν ἀρχῶν τῶν ἰδιαιτέρως ἀναγκαιῶν διὰ τὴν ἐποχὴν μας. Τὸ πρῶτον μάλιστα σχέδιον τοῦ γαλλικοῦ συντάγματος ἦτο κατηγορηματικὸν εἰς τὴν θέσπισιν τῆς προστασίας. (D u r a n d ἐνθ. ἀνωτ., τ. III, σ. 72 σημ.). Εἰς τὴν Γ ε ρ μ α ν ῖ α ν ὑποστηρίζεται ἡ προστασία τῆς ἀρνητικῆς συνδικαλ. ἐλευθερίας οὐ μόνον ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἀρθρ. 9. III τοῦ Θεμελ. Νόμου, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀρθρ. 2 τοῦ αὐτοῦ νόμου, προστατεύοντος τὴν ἀνθρωπίνην προσωπικότητα (H u e c k - N i p p e r d e y, ἐνθ. ἀνωτ. τ. II, σελ. 114 ἐπ. K a s k e l - D e r s c h, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 280 ἐπ. S c h n o r r v o n C a r o l s f e l d, ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 94 ἐπ. ἄλλως B o g s . A r b . R . B l a t t e i V e r e i n i g u n g s f r e i h e i t . I, B I 3). Ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τῆς διατάξεως τοῦ ἀρθρ. 2 τοῦ θεμελ. νόμου γίνονται δεκταὶ ὀρισμέναι ἐξαιρέσεις τῆς ἀρνητ. συνδ. ἐλευθερίας ἰδίως εἰς τὸ θέμα τῆς «γενικῆς ὀργανωτικῆς ρήτρας». Ἐν Ἰ τ α λ ῖ α ἐπίσης προστατεύεται ἡ ἀρνητικὴ συνδικαλιστικὴ ἐλευθερία (P e r g o l e s i . D i r i t t o d e l l a v o r o ,

46) Τὸ Σ. Ε. 1466/46 Ε.Ε.Δ. 6. 540, ἐδέχθη, ὅτι ἡ ὑποχρεωτικὴ εἰσφορὰ δὲν περιορίζει τὴν συνδικαλ. ἐλευθερίαν, διότι ἀφορᾷ τὴν οικονομικὴν ἐνίσχυσιν τῶν ὀργανώσεων καὶ δὲν θίγει τὴν λειτουργίαν καὶ ἐκπροσώπησιν αὐτῶν, οὔτε ἀντιβαίνει εἰς τὴν ἠθικὴν. Αὕτη ἀποτελεῖ ἔ μ μ ε σ ο ν κατάρρησιν τῆς ἀρνητικῆς συνδικαλ. ἐλευθερίας. Σ β ὥ λ ο υ · Β λ ἄ χ ο υ, ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 289 σελ. 180.

47) Διατάξεις συλλογ. συμβάσεως ἐργασίας, ἐπιβάλλουσαι τὴν πρόσληψιν προσωπικοῦ ἐξ ὀρισμένου σωματείου ἢ καὶ ἀπλῶς ὀργανωμένου ἢ ἐπιβάλλουσαι τὴν ἐγγραφήν εἰς σωματεῖον, ἔστω καὶ ἂν τοῦτο ὑποχρεοῦται εἰς τὴν ἐγγραφήν τοῦ μέλους ἐντὸς ὀρισμένης προθεσμίας εἶναι ἀσυμβίβαστον πρὸς τὴν συνταγματικῶς κατοχυρωμένην ἀρνητικὴν συνδικαλιστικὴν ἐλευθερίαν, (Πρβλ. ἀνωτέρω), ὡς π.χ. ἡ σύμβασις ἐργατῶν ἀλιπάστων Θ)νίκης 12.5.56 (ΕΕΔ. 15, 869 ἀμαξοκαρραγωγῶν Ἀλεξανδρουπόλεως 1.9.56 ΕΕΔ, 16 σελ. 61). Ἀκόμη καὶ ἡ ἀνοφερόμενη εἰς τὴν συλλογικὴν σύμβασιν διάταξις τοῦ νόμου 5288/52 (ἀρθρ. 5) «περὶ ρυθμίσεως τῆς ἀγορᾶς ἐργασίας» δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ κατὰ τὴν ἀποψίν μας, συνταγματικὴ. Τὸ Σ.Ε. 305/52 ΕΕΔ, 757 ἐθεώρησεν ἔγκυρον τὸν ὅρον συλλ. συμβάσεως περὶ ἐφοδιασμοῦ τῶν ἐργατῶν δι' ἐπαγγελματικῶν βιβλιαρίων.

1952, σελ. 43). Δέν στεροϋνται σημασίας διὰ τὴν ἐρμηνείαν τῶν σχετικῶν διατάξεων καὶ «οἱ ἀνεγνωρισμένοι κανόνες διεθνούς Δικαίου». Οὗτοι ἀληθῶς δὲν ἔλαβον ρητῶς θέσιν ἐναντι τοῦ προβλήματος τῆς ἀρνητικῆς συνδικαλιστικῆς ἐλευθερίας, χρησιμοποιοῦντες γενικὰς ἐκφράσεις, ἐξηγουμένας ἐκ τῆς διαρθρώσεως τῶν διεθνῶν ὀργανισμῶν. Ἐν τούτοις δέον νὰ δεχθῆ τις, ὅτι ἡ διεθνὴς σύμβασις τῆς Γενεύης (ὑπ' ἀριθ. 87 τοῦ 1948 «περὶ συνδικαλιστικῆς ἐλευθερίας καὶ προστασίας τῶν συνδικαλιστικῶν δικαιωμάτων») κατοχυρῶνει καὶ τὴν ἀρνητικὴν πλευρὰν τῆς συνδικαλιστικῆς ἐλευθερίας, ἐφ' ὅσον χρησιμοποιεῖ τὴν φράσιν «νὰ συνιστᾷ σωματεία τῆς ἐκλογῆς του». Κάπως διάφορος εἶναι ἡ διατύπωσις τοῦ ἀντιστοίχου ἀρθροῦ 23 § 4 τῆς Οἰκουμενικῆς Διακηρύξεως τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου τὸ 1948. Ἐνῶ τὸ ἀρχικὸν σχέδιον ὥριζεν, ὅτι «πᾶν πρόσωπον δύναται ἐλεῦθέρως νὰ σχηματίσῃ σωματεία», κατὰ τὴν συζήτησιν ἐνώπιον τῆς ἐπιτροπῆς, ἐτροποποιήθη τὸ σχέδιον καὶ διεγράφη ἡ λέξις «ἐλευθέρως». Τοῦτο ὅμως δὲν ἄλλοιοι τὴν ἔννοιαν τῆς διατάξεως, διότι τὸ ἀρθρον 20 τῆς Διακηρύξεως, ὅπερ ρυθμίζει γενικῶς τὸ δικαίωμα τοῦ συνεταιρίζεσθαι ὀρίζει ρητῶς, ὅτι «οὐδεὶς δύναται νὰ ὑποχρεωθῆ ν' ἀποτελέσῃ μέλος ἐνὸς σωματείου». La déclaration universelle des droits de l' homme ἐν Bull. Nat. Unies Ἰανουαρ. 1949, σελ. 41. Liberté syndicale et protection du droit syndical, ἐκδ. Bur. Intern. du Travail, 1947. X. Ἄγαλλοπουλόου. Ἡ διεθνὴς θέσις τοῦ συνδικαλισμοῦ, Ε.Ε.Δ. τ. 8 σ. 443 ἐπ. Γ'. Π. Σπυροπούλου. Ἡ διεθνὴς ἀναγνώρισις καὶ προστασία τῆς συνδικαλιστικῆς ἐλευθερίας, 1955, σελ. 9 σημ. 23 (ἀνατ.).

Οἱ παρ' ἡμῖν λειτουργοῦντες ὑποχρεωτικοὶ ἐπαγγελματικοὶ σύλλογοι, ὡς π.χ. τῶν δικηγόρων, ἰατρῶν, ὀδοντῶν, φαρμακοποιῶν, συμβολαιογράφων, δημοσιογράφων κλπ., ὡς καὶ τὰ πάσης φύσεως ἐπιμελητήρια, π.χ. ἐμπορικά, βιομηχανικά, βιοτεχνικά, ἐπαγγελματικά, τεχνικά κλπ. δὲν εἶναι σωματεία, κατὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀρθρ. 11 τοῦ Συντάγματος, ἔστω καὶ ἂν ἀκόμη δεχθῶμεν, ὅτι μὴ προστατευομένης παρ' ἡμῖν συνταγματικῶς τῆς ἀρνητ. συνδικαλ. ἐλευθερίας ἀποτελοῦν ἐκδήλωσιν ὑποχρεωτικῆς καὶ ἐνιαίου σωματείου. Ὁ τρόπος τῆς λειτουργίας των βαίνει πολὺ πέραν τοῦ ὑποχρεωτικοῦ συνδικαλισμοῦ. Ἡ κυρία παρ' αὐτῶν ἐπιδιώξις γενικωτέρων κοινῶν σκοπῶν καὶ ἡ μορφῆ των, ὡς νομ. προσώπων δημ. δικαίου καθιστᾷ αὐτοὺς ἰδιούτους ὀργανισμούς. Συνεπῶς τὶ μετέχοντα εἰς αὐτοὺς πρόσωπα δύναται ἐλευθέρως ν' ἀσκήσωσι τὸ ὑπὸ τοῦ Συντάγματος ἀναγνωριζόμενον αὐτοῖς συνδικαλιστικὸν δικαίωμα καὶ ὅπως πράγματι πολλὰ ἐξ αὐτῶν τὸ ἀσκοῦν, ὡς π.χ. ἐπιμελητήρια. Πολυζώων. Τὰ ἐργατικά σωματεία, 1949, σελ. 54 ἐπ. Γενικώτερον «σωματεία» στηριζόμενα εἰς τὴν ὑποχρεωτικότητα δὲν εἶναι σωματεία. Hueck — Nipperdey ἐνθ' ἄνωτ. τ. II, σ. 62. R. Werner — Füsslein. Vereins und Versammlungsfreiheit ἐν Neuman — Nipperdey — Scheuner. Die Grundrechte. 1954, σελ. 431 ἐπ.

Εἰς τὴν συνταγματικῶς προστατευομένην συνδικαλιστικὴν ἐλευθερίαν περιλαμβάνονται καὶ αἱ ἐκδηλώσεις αὐτῆς, ὑπὸ τὰς προϋποθέσεις τὰς ὁποίας ἐξητάσαμεν ἀνωτέρω διὰ τὴν δρᾶσιν τοῦ σωματείου (48, 49).

Δυναμικῶς κατοχυροῦται τὸ σωματεῖον διὰ τῆς προστασίας ἐν τῇ δρᾶσει του καὶ ταῖς ἐπιδιώξεσί του. Ἡ δρᾶσις τοῦ σωματείου ἐξελίσσεται, εἴτε εἰρηρικῶς μὲ κυριωτέραν ἐκδήλωσιν τὴν κατάρτισιν συλλογικῶν συμβάσεων ἐργασίας, εἴτε «πολεμικῶς» μὲ ἐκδήλωσιν τὴν ἀπεργίαν. Τὸ δικαίωμα πρὸς κατάρτισιν συλλογικῶν συμβάσεων ἀπορρέει ἐκ τοῦ ὑπὸ τοῦ

48) Δὲν προστατεύονται αἱ παράνομοι συνδικαλιστικαὶ ἐκδηλώσεις καὶ ἐνέργειαι. Π.Α. 3442)50 ΕΕΝ τ. ιη', 132.

49) Δὲν προστατεύεται ἡ καταχρηστικὴ ἄσκησης τοῦ δικαιώματος, ὡς π.χ. ἐγγραφὴ εἰς πολλὰ ὁμοειδῆ σωματεία. Γνωμ. Νομ. Συμβ. Κράτους ΕΕΔ, τ. 6, 146.

σωματίου επιδιωκόμενου σκοπού, τῆς βελτιώσεως τῶν ὄρων ἐργασίας τῶν ἐργαζομένων καὶ ἀποτελεῖ ἀναγνώριον τῶν αὐτονόμως ἐν τῇ κοινωνίᾳ ὄρων δυνάμεων. Ἐπειδὴ τὸ βλον συνδικαλιστικὸν δικαίωμα τελεῖ ὑπὸ τὴν «ἐπιφύλαξιν τοῦ νόμου» δύναται ὁ νόμος νὰ ρυθμίσῃ αὐτὸ ἢ νὰ ὑποβάλλῃ εἰς ὄρισμένους περιορισμούς, οὐχὶ ὅμως καὶ νὰ ἀρῇ αὐτὸ ἢ οὐσιωδῶς ν' ἀλλοιώσῃ. Ὑπὸ τὸ πρῖσμα τοῦτο δὲν δύναται νὰ θεωρηθῶσιν, ὡς συνταγματικαὶ αἱ διατάξεις τοῦ ν. 3239)55 «περὶ τρόπου ρυθμίσεως τῶν συλλογικῶν διαφορῶν ἐργασίας κλπ.» (ἄρθρ. 20), δι' ὧν παρέχεται εἰς τὴν Κυβέρνησιν τὸ δικαίωμα, οὐ μόνον τῆς ἀλλοιώσεως τοῦ περιεχομένου τῆς συλλογικῆς συμβάσεως, ἀλλὰ καὶ μὴ ἐγκρίσεως αὐτῆς (49α). Ἡ εἰς περιπτώσιν μὴ ἐπιτεύξεως καταρτίσεως συλλογικῆς συμβάσεως ἐπίλυσις τῆς συλλογικῆς διαφορᾶς διὰ τοῦ θεσμοῦ τῆς ὑποχρεωτικῆς διαίτησι-
σ(ας) (50) (51) περιορίζεται μὲν τὴν συνδικαλιστικὴν ἐλευθερίαν, πλὴν ὅμως δὲν

49α) Αἱ συλλογικαὶ συμβάσεις ἐργασίας δὲν δύναται νὰ ἐρμηνευθῶσι αὐθεντικῶς διὰ νόμου, διότι τοῦτο ἀντιβαίνει εἰς τὴν αὐτονομίαν τοῦ συλλ. δικαίου. Δύναται ἡ πολιτεία νὰ θέσῃ διὰ νόμου κανόνας δικαίου, «ἐρμηνεύοντας» τὰς διατάξεις τῆς συλλογ. συμβάσεως, πλὴν ὅμως οὗτοι εἶναι νέοι κανόνες δικαίου, μετὰ ἢ ἄνευ ἀναδρομικῆς δυνάμεως, ἀναλόγως τῆς διατυπώσεως τοῦ νόμου, ἐὰν πρόκειται περὶ σαφῶν ἢ μὴ κανόνων (Α.Π. 414)53 ΕΕΔ. τ. 12, σ. 821) ὁ Α.Π. δὲν ἐδέχθη τὴν δυνατότητα ἐρμηνείας τῶν συλλογ. συμβάσεων διὰ νόμου ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἀρθρ. 26 τοῦ Συντάγματος (ΕΕΔ, τ. 12, σ. 794 ἐπ. ἐνθα καὶ ἀγόρευσις τοῦ Εἰσαγγελέως τοῦ Α.Π.).

50) Οὕτω Σ β ὅ λ ο υ - Β λ ἄ χ ο υ. ἐνθ' ἀνωτ. II, σελ. 301 ἐπ. Ἐν Γερμανίᾳ θεωρεῖται ἀσυμβίβαστος μὲ τὴν συνδικαλιστικὴν ἐλευθερίαν. H u c k - N i p p e r d e y, ἐνθ. ἀνωτ. II, σ. 32 ἐπ. Οὕτω καὶ παρ' ἡμῖν Κ α λ ο μ ο ἰ ρ η. Ἡ νέα νομοθετικὴ ρύθμισις τῶν συλλογ. συμβ. ἐργασίας, ΕΕΔ, 14, σ. 683 ἐπ. ΕΕΔ. 14, 683 ἐπ. Δ η μ ἄ κ η, ΕΕΔ τ. 14 σ. 510 ἐπ. Εἰς τινα συντάγματα ἀναγνωρίζεται ρητῶς ἡ ὑποχρεωτικὴ διαίτησις οὕτω εἰς τὸ Βουαρικόν, τοῦ Σάαρ κλπ.

51) Ὁ νόμος 3239/55 «περὶ τρόπου ρυθμίσεως τῶν συλλ. διαφορῶν ἐργασίας κλπ.» ὥρισεν, ὡς συλλογικὰς διαφορὰς ἐργασίας «πᾶσαν διένεξιν μεταξύ ὀργανώσεων ἐργοδοτῶν καὶ ὀργανώσεων μισθωτῶν, ἀφορῶσαν εἰς τοὺς ὄρους ἢ τὰς συνθήκας ἢ τὴν ἀμοιβὴν τῆς ἐργασίας (ἄρθρ. 1 § 2), ὡς ἐπίσης καὶ τὰς ἀφορῶσας εἰς «ἐρμηνείαν ὑφισταμένων ὄρων συλλ. συμβάσεως ἢ ἀποφάσεως τοῦ ἐκδότος τὰς ἐρμηνευόμενας ἀποφάσεις ὀργάνου, ἢ ἀρχικῶς κατὰ τρόπον ἀσαφῆ ἐκδηλωθεῖσα, τὸ δὲ διότι τὸ ἀρθρ. 26 τοῦ Συντάγμ. μόνον τῶν τυπικῶν νόμων τὴν αὐθεντικὴν ἐρμηνείαν ἐπιφυλάσσει εἰς τὴν νομοθετ. ἐξουσίαν καὶ συνεπῶς δὲν ἀπαγορεύει, ὅπως ἀδεία — ὡς ἐν προκειμένῳ — τοῦ κοινοῦ νομοθέτου, αἱ διοικητικαὶ πράξεις, αἱ κατ' ἐξουσιοδότησιν νόμου ἀσαφεῖς κανόνες δικαίου θεσπίζουσαι, ἐρμηνεύονται αὐθεντικῶς διὰ πράξεως ὁμοίου πρὸς τὴν ἐρμηνευομένην τύπου». Ὁ Α.Π. (303)56 ΕΕΔ, 15 σ. 670 ἐπ.) συμφωνεῖ πρὸς τὴν ἀνωτέρω ἀποφ. ὅτι πρόκειται περὶ ἀποσαφήσεως ὀμφιβόλου διατάξεως, ἣς προσδιορίζεται ἡ ἀκριβὴς ἐννοία. Ἡ ἀποφ. περὶ συνταγματικότητος τῆς ὑποχρεωτικῆς διαίτησις καὶ ἐπὶ τῶν «νομικῶν» τούτων διαφορῶν εἶναι καθ' ἡμᾶς ὀρθή, διότι ἀποβλέπει εἰς τὴν ἀποσαφήνισιν ἀμφιβόλων διατάξεων καὶ στερεοποιεῖ οὕτω τὸ συλλ. δικαίον, ὅπερ

ἀναρπεί αὐτήν· ἀντιθέτως μάλιστα ὑποβοηθεῖ τὴν σύναψιν συλλογικῆς συμβάσεως διὸ καὶ δεόν νὰ θεωρηθῆ ὡς μὴ ἀντιβαίνουσα εἰς τὸ Σύνταγμα. Διὰ τὴν ἄλλην, τὴν πολεμικὴν ἐκδήλωσιν, τὴν ἀπεργίαν περιέχει τὸ Σύνταγμα διάταξιν ἀπαγορεύουσαν αὐτὴν διὰ τοὺς δημοσίους ὑπαλλήλους⁽⁵²⁾· συνεπῶς εἰς τὴν σκέψιν τοῦ συνταγματικοῦ νομοθέτου περιλαμβάνοντο καὶ ἡ δυναμικὴ δράσις, τὴν ὁποίαν περιώρισε μόνον διὰ τοὺς δημοσίους ὑπαλλήλους, χωρὶς μάλιστα νὰ δύναται νὰ ἀποκλεισθῆ καὶ ἡ ἐπικουρικὴ αὐτῆς θεμελίωσις ἐπὶ τοῦ ἀρθρ. 4 τοῦ κατοχυροῦντος γενικῶς τὴν οἰκονομικὴν ἐλευθερίαν⁽⁵³⁾. Συνεπῶς τὸ δικαίωμα τῆς ἀπεργίας κατοχυροῦται ὑπὸ τοῦ Συντάγματος, ὑπὸ τρεῖς ὁμοῦς προϋποθέσεις: α. ὅτι πρόκειται περὶ συνδικαλιστικῆς ἐκδηλώσεως καὶ οὐχὶ ἀπλῶς ἀπεργίας καὶ ἐκδηλώσεως ἀριθμοῦ τινός, ἔστω καὶ μεγάλου ἀριθμοῦ ἐργαζομένων· β. ὅτι πρόκειται περὶ ἀπεργίας ὑπὸ τὴν γνησίαν τοῦ ὄρου ἔνοιαν καὶ οὐχὶ ἄλλης τινός ἐκδηλώσεως, ὡς π.χ. τῆς καλουμένης «λεσκῆς» ἀπεργίας. γ. ὅτι πρόκειται περὶ ἐκδηλώσεως ἀφορώσης συνδικαλιστικῶν σκοπῶν, δηλ. θέμα σχετιζόμενον μὲ τὴν θέσιν τῶν μισθωτῶν ἐν τῇ οἰκονομίᾳ⁽⁵⁴⁾. Πάντως

κατοχυροῦται ὑπὸ τοῦ ἀρθροῦ 11 τοῦ Συντάγματος. Σημειωτέον κατ' ἀκριβολογίαν, ὅτι εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας δὲν πρόκειται περὶ γνησίων νομικῶν διαφορῶν, ὡς ἐξηγοῦμεν εἰς τὴν § 3, II, γ 'Η ἄποψις αὕτη δίδει ἀπάντησιν καὶ εἰς τὸ ἐρώτημα, ἐὰν ἡ ὑποχρεωτικὴ διαιτησία προσκορῶν εἰς τὸ ἀρθρ. 8 τοῦ Συντάγματος. Πρβλ. ἐνδιαφερούσας παρατηρήσεις ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω ἀπόψεων. Α. Σακελλαροπούλου. 'Η ἔννοια τῆς συλλογ. διαφορᾶς ἐργασίας ἐν Ν.Β. τ. 13, σελ. 453 ἐπ.

52) Περὶ τῆς ἀπεργίας ἐγένετο μακρὰ συζήτησις εἰς ἀμφοτέρας τὰς συνταγματικὰς ἐπιτροπὰς καὶ προτάσεις, ὅπως περιληφθοῦν διατάξεις ἀπαγορεύουσαι τὴν ἀπεργίαν ἢ περιορίζουσαι αὐτὴν δι' ἀντικειμενικῶν κριτηρίων ἢ προστατεύουσαι αὐτὴν ἔστω καὶ ὑπὸ κάπως ἄτονον μορφήν δὲν ἐγένοντο δεκταὶ (Πρακτ. Ἐπιτρ. Ψηφ. Β', σελ. 1508, 1520, 1539, 1558, Ψηφ. ΕΗ', σελ. 762 ἐπ.). Εἰς πολλὰ ξένα συντάγματα κατοχυροῦται ὡς τῶς τὸ δικαίωμα τῆς ἀπεργίας, συνήθως δὲ μὲ τὴν «ἐπιφύλαξιν τοῦ νόμου». Οὕτως ἐν Γαλλίᾳ (D u r a n d, ἐνθ' ἄνωτ. τ. III, σελ. 708), Ἴταλίᾳ (P e r g o l e s i. Dir. del lavoro, 1952, σελ. 44 ἐπ.), Βραζιλίᾳ (συντ. 1946), Ἰσημερινῷ (συντ. 1946), Γουατεμάλα (συντ. 1945). Ὁ θεμελ. Νόμος τῆς ὁμοσπ. Γερμαν. Δημοκρατίας δὲν προστατεύει τὴν ἀπεργίαν· πολλὰ ὁμοῦς συντάγματα τῶν Ὁμοσπ. χωρῶν (Σαξωνία, Βυτεμβέργη, Βάδη κλπ.) πράττουσιν τοῦτο. Οἱ Σβῶλος — Βλάχος, ἐνθ' ἄνωτ. τ. II, σελ. 304 ἀναγνωρίζουσι τὴν παρ' ἡμῶν συνταγματικὴν κατοχύρωσιν τῆς ἀπεργίας, καίπερ μὴ ὡς ἀναφερομένη ὑπὸ τοῦ Συντάγματος, ἢ ἀσκήσις τῆς ὁποίας ἐπιτρέπεται μόνον νὰ ρυθμισθῆ νομοθετικῶς. «'Η ἔγκρισις τῆς εὐχερείας τοῦ νομοθέτου διὰ τὴν τοιαύτην ρύθμισιν ἐξαρτάται ἐκ τοῦ φιλεργατικοῦ ἢ ἀντεργατικοῦ χαρακτῆρος τῆς νομοθεσίας», Πρβλ. ἐπὶ τῆς ἀπόψεως ταύτης κριτικὴν Δ η μ ἄ κ η, ἐν ΕΕΔ, τ. 14, σελ. 511.

53) Ἡ ἄποψις αὕτη ὑπεστηρίχθη ὑπὸ τοῦ Χ. Θ η β α ἰ ο υ ἐν τῇ συνταγματικῇ ἐπιτροπῇ ψηφ. Β'. (Πρακτ. σελ. 1515, 1519) ζητήσαντος τὴν θέσπισιν εἰδικῶν περιοριστικῶν διατάξεων τῆς ἀπεργίας, διότι «τὸ δικαίωμα τῆς ἀπεργίας εἶναι συνταγματικῶς κατοχυρωμένον ὑπὸ τοῦ ἀρθρ. 4 τοῦ Συντάγμ. Ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ τῆς ἐργασίας, ἐτόνισεν, περιλαμβάνεται καὶ τὸ δικαίωμα τῆς διακοπῆς τῆς ἐργασίας καὶ τότε ὁ συντεταγμένος περιλαμβάνεται καὶ τὸ δικαίωμα τῆς ἀπαγορεύσεως τῆς ἀπεργίας καθολικῶς· ἐπομένως νομοθέτης δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα ν' ἀπαγορεύσῃ τὴν ἀπεργίαν καθολικῶς· ἐπομένως παραμένει, κατ' ἐμέ, μᾶλλον βέβαιον, ὅτι εἰς μίαν συνταγματικῶς εὐνομομένην πολιτείαν μὲ τὴν διάταξιν τοῦ ἀρθρ. 4 θὰ ἦτο ἀντισυνταγματικὸς ὁ νόμος, ὅστις θ' ἀπηγόρευε τὴν ἀπεργίαν».

54) Οὕτω ἀπαγορεύεται ἡ πολιτικὴ ἀπεργία D u r a n d, ἐνθ' ἄνωτ. τ. III, σελ. 769 ἐπ. H u e c k - N i p p e r d e y, ἐνθ' ἄνωτ., τ. II, σελ. 75 σημ. 49. Γ.Π. Σπυροπούλου

δέον νά δεχθῶμεν ἐν προκειμένῳ, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐνταῦθα ἰσχυροῦσης, ὡς εἶπομεν ἀνωτέρω, ἀρχῆς τῆς «ἐπιφυλάξεως τοῦ νόμου», ὅτι δύναται τὸ κράτος κατ' ἐξαιρέσειν, λόγῳ προέχοντος δημοσίου συμφέροντος καὶ κοινῆς ἀνάγκης — τῆς ὑπάρξεως τῶν προϋποθέσεων τούτων λίαν στενῶς ἐρμηνευομένης — νά θέσῃ περιορισμούς εἰς τὸν τρόπον ἀσκήσεως τοῦ δικαιώματος τούτου καὶ νά καταστήσῃ ἀξιόποιον τὴν καθ' ὄρισμένον τρόπον ἐκδήλωσιν τῆς ἀπεργίας ἢ ἀκόμη τὴν πέραν ὄρισμένων ὁρίων παράτασιν αὐτῆς, ὡς δημιουργοῦσαν κατάστασιν ἀνάγκης διὰ τὴν ἐπιχείρησιν κατ' ἐφαρμογὴν τῶν περὶ ἀπαγορεύσεως τῆς καταχρηστικῆς ἀσκήσεως τῶν δικαιωμάτων διατάξεων⁵⁵⁾. Κατὰ τὰ λοιπὰ πᾶσα ἐνέργεια τοῦ κράτους θίγουσα τὸ δικαίωμα τῆς ἀπεργίας, ἔστω καὶ ἐρμέως, εἶναι συνταγματικῶς ἀνεπίτρεπτος, ὡς π.χ. ἢ λόγῳ τῆς ἀπεργίας διάλυσις τοῦ σωματείου ἢ λύσις τῆς συμβάσεως ἐργασίας, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ ἐπιστράτευσις τῶν ἀπεργῶν. Ἐρωτᾶται, ἐὰν προστατεύεται συνταγματικῶς καὶ ἡ ἀ ν τ α π ε ρ γ ί α⁵⁶⁾. Ἐὰν θεωρήσωμεν ταύτην, ἀπλῶς ὡς ἐκδήλωσιν τῆς συνδικαλιστικῆς δράσεως τῶν ἐργοδοτῶν, δὲν θὰ ἠδυνάμεθα νά εὐρωμεν λόγον διαφόρου πρὸς τὴν ἀπεργίαν μεταχειρίσεώς της· ἐπειδὴ ἔμως τὸ ἀρθρ. 11 τοῦ Συντάγματος μνημονεύει ρητῶς τὴν ἀπεργίαν τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων, ἣν ἀπαγορεύει, φαίνεται, ὅτι ὁ νομοθέτης εἶχεν ὑπ' ὄψει τοῦ μόνου τὴν ἀπεργίαν καὶ οὐχὶ τὴν ἀνταπεργίαν, ἣτις φαινομενικῶς μὲν ὁμοιάζει πρὸς τὴν ἀπεργίαν, βασικῶς ἔμως κατὰ τὴν ἠθικὴν της θεμελίωσιν εἶναι διάφορος. Διὰ τοῦτο δέον νά δεχθῶμεν μᾶλλον, ὅτι αὕτη συνταγματικῶς δὲν προστατεύεται.

δ' Τὸ ἀρθρον 32, καθ' ὃ αἰ σ υ ν θ ἦ κ α ι, αἷτινες «περιέχουσι παραχωρήσεις, περὶ τῶν ὁποίων κατ' ἄλλας διατάξεις τοῦ Συντάγματος δὲν δύναται ὀρισθῆ τι ἄνευ νόμου ἢ ἐπιβαρύνουσι ἀτομικῶς τοὺς Ἕλληνας, δὲν ἔχουσιν ἰσχύον, ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τῆς Βουλῆς». Ἡ διάταξις αὕτη θεσπίζουσα τὸ «δυσδικὸν σύστημα» ἔχει ἰδιαιτέραν οἰημασίαν διὰ τὸ ἐργατ. δίκαιον, λόγῳ τοῦ φαινομένου αὐτοῦ τῆς διεθνοποιήσεως, τῆς διὰ διεθνῶν δηλ. συμβάσεων ρυθμίσεως τῶν προβλημάτων τῆς ἐργασίας, χωρὶς νά ὑπάρχουν παρ' ἡμῖν καὶ διατάξεις, καθιε-

⁵⁵⁾ Ἡ πολιτικὴ ἀπεργία Ε.Ε.Δ. τ. 12, σελ. 813 ἐπ. Kaiser. Der politische Streik, 1954. Λιβαθινοῦ. Ν.Β. τ. 2 σελ. 393.

⁵⁵⁾ Οὕτω δύναται νά τεθῶσιν ὄρισμένοι περιορισμοὶ εἰς τὸν τρόπον τῆς ἐκδηλώσεως τῆς ἀπεργίας (πρβλ. Ποιν.Κώδ. ἀρθρ. 294) ὡς ἀντικατεστάθη διὰ τοῦ ν. 2057 τῆς 17-4-52 ἢ τὴν διάρκειαν αὐτῆς, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀπαγορεύσεως τῆς καταχρηστ. ἀσκήσεως τῶν δικαιωμάτων, χωρὶς βεβαίως νά εἶναι, ἀρκετὴ ἢ ἐπιδίωξις ζημίας τοῦ ἐργοδότη νά καταστήσῃ τὴν ἀπεργίαν καταχρηστικὴν. Α.Π. 670)53 Ε.Ε.Δ, τ. 13, σελ. 62, 263)46 Ε.Ε.Ν, ιδ' ε. 4.

⁵⁶⁾ Μακρὰν ἀνάλυσιν τῆς ἀ ν τ α π ε ρ γ ί α ς πρβλ. Durand, ἐνθ' ἄνωτ., τ. III σ. 895 ἐπ. Ἐν Γαλλίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ λόγῳ τῆς ρητῆς ὑπὸ τοῦ Συντάγματος μνείας μόνου τῆς ἀπεργίας γίνεται δεκτόν, ὅτι ἡ ἀνταπεργία δὲν κατοχυροῦται συνταγματικῶς. Durand, ἐνθ' ἄνωτ. τ. III, σελ. 895 ἐπ. Pergolesi. Diritto del lavoro, 1952, σελ. 45. Παρ' ἡμῖν Βλαχοπούλου. Περὶ ἀνταπεργίας Ε.Ε.Δ, τ. 12, σ. 225 ἐπ., 281 ἐπ. Καποδίστρια. Ἀνταπεργία ἐργοδότη καὶ συνέπειαι Θ. ΝΖ' σ. 449. Τοῦση. Ἐργατικὸν δίκαιον 1957, σελ. 482 ἐπ. θεωροῦνταν τὴν ἀνταπεργίαν, ὡς δικαίωμα τοῦ ἐργοδότη, ἀντίστοιχον πρὸς τὴν ἀπεργίαν, χωρὶς νά ἐρευνῶν τὴν συνταγματικὴν θεμελίωσιν.

ροῦσαι τὴν ὑπεροχὴν τῶν κανόνων τοῦ διεθνoῦς δικαίου⁽⁵⁷⁾, πλὴν τῶν τοῦ ἄρθρου 13

εἰ Τὸ ἄρθρον 89 στοιχ. δ', καθ' ἣν «δύναται διὰ νόμου .. ε) νὰ ὀρισθῇ ὅτι εἰς τὰ δικαστήρια, ἅτινα θέλουσιν ἐκδικάζει τὰς πάσας φύσεως ἐργατικὰς διαφοράς, δύναται νὰ συμμετέχωσι καὶ λαϊκὰ μέλη, δηλ. πρόσωπα, μὴ ἔχοντα τὴν ιδιότητα τοῦ ἐξ ἐπαγγέλματος δικαστοῦ». Ἡ διάταξις αὕτη εἶναι εὐρυτάτη καὶ ἐπιτρέπει τὴν καθ' οἷονδὴποτε τρόπον ὀργάνωσιν τῶν δικαστηρίων τούτων. Οὕτως εἶναι δυνατόν νὰ συσταθῶσιν εἰδικὰ δικαστήρια ἢ εἰς τὰ λειτουργοῦντα τοιαῦτα νὰ προβλεφθῇ ἡ συμμετοχὴ λαϊκῶν μελῶν καὶ δὴ εἴτε εἰς ἓνα βαθμὸν δικαιοδοσίας, εἴτε εἰς πλείονας, μὴ ἀποκλειομένου μηδὲ τοῦ Ἄρειου Πάγου⁽⁵⁸⁾.

Αἱ διατάξεις τῶν ἄρθρ, 37 ἐδ. 2 καὶ 59 τοῦ Συντάγματος, ἀφορῶσαι τὴν κοινὴν ἀσφάλειαν τῶν ἐργαζομένων δὲν ἐξετάζονται ἐνταῦθα.

(Συνεχίζεται)

57) Περί τοῦ θέματος τούτου πρβλ. κατωτέρω (§ 3, 111, α).

58) Περί τοῦ προβλήματος τῶν ἐργατ. δικαστηρίων πρβλ. Χ. Ἀγαλλοπούλου. Ἡ ἐπίλυσις τῶν ἐργατικῶν διαφορῶν καὶ τὰ ἐργατικά δικαστήρια ἐν Ἐπιθ. Ἑλλ. καὶ ἄλλοδ. Νομολογίας, 1942, σελ. 95 σημ. 4.